

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

7.

Cilt
(Volume)

2

Sayı
(Issue)

2024

Yıl
(Year)

Artuklu Kaime

e-ISSN: 3062-164X

Artuklu Kaime

e-ISSN: 3062-164X

www.dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu

CİLT: 7 SAYI: 2

Aralık 2024

Yayıncı

Mardin Artuklu Üniversitesi/MAÜ Press
<https://www.artuklu.edu.tr/mauyayinevi>
puplisher.maupress@artuklu.edu.tr
@mauyayinlari

Kapsam

İktisadi ve İdari Araştırmalar

Periyot

Artuklu Kaime Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.

Yayın Dili

Türkçe, İngilizce

Dergi Politikası

Artuklu Kaime Dergisi en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemini kullanır.

Açık Erişim - CC-BY-NC lisansı
Hakem kimlikleri gizli tutulur ve yayımlanmaz.

Yazarlar, çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Artuklu Kaime Dergisi [APA Atıf](#) sistemini benimser.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Artuklu Kaime Dergisi'nin tüm giderleri Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından karşılanır.

Hiçbir ad altında yazarlardan ücret talep edilmez. Dergide makalesi yayınlanan yazarlara da herhangi bir ücret ödenmez.

Derginin Eski Adı

Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi
Yayımlanan Sayılar: Cilt:1 Sayı:1 (2018) – Cilt:7 Sayı:1 (2024)
Önceki e-ISSN: 2651-5296

İletişim

Birim/Fakülte adresi MARDİN / TÜRKİYE
kaime@artuklu.edu.tr
+90 482 213 1091

VOLUME: 7 ISSUE: 2

December 2024

Publisher

Mardin Artuklu University /MAU Press
<https://www.artuklu.edu.tr/mauyayinevi>
puplisher.maupress@artuklu.edu.tr
@mauyayinlari

Scope

Economic and Administrative Studies

Period

Artuklu Kaime Journal is a peer-reviewed academic journal published biannually.

Publish Language

Turkish, English

Journal Policy

Artuklu Kaime Journal uses the model of double-anonymized peer review, which has the duty of at least two reviewers.

Open Access- CC-BY-NC. The identities of reviewers are hidden and not published.

Authors retain the copyright of their work.

Artuklu Akademi Journal adopts the [APA Style](#).

The legal responsibility of the articles belongs to the authors.

Mardin Artuklu University covers all expenses of the Artuklu Kaime Journal.

No fee is charged from the authors under any name. No fee is paid to the journal authors whose articles are published.

Previous Title/Formerly known as:

Artuklu Kaime International Journal of Economic and Administrative Researchs
Published Issues: Vol:1 Issue:1 (2018) - Vol:7 Issue:1 (2024)
Former e-ISSN: 2651-5296

Contact

MARDİN / TÜRKİYE
kaime@artuklu.edu.tr
+90 482 213 1091

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

e-ISSN: 3062-164X

www.dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu

Cilt- Sayı/ Volume-Issue: 7/2 (2024)

İmtiyaz Sahibi/ Owner

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar
Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü
Mardin Artuklu University Rector, TÜRKİYE

Editör/ Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sadık AYDIN
<https://orcid.org/0000-0001-7587-5109>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
sadik.aydin@artuklu.edu.tr

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Dr. Öğr. Üyesi Cumali KILIÇ
<https://orcid.org/0000-0003-1564-1938>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
cumalikilic@artuklu.edu.tr

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Arş. Gör. Memet Can PALANCI
<https://orcid.org/0000-0001-5447-7507>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
mcpalanci@artuklu.edu.tr

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Öğr. Gör. Ferhan ARSLAN
<https://orcid.org/0000-0002-7623-1855>
Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Gaziosmanpaşa University, TÜRKİYE

Yazın Editörü / Redactor Editor

Arş. Gör. Burcu Ece ERKINAY
<https://orcid.org/0000-0002-2581-4663>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
beerkinay@artuklu.edu.tr

Arş. Gör. Ebru OSKALOĞLU
<https://orcid.org/0000-0001-9125-5110>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
ebruoskaloglu@artuklu.edu.tr

Dil Editörü / Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Halit ŞAHİN
<https://orcid.org/0000-0001-9303-7379>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
khaledshahin@artuklu.edu.tr

Sekreter / Secretary

Arş. Gör. Hüseyin KESKİN
<https://orcid.org/0000-0002-7204-3144>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
huseyinkeskin@artuklu.edu.tr

Arş. Gör. Abdulfafur ÇELİK
<https://orcid.org/0000-0001-5495-9418>
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mardin Artuklu University, TÜRKİYE
abdulfafurcelik@artuklu.edu.tr

Alan Editörleri / Section Editors

İşletme ve Yönetim / Business and Management

Dr. Öğr. Üyesi Erhan POLAT
<https://orcid.org/0000-0002-1478-637X>
Mardin Artuklu Ü / Univ,
İİBF / FEAS, TÜRKİYE
erhanpolat@artuklu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Didem DEMİR
<https://orcid.org/0000-0002-2977-2077>
İstanbul Okan Ü / Univ,
İşletme Fak. / Fac of Business, TÜRKİYE
didemdemir1@okan.edu.tr

Dr. Öğr. Gör. Gönül GÜL EKŞİ
<https://orcid.org/0000-0002-7757-0437>
Çankırı Karatekin Ü / Univ,
Meslek Y. / Vocational Sch, TÜRKİYE
gonulguleksi@karatekin.edu.tr

Dr. Nuh KELEŞ
<https://orcid.org/0000-0001-6768-728X>
Ticaret B. / Ministry of Commerce, TÜRKİYE
nhkls01@gmail.com

Asst. Prof. Rubee SINGH
<https://orcid.org/0000-0002-5406-2210>
GLA University,
Inst. of Business Management, INDIA
dr.rubeeajput.delhi@gmail.com

İktisat / Economy

Doç Dr. Pınar ÇUHADAR
<https://orcid.org/0000-0001-6302-7735>
Mardin Artuklu Ü / Univ,
İİBF / FEAS, TÜRKİYE
pinarozdemircukadar@artuklu.edu.tr

Dr. Hakan KAYA
<https://orcid.org/0000-0002-9084-6987>
Bitlis Eren Ü / Univ,
İİBF / FEAS, TÜRKİYE
hkaya@beu.edu.tr

İdari Bilimler / Administration

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AĞAÇ
<https://orcid.org/0000-0002-4753-4689>
Sakarya Uygulamalı Bilimler Ü / Univ,
Sağlık B. Fak. / Fac of Health, TÜRKİYE
gokhanagac@subu.edu.tr

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

Artuklu Kaime

e-ISSN: 3062-164X

www.dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu

Cilt- Sayı/ Volume-Issue: 7/2 (2024)

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler/ Political Science and International Relations

Prof. Dr. Erhan İÇENER
<https://orcid.org/0000-0003-2198-1883>
İstanbul Sabahattin Zaim Ü / Univ,
İnsan ve Top. B. Fak. / Fac of Human and S.S.
erhan.icener@izu.edu.tr

Doç. Dr. Veysel ERAT
<https://orcid.org/0000-0002-0735-5432>
Bitlis Eren Ü / Univ,
İİBF / FEAS, TÜRKİYE
verat@beu.edu.tr

Doç Dr. Necmettin ACAR
<https://orcid.org/0000-0002-6130-5145>
Mardin Artuklu Ü / Univ,
İİBF / FEAS, TÜRKİYE
necmettinacar@artuklu.edu.tr

Assoc. Prof. Yusuke KAWAMURA
<https://orcid.org/0000-0002-9154-6193>
Kobe University
Grad. Sch. of Int'l Coop. Studies, JAPAN
yusuke.kawamura@boar.kobe-u.ac.jp

Maliye

Dr. Arş. Grv. Hikmet Dersim Yıldız
<https://orcid.org/0000-0002-2866-9215>
Çanakkale 18 Mart Ü / Univ,
Biga İİBF / FEAS, TÜRKİYE
dersimyildiz@gmail.com

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

e-ISSN: 3062-164X

www.dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu

Cilt- Sayı/ Volume-Issue: 7/2 (2024)

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0003-3762-7387>

Prof. Dr. Ömer BOZKURT
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0001-5317-1012>

Prof. Dr. Yusuf DOĞAN
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-3557-3840>

Prof. Dr. Abuzer PINAR
Ankara Sosyal Bilimler Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0003-2208-1326>

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ
İnönü Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-4031-0295>

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ
Manas Ü / Univ., KYRGYZSTAN
<https://orcid.org/0000-0002-1861-3118>

Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR
İstanbul Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0001-6036-4197>

Prof. Dr. Fatma ZEREN
İnönü Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-1661-3587>

Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0003-2441-3603>

Prof. Dr. Jignasu YAGNIK
Entrepreneurship Development Institute., INDIA
<https://orcid.org/0000-0003-0776-4129>

Prof. Dr. Havva YAĞCI
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-3422-8594>

Prof. Dr. Mehmet BALCILAR
Doğu Akdeniz Ü / Univ., KKTC
<https://orcid.org/0000-0001-9694-5196>

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
İstanbul Ticaret Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-0226-9543>

Prof. Dr. Mehmet Behzat EKİNCİ
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-8720-844X>

Prof. Dr. Yusuf ZEREN
Yıldız Teknik Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0001-8346-2208>

Prof. Dr. Melike ATAY POLAT
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0001-9507-5942>

Prof. Dr. Rıfat İRAZ
Selçuk Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0000-0002-2774-8428>

Prof. Dr. Memet MEMETİ
South East European U / Univ., MACEDONIA
<https://orcid.org/0009-0005-2549-7433>

Prof. Dr. Cemil İNAN
Mardin Artuklu Ü / Univ., TÜRKİYE
<https://orcid.org/0009-0008-3118-2851>

Doç. Dr. Bahodir BAYHONOV
Taşkent Devlet İktisat Ü / Univ., OZBEKHISTAN
<https://orcid.org/0000-0002-4421-6407>

Doç. Dr. Liliana BOŞCAN
University Of Bucharest / Univ., ROMANIA
<https://orcid.org/0000-0002-3272-4914>

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Carl Schmitt'in "Düzen Ve Yerleştirme" Yaklaşımı Üzerinden 1948-1967 Arap-İsrail Savaşının Değerlendirilmesi

Evaluation of the 1948-1967 Arab-Israeli War Through Carl Schmitt's "Order and Placement" Approach

Ayşe Gökçe ARSLAN 96-116

Hukuk Klinikleri: Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniği Modeli

Legal Clinics: Low Income Taxpayers Clinic Model

Fatma TURNA..... 117-136

Analysis of the Effects of Digitalization on the Members of the Accounting Profession: Examining the Academic Studies Conducted Between 2020-2024

Dijitalleşmenin Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Etkilerinin Analizi: 2020-2024 Yılları Arasında Yapılan Akademik Çalışmaların İncelenmesi

Erkan UZUN..... 137-155

Psikolojik Sermayenin Örgütsel Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin Analizi

Examining the Effect of Psychological Capital on Organizational Alienation

Gazi KURNAZ, Osman EROĞLU, İslam ALTUN, Esra EMEN..... 156-170

Entelektüel Sermaye Üzerine Yapılan Çalışmaların Kobi Firmaları Özelinde Bibliyometrik Analizi

A Biometric Analysis of Studies on Intellectual Capital with a Focus on Sme Firms

İbrahim Karaaslan, Ayşegül Karadavut..... 171-191

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

CARL SCHMITT'İN “DÜZEN VE YERLEŞTİRME” YAKLAŞIMI ÜZERİNDEN 1948-1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşe Gökçe Arslan | [0000-0002-5955-1064](mailto:gokcarslan@hotmail.com) | gokcarslan@hotmail.com

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye

ROR ID : <https://ror.org/03a5qrr21>

Geliş Tarihi 10.04.2024
Kabul Tarihi 09.08.2024
Yayın Tarihi 30.12.2024

Atıf Bilgisi

Arslan, A.G. (2024). “Carl Schmitt’in “Düzen ve Yerleştirme” Yaklaşımı Üzerinden 1948-1967 Arap-İsraël Savaşının Değerlendirilmesi”. Artuklu Kaime, 7/2, 96-116.
<https://doi.org/>

Öz

Her büyük tarihî değişiklik, mekân tasavvurundaki dönüşüm ile başlamaktadır. Schmitt'e göre, siyasi varoluş açısından birbirine karşıt gruplar arasındaki ihtilafların yumuşatılmasına bağlı olan düzenin sağlanması ancak yerleştirme ile siyasal olanın sınırlarının belirlenmesi yoluyla mümkün hale gelmektedir. Ele geçirme, bölüşme ve üretme ortak ilkeleri doğrultusunda sağlanan “düzen ve yerleştirme” siyasal olan ve egemenin eylemlerini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Araplarla Yahudileri karşı karşıya getirenin, aynı topraklar üzerinde “düzen ve yerleştirme” iddiasıyla nihai belirleyici olarak karar verme tekeline sahip olmak istemelerinin ve bu amaç doğrultusunda birbirlerini kamusal düşman kabul ederek dışlamalarının çatışma ve savaşa neden olduğu savından yola çıkılmıştır. 1948-1967 Savaşları ile İsrail mekân ve yerleştirme arasındaki bağı kurarak mekânsız bir halk olmaktan çıkmış, Filistinliler ise mekânsızlaşmaya başlamıştır. Yaşanan savaş ve çatışmaların başka bir etkisi ise Filistinlilerin üzerinde yaşadıkları topraklarda egemenlik sahibi olabilmek amacıyla bağımsızlık mücadelesine giriştikleri ve siyasal bir varlık olarak ortaya çıktıkları bir süreci başlatması olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkileri, Arap-İsraël Savaşı, Carl Schmitt, Düzen ve Yerleştirme, Siyasal Düşman

Öne Çıkanlar

- ABD’de ve Avrupa ülkelerinde uygulanan düşük gelirli vergi mükellefleri kliniğinin konusunu kapsamını ve işleyişini incelemek.
- Türkiye’de mevcut olmayan bu klinik, vergi sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlamaya yardımcı olmaktadır.
- Düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği, eğitim öğretimin bir parçası olarak uygulanmaktadır.

"EVALUATION OF THE 1948-1967 ARAB-ISRAELI WAR THROUGH CARL SCHMITT'S "ORDER AND PLACEMENT" APPROACH"

Ayşe Gökçe Arslan | [0000-0002-5955-1064](https://orcid.org/0000-0002-5955-1064) | gokcarslan@hotmail.com

Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Political Science and International Relations, Istanbul, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03a5qrr21>

Submission 10.04.2024
Acceptance 09.08.2024
Publication 30.12.2024

Abstract

Every major historical change begins with a transformation in the conception of space. According to Schmitt, the establishment of an order based on the reconciliation of conflicts between opposing groups, from a political existence perspective, becomes possible only through placement and determining the boundaries of the political. Seizure, distribution, and production form the principles of the order and placement, shaping the actions of the political and the sovereign. This study starts from the argument that what brings Arabs and Jews into conflict is their desire to have the exclusive decision-making authority over the same territories under the claim of "order and placement", and their mutual exclusion by considering each other as public enemies, leading to conflict and war. With the 1948-1967 Wars, Israel has established a connection between space and placement, moving away from being a stateless people; whereas Palestinians have started to become stateless. Another effect of the ongoing wars and conflicts has been the initiation of a process where Palestinians fight for independence and emerge as a political entity to assert sovereignty over the lands they inhabit.

Keywords: Political Science and International Relations, Arab-Israeli War, Carl Schmitt, Order and Placement, Political Enemy.

Highlights

- In Palestine, the Arabs and Jews are brought into conflict by their desire to hold the monopoly of ultimate authority over the same lands, claiming the right to "order and settlement." With this goal in mind, they have excluded each other as public enemies, leading to conflict and wars.
- Through the wars of 1948-1967, Israel established a connection between space and settlement, transforming from a stateless people, while the displaced Palestinians began to lose their space.

On the other hand, as a result of the wars and conflicts, the Palestinians initiated a struggle for independence to gain sovereignty over the land they lived on, marking the beginning of a process where they emerged as a political entity.

Citation

Arslan, A.G. (2024). "Evaluation of The 1948-1967 Arab-Israeli War Through Carl Schmitt's "Order and Placement" Approach". *Artuklu Kaime*, 7/2, 96-116.
<https://doi.org/>

Giriş

İnsanın varoluşunun kan ve toprağa dayanması nedeniyle Schmitt'e göre, halkların toprak üzerinde egemenlik kazanma savaşı tüm dünya tarihini meydana getirmektedir. Bir kara varlığı olan insan tını, üzerinde yaşadığı mekândan etkilenirken mekâna hükmetme ve tarih yapma kudretine de sahiptir (Akt. Esgün, 2013, s. 498). Schmitt'e göre her temel düzen bir mekân düzenidir (2020, s.56). 20. yüzyılın en önemli krizlerinden biri, mekâna hükmetme gücünün yitirilmesi ile insan varoluşunun tinsel yokluğa sürüklenmesinin sonucunda "düzen ve yerleştirme" yani *egemenlik ve mekân* arasındaki bağın kopmasıdır. Bu durum öngörülemeyen bir kriz anındaki gruplaşmalardan doğan "dost-düşman" karşıtlığına dayanan siyasal varoluşu tehlikeye düşürmektedir (Schmitt,2018, s. 39-42). Schmitt, toprak üzerindeki "düzen ve yerleştirme"yi devletin, siyasalın ve tarihin oluşmasını sağlayan temel bir saik olarak değerlendirmiştir. Bu temel saik, devletler arasında savaşı öncüllerken kamusal düşmana karşı girilen savaş, halka hem hayatta kalma amacı hem de "öteki/düşman" üzerinden "toplumsal biz" kimliğini oluşturma fırsatı vermektedir. Halk varlığını korumak ve kendi kimliğini kurmak için düşmana karşı bir harekete, bir çatışmaya girişerek siyasal birliğe dahil olmaktadır. Dolayısıyla siyasal birliğin unsurları olan "devlet, hareket ve halk" arasındaki ilişki "mekân ve yerleştirme"ye dayanmaktadır.

Bu bağlamda, İngiliz manda yönetiminin 14 Mayıs 1948'de Filistin'den ayrılmasının ardından Ben Gurion'un belirleyici bir anda Filistin'e ait toprakları işgal ederek İsrail devletini kurması ile başlayan süreçte yaşanan 1948 ve 1967 Arap-İsrail Savaşları hakkında "düzen ve yerleştirme" kavramları üzerinden bir değerlendirme ortaya konmaya çalışılacaktır.

Ben Gurion'un İsrail Devleti'ni ilan etmesinden bir gün sonra Mısır, Suriye Lübnan, Ürdün ve Irak'tan oluşan Arap Birliği'nin birleşik otoritesi, kendi varoluşlarına tehdit olarak gördükleri İsrail'i düşman olarak belirlemiş ve İsrail'e savaş açmışlardır. Yahudi devletinin varlığı için savaşı bir ölüm kalım mücadelesi olarak gören İsrail kuvvetleri, kendi birliklerini korumak için hareket ederken, Birleşik Arap Birliği'nin kuvvetlerinden her biri kendi çıkarına öncelik vermiştir. Sonuç olarak savaş güçlerinin yenilgisi ve İsrail topraklarının genişlemesiyle son bulmuştur. 1948 Savaşı ile İsrail, "devlet, hareket, halk" siyasal birliğini tamamlama sürecine girmiş ve mekâna hükmetme gücünü eline geçirmiştir. Ardı sıra uygulamaya soktuğu D Planı ile savaş sonunda egemenlik kurduğu Filistin topraklarında yaşayan Arapları, zorunlu kitlesel göçe maruz bırakmıştır (Cleveland, 2008, s. 296-370).

"Mekân ve yerleştirme" arasındaki bağ İsrail için kurulurken, Filistin için kopmaya başlamıştır. 1948'e kadar bir devlet kuramamış olan ancak I. Dünya Savaşı'ndan önce Filistin'e *aliyah* adı verilen dalgalar halinde göç etmeye başlayarak mekân üzerinde varlık gösteren Yişuv için 1948 Savaşı, üzerinde yaşadıkları mekâna hükmetme gücü kazandırmıştır. Siyonizmin doğuşuyla birlikte açığa çıkan Yahudi devlete sahip olma fikri gerçekleşmiştir (Kemiksiz, 2016, s.3). Buna karşın Filistin ise siyasal varoluşunun tehdit edilmesiyle karşı karşıya kalmıştır.

1967 Savaşı'na kadar geçen sürede Arap liderlerin Filistin'i kurtaracaklarına imatları kalmayan Filistinli milliyetçi militan gruplar, İsrail'e karşı bağımsızlık için silahlı direnişe başlamışlardır. Kendilerinin mekân üzerindeki egemenliklerini ortadan kaldıran düşman İsrail'in varlığı, İsrail'e karşı hayatta kalmak için mücadele eden Filistin direnişinin kimliğini oluşturmuştur.

Haziran 1967'de bu kez, İsrail hava kuvvetleri Mısır, Suriye ve Ürdün'e savaş açmış; Doğu Kudüs, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Golon Tepeleri'ni ele geçirmiştir.Savaş sonrası bir buçuk milyonluk bir Arap nüfusu mekân üzerindeki egemenliklerini kaybetmiştir. 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ise "savaşla toprak elde etmenin kabul

edilemezliği"ni vurgulayarak İsrail'in savaş öncesi sınırlarına çekilmesi, Arap mülteci sorunun adil bir şekilde çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Cleveland, 2008, s. 376-380). Fakat bir egemen tarafından alınmayan ve bağlayıcılığı olmayan bu karar istisnai anda barışı sağlayamamış ve taraflarca farklı şekillerde yorumlanarak reddedilmiştir.

Filistin Kurtuluş Örgütü, 1967 Savaşı'ndan sonra Filistin'i geri almak için silahlı mücadelenin gerektiği kabulüyle mekân üzerinde yeniden egemen olabilmek ve siyasal birlik sağlayabilmek için *harekete* geçmiştir. BM'nin 242 sayılı kararı, Filistinliler için mekân ve yerleştirme arasındaki bağı kopmuş olduğunu onaylayan bir belge olarak görüldüğü için reddedilmiştir. 1948 Savaşı İsrail'in varoluş savaşı olmuşken, 1967 Savaşı, Filistinlilerin varoluş mücadelesine girdikleri ve Filistinli bilinci kazandıkları bir süreci başlatmıştır.

Sonuç olarak, Carl Schmitt'in "*Düzen ve Yerleştirme*" yaklaşımı bağlamında 1948 ve 1967 Arap-İsrail Savaşlarının İsrail için mekân ve yerleştirme arasındaki bağı kurarken Filistin için bu bağı kopmasıyla sonuçlandığı; ancak üzerinde yaşadıkları mekâna yeniden egemen olma ve siyasal birliği kurabilmek için Filistinlilerin bağımsızlık hareketine dönüşen bir süreç olarak işlediği ortaya konulacaktır.

1. Leviathan ve Behemoth'un Mücadelesi: "*Düzen ve Yerleştirme*"

Devlet, egemenlik ve siyaset hakkında ortaya konulan teorilerden ve felsefi düşünce sistemlerinden yola çıkarak liberal devlet, hukuk ve siyaset felsefesinin eleştirisini yapan Carl Schmitt, insanın varoluşu ve kaderinin tamamen tabiata bağlı olarak belirlendiğini, hayatta kalma ve hayatını sürdüreceği bir mekâna sahip olmaamacının tüm insanları mücadele etmeye zorladığını dolayısıyla fetretme kuvvetine sahip insanî fiil ve kararın dışında bir tarihten söz edilemeyeceğinden hareketle siyasal olanı gerçek bir mücadele alanı olarak ortaya koymuştur. Bütün mücadelelerin kaynağı olarak gördüğü kara parçası olan dünyanın (erde) anlamını aramak amacıyla yola çıkmıştır.

Carl Schmitt'e (2010, s.56) göre her temel düzen bir mekân düzenidir ve her büyük tarihi değişiklik mekân tasavvurundaki dönüşüm ile başlamaktadır. Gerçek bir temel düzen, belirli mekân sınırları ve sınırlandırmaları ile yeryüzünün taksimatına dayanmakta bir ülkenin ya da bir kıtanın anayasası oranında temel düzeni yani *nomosu* olmaktadır. Schmitt, Yunanca bir kelime olan *nomosun* doğrudan "*yasa, düzenleme, norm*" olarak çevrilmesini doğru bulmaz ve kelimenin kökenine odaklanır. *Nemein* fiilinden türetilmiş olan *nomos* almak, alınan parçalara ayrılarak dağıtılması ve hayvan otlatmak yani dağıtımla elde edilen toprağın kullanılması şeklinde üretim ve tüketim olmak üzere üç anlamda gelmektedir. Schmitt'e (2020, s. 58-68) göre bu sıralamayadayan üç eylem insanlık tarihi boyunca ortaya çıkmış her türlü ekonomik, toplumsal ve hukuksal düzenin üç temel özelliğini oluşturmaktadır. Her büyük devrin başlangıcı, dünya tasavvurundaki ve siyasetindeki her değişiklik ve yeryüzünün yeniden paylaşılması yeni toprak alımları ile bağlantılıdır. Bu bağlamda *nomosun*, J.J.Rousseau'nun (2014, s. 51-85) uygarlığın ikiz şeri olarak gördüğü özel mülkiyet ve iş bölümünün ortaya çıkmasıyla doğan eşitsizliğin ve savaş halinin ortadan kaldırılmasını sağlayan egemen gücün düzenlemelerini ve dağıtımını içerdiği söylenebilir.

"*Düzenleme (ordnung) ve yerleştirme (ortung)*" arasındaki çok katmanlı ilişkiyi en iyi şekilde ifade eden *nomos*, bir halkın siyasi ve toplumsal düzeninin görünür hale geldiği bir form olarak bir ülkenin ve o ülkede var olan somut düzenin ele geçirilmesi, belirli bir düzen içindeki toprağın bölünmesi ve konumlandırılmasına rehberlik eden ölçüt ve aynı zamanda bu süreç tarafından belirlenen siyasi, toplumsal ve dinsel düzenin formudur. Ölçüt, form ve düzenden oluşan bu üç özellik, uzamsal açıdan somut bir birliği meydana getirmektedir. Schmitt'in ele geçirmek ile kastettiği, bir ülkenin ele geçirilmesinin yanı sıra kara parçasının, denizin, havanın, uzayın ve üretim güçlerinin ele geçirilmesini de kapsayabilmektedir. Siyasi varoluş açısından birbirine karşıt gruplar arasındaki ihtilafların yumuşatılmasına bağlı olan

düzenin sağlanması ancak bir uzamın sınırlandırılmasıyla yani *yerleştirme* ile mümkün hale gelmektedir. *Düzen* siyasal olanın sınırlarının belirlenmesi yoluyla tanımlanmaktadır. Her siyasal birim, kimleri kapsayıp kimleri dışlayacağını tanımladığı sürece kaostan kurtulmaktadır (Schmitt'ten Akt. Zeybekoğlu, 2009, s. 163-165). Buna göre *düzen ve yerleştirme* Hobbes'un *Toplum Sözleşmesi* kuramı ile ortaya koyduğu şekilde devlette vücut bulan egemenin özelliklerine benzer bir güce ve otoriteye sahip olmanın eyleme geçirilmiş hali gibidir.

Siyaset ve siyasal olanı birbirinden ayıran Schmitt Heidegger'in *varlık / var olan* ayırımına denk düşecek şekilde siyaseti, düzeni sağlama amacındaki eylem, söylem ve kurumların yer aldığı ontik bir düzlem siyasalı ise polemik antagonizma ve çatışma olarak imgelemiştir. Gücünü insan yaşamının dinsel, ekonomik, ahlakî ve diğer karşıtlıklardan alan siyasal, bir olasılık olarak hep vardır ve her şey siyasal olabilme potansiyelini taşımaktadır (Esgün, 2013, s.505).

Schmitt'e göre akla gelen tüm bireysel ve kolektif statülere kıyasla en önemli statü olan ve tarihsel varlığı itibarıyla belirli bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş bir halkın tayin edici anda nihai belirleyici durumu olan devlet, siyasal kavramından sonra gelmektedir (2018, s. 49). Devlet egemenliğinin özü Weber'in ortaya koyduğu gibi hukuken zorlama veya hükmetme tekeline sahip olmak değil, acil bir durumun söz konusu olup olmadığına ve böyle bir durumu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar verme tekeline sahip olmaktır.

Schmitt egemen olanı tanımlarken Bodin'in bir devletin mutlak, sürekli iktidarı ve bölünmez bir birlik olarak ortaya koyduğu egemenlik kavramı içine prens ile tebâ arasındaki ilişkilerin çözümlenmesinde *acil duruma* gönderme yaparak *kararı* yerleştirmesinden yola çıkmıştır. Bodin, yürürlükteki kanunu ilga etme yetkisinden yola çıkarak savaş ilanı, barış yapılması, memurların atanması, af ve nihai temyiz gibi egemenliğin tüm ayırt edici özelliklerini türetilirken, Schmitt de hukuk dahil olmak üzere her düzenin *somut karara* dayandığını ortaya koymuştur. Mevcut hukukta öngörülmeven ancak devletin varlığını tehdit edecek son derece tehlikeli bir durum olan "*olağanüstü hâl*"e karar veren egemen, modern anayasal gelişimde uygulanan tarafsızlığın aksine, anayasanın tümüyle askıya alınmasına karar vermeye yetkili olmaktadır. *Olağanüstü halden* bahsedebilmek için, sınırsız yetkiye sahip olan egemenin mevcut düzeni tümüyle askıya alması gerekmekte; ancak anarşi ve kaostan farklı olan *olağanüstü hâl* durumunda, hukuki anlamda bir düzen devam etmektedir. Devletin varlığı hukukî normun geçerliliği karşısında üstünlüğünü kanıtlarken hukukî norm olağanüstü halde ortadan kalkmaktadır (Schmitt, 2014, s. 13-22). Schmitt, hukukî düzenin liberal anlayışta olduğu gibi soyut genellemelere sahip normlara değil, istisna halinde somut olana uygulanan *karara* dayandığını ve kuralın yalnızca *olağanüstü halde* beliren istisna sayesinde yaşayacağını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte somut duruma dair özgül bir tanımlama getirmeksizin *siyaset-hukuk*, *siyaset-ahlak*, *siyaset-ekonomi* gibi çeşitli kavramların karşıtlıkları üzerinden tanımlanan ve yalnızca devlete ilişkin olanla eşdeğer tutulduğundan devlete ilişkin olmayan tüm toplumsal şeylerin apolitikleştirilmesine yol açan bir siyasal kavramını eleştiren Schmitt'e göre siyasal, siyasal eyleme kaynaklık eden özgül bir *dost-düşman* ayrımıyla tanımlanmalıdır (2018, s.57-60). Bu ayrım bir birleşme ya da ayrışmanın en uç yoğunluk derecesini ifade etmekte ve diğer tüm ahlakî, estetik, ekonomik ayrımların kullanılmasına gerek kalmadan teorik ve pratik olarak varlığını sürdürebilmektedir.

İnsanlardan oluşan bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütün olarak düşman bireysel olmayıp sadece kamusal düşmandır. Siyasal düşmanın ahlakî açıdan kötü, ekonomik anlamda rakip olması gerekmez, önemli olan *siyasal düşmanın öteki*, varoluşsal anlamda *yabancı* olmasıdır. Tüm siyasal kavramlar, düşünsel bir tartışma yerine fiziksel öldürmeye dair somut bir karşıtlığa ve mücadeleye dayanmaktadır. Ancak düşmanlığın en uç noktada

somutlaşmış hali olan savaş, siyasetin amacı, hedefi ya da içeriği değil, gerçek bir olasılık olarak varlığını sürdürmesinin ön koşuludur. Clausewitz'e göre siyasal ilişkilerin başka araçlarla sürdürülmesi olan savaş, dost düşman ayrımının *ultima ratio*'su yani son çaresidir (Schmitt, 2018, s. 64). Benzer şekilde Schmitt de savaşı kriz anının istisnai varlığının ifadesi olan gerçek bir mücadele olarak tanımlamaktadır. Schmitt'e göre, siyaseten var olan hiçbir halk, kaderini tayin eden dost-düşman ayrımından kaçamaz. Dost-düşman ayrımının ortadan kalkması, siyasal yaşamın ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Dost ve düşman ayrımını belirleyen, karşıtlıkları içkinleştiren, çatışma anında karar veren ve çatışmaları çözecek olan Schmitt'e göre ne önceden kararlaştırılmış genel bir norm ne de liberal yaklaşımdaki gibi tarafsız bir üçüncü kişinin kararıdır. Ancak tözsel ve tayin edici siyasal bir birlik olan devlet, hem savaş hakkına (*jus belli*) ve düşmanını kendi belirleme ve ilan etme (*hostis*) hakkına hem de gerçek bir olasılık olarak onunla mücadele etme yetkisine sahiptir. Siyasal olanın bünyesinde var olan bir halk, dost-düşman ayrımını kendisi yapamıyor veya yapmak istemiyorsa, o anda siyasal olarak varlığı son bulacak demektir (Schmitt, 2018, s. 70-83).

Dost-düşman ayrımıyla yapılacak siyasî tanımlama, *düzen ve yerleştirme* ilişkisinin özelliklerinden biri olan *ele geçirme eylemi (Landnahme)* ile siyasî birimin sınırlarının belirlenmesini sağlayarak bir grubun diğer bir grupla mücadele halinde olduğu doğa durumuna dönmeyi önleyecektir. *Landnahme* sınırları belirleyerek düşmanı tanımlarken aynı zamanda bireyin savaş durumunda uğruna kendi hayatını feda etme riskini göze aldığı bir ülkede sağlanan düzenin, kendisine yaşam olanağını garanti etmesi bakımından ülke içinde dostluğu sağlama işlevine de sahip olacaktır. Öte yandan, bir bölgenin ele geçirilerek düşmanların dışlanması *nomos* kurmak için yeterli değildir. Ülke içinde çıkabilecek ihtilafların önlenmesi için, ele geçirilen bölgenin egemen güç tarafından örgütlenmesi yani tüm grup üyelerinin saygıgösterecekleri şekilde bölüştürülmesi gerekmektedir. Her türlü somut düzenin kuruluşunda, değişmeyecek bir silsile olarak izlenen *ele geçirme, bölme ve üretme* Schmitt'e göre tıpkı *siyasal* olan gibi insanın yazgısını oluşturmaktadır (Ali Zeybekoğlu, 2009, s. 170-171). Hobbes'un siyasal yapıların anlaşılması ve siyasal pratikler için en gerçek yolun, anlam belirleme ile tanım yapılması (*nominalism*) olarak göstermesi gibi, Schmitt de somut olan duruma ait kararın belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır. Egemenin istisna anında verdiği kararın belirleyiciliği sayesinde, siyasal birlik kurulacak ve kaostan kurtulacaktır.

Siyasi hayatın düzensiz ve mücadelecî niteliğini, yerküre üzerindeki toprağın sınırlı olması ile açıklayan Schmitt'e göre ele geçirme hem içerdekilerin tâbî olacağı düzeni hem de dışarıdakilerle ilişkileri tanımlamaktadır. Ele geçirilen toprağın grup üyeleri arasında bölünerek dağıtılmasıyla, her türlü mülkiyet ilişkilerini kapsayan ortak eylemden ilk düzen ortaya çıkmış, içeride bir bütün olarak topluluğun bir tür üst mülkiyeti (*Obereigentum*) yaratılmıştır. Dışarıda ise gruplar ve iktidarlar karşı karşıya bulunmaktadır (Ali Zeybekoğlu, 2009, s. 172-173). Bu durumda *nomosun ele geçirme, bölüşme ve üretme* ortak ilkeleri doğrultusunda sağlanan *düzen ve yerleştirme* siyasal olanın yani egemenin eylemlerini oluşturmaktadır. Ülke içinde J.J.Rousseau'nun genel iradesine benzer bir ortaklık ve homojenlik sağlayarak *toplumsal bizi* meydana getirirken, dışarıda ise kamusal düşmanın belirlenmesiyle devletler arası çoğulculuk ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle siyasal birlik, düşmana dair gerçek bir olasılığı yani başka bir siyasal birliği gerektirdiğinden Schmitt (2018, s.84) devlet var olduğu sürece yeryüzünde birden çok devlet olacağını ve bir dünya devletinin söz konusu olamayacağını düşünmektedir. Cicero'nun evrensel doğal hukuk, Suarez ile Grotius'un uluslararası toplum yaklaşımlarına ve Kantçı kozmopolitizme yani hem bir dünya devleti fikrine hem de devletler ve onları oluşturan halklar arasındaki dayanışma fikrine siyasal olanı ve halkınsiyasal varlığını yok edeceği düşüncesiyle karşı çıkmaktadır. Arendt'in siyasal olanın merkeziliğinin kamusal alanda

çoğulluk ile sağlanacağı görüşünün aksine siyasal birlik içinde homojen *toplumsal bizi* öngörmektedir. Bunu sağlayacak olan ise: *Devlet, halk ve "düzen ve yerleşirme"* ile *hareket* arasında ulus devlete dayanan siyasal birliktir. Hobbes'un insan doğasına dair kötümser yaklaşımını benimseyen Schmitt, tefrit ve ifrat arasında bir *via medianın* (orta yol) ve devletin tarafsızlığının ancak bir aldatmacadan ibaret olduğunu savunmaktadır.

Schmitt'e (2020,s. 22) göre dünya tarihi kara ve deniz güçlerinin mücadelesinden oluşmaktadır. Bir kara varlığı olan ve üzerinde yaşadığı gök cismini "*yeryüzü*" olarak tanımlayan insan topluluklarının düzeni ile üzerinde yaşadıkları toprak arasındaki ilişki "*düzen ve yerleşirme*" ilişkisine denk düşmektedir. Schmitt, kudretli balina *Leviathan*¹ ve boğa ya da fil olarak bir o kadar kuvvetli kara hayvanı *Behemoth* arasındaki mücadelenin mekânsal tasavvurlarda değişime yol açarak dünya tarihini oluşturduğunu dile getirir. Büyük İskender'in fetihlerinin, birinci yüzyıldaki Roma İmparatorluğu'nun ve Haçlı Seferleri'nin Avrupa'nın gelişimine etkilerini mekân tasavvurundaki dönüşüme örnek olarak gösterir. İlk büyük mekânsal devrimin ise 16. ve 17. yüzyıllarda Amerika'nın keşfedilmesi ve dünyanın çevresinin dolaşılması sonucunda hem yeni bir dünyanın keşfedilmesi hem de bütün insanlığın ortak bilincinin değişmesiyle ortaya çıktığını öne sürmektedir. Mekân devrimi, bilinmeyen bir bölgeye çıkmayı içermesinin yanı sıra, mekân kavrayışlarının ve insan varoluşunun bütün aşamalarının değişmesi anlamına gelmektedir (Schmitt, 2020, s. 62-65).

Hukukun mitik bir dilde annesi olan *kara (erde)*nın toprağı ekenin çalışması nispetinde verimli olmasını içeren içsel bir ölçüye, doğal bölünme alanlarına ve insan eliyle sınır, çit ve duvarlarla sınırlandırılmasına dayanan *yerleşirmeler (ortung)* mülkiyetin, iktidarın ve tahakkümün sınırlarını belirlemektedir. Hukukun büyük kurucu eylemleri karaya bağlı *yerleşirmeler* olarak toprak almalar ve işgaller etrafında gelişmektedir (Schmitt'ten Akt. Kardeş, 2012, s. 112-113).

J.J.Rousseau'nun insanın ilk kez bir toprak parçasını "*Burası benimdir.*" diyerek çitlerle çevirmesi ve bunun diğer insanlar tarafından kabul edilmesi sonucunda ortaya çıktığını söylediği mülkiyet ile birlikte Carl Schmitt'in *düzen ve yerleşirme* olarak adlandırdığı ilişki de başlamış gözükmektedir. İnsan doğasının kötü olduğu düşüncesini, yeryüzündeki toprakların kısıtlı olduğu bilgisiyle sentezleyen Schmitt buradan yola çıkarak siyasalın özünü toprak üzerindeki *düzen ve yerleşirme* mücadelesine dayandırmaktadır. Bu bağlamda 1948'e kadar devletsiz bir halk olan Yahudilerin *aliyah* adı verilen göçlerle Filistin'e yerleşmesi ile başlayan süreçte İsrail devletini ilan etmelerinin ardından yaşanan 1948 ve 1967 Savaşları ile başlattıkları işgaller ve sistematik yerinden etmeler *düzen ve yerleşirme* ilişkisi bağlamında incelenecektir.

2. Topraksız Bir Halktan Bir Başka Halka: 1948 Arap-İsrail Savaşı

Arap-İsrail çatışmasının nedenlerini dini savaşların uzantısı, Batı sömürgeciliğinin bir sonucu ve iki toplum arasında şiddeti tahrik ederek fanatik şekilde davranan Siyonistler ve Arapların anlaşmamakta direnmeleri olarak gösteren çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Araplarla Yahudileri karşı karşıya getirenin her şeyden çok aynı topraklar üzerinde "*düzen ve yerleşirme*" iddiasıyla nihai belirleyici olarak karar verme tekeline sahip olmak istemelerinin ve bu amaç doğrultusunda birbirlerini *kamusal düşman* kabul ederek dışlamalarının çatışma ve savaşa neden olduğu savından yola çıkılmaktadır. Kurulan İsrail devletinin hali hazırda mekân üzerinde yerleşmiş olan Filistinlileri varoluşsal anlamda *yabancı ve öteki* kabul ederek işgaller ve çeşitli iskân planlarıyla yerinden etmesi karşısında Filistinli kimliği kazanmaya başlayan Araplar, yaşadıkları topraklarda "*düzen ve*

¹ Schmitt Leviathan ile bir deniz gücü olan İngiltere'yi, Behemoth ile bir kara gücü olan Rusya'yı sembolleştirmektedir.

yerleştirme" tekeline yani siyasal egemenliğe sahip olabilmek ve işgal edilmiş topraklarını geri alabilmek amacıyla kurumsal ve askeri mücadeleye başlamışlardır.

Filistin'e 1882'de yapılan ilk *aliyah* ile Araplar ve Yahudiler arasında başlayan çatışma, 1917 Balfour Deklarasyonu'nda İngiltere'nin Yahudilerin Filistin'de devlet kurmasını desteklemesi ile açığa çıkmıştır (Kumaraswamy, 2009, s. 46). Tek bir mekân olan Filistin üzerinde yaşayan Yahudilerin toprağı ele geçirme ve kendi düzenlerini yerleştirme arzusu ile tüm ülkenin mülkiyetine sahip olacak bir devlete sahip olma hedefi çatışmayı beraberinde getirmiştir. Öte yandan Schmitt'in belirttiğı gibi bu çatışma ve mücadeleler hem Yahudiler hem de Filistinli Araplar için siyasal varlık ve birlik oluşturma sürecini başlatmıştır.

Osmanlı yönetiminde güney Suriye'nin bir parçası olan Filistin, İngilizlerin 1917 Aralık'ında Kudüs'ü ele geçirmesiyle Osmanlı idaresinden çıkmış, 1920'ye kadar önce İngiliz askeri yönetimine, 1920 *San Remo Konferansı* ile İngiliz sivil manda yönetimine geçmiştir. İngiltere'nin Fransa ile 1916 yılında yaptığı *Sykes-Picot Anlaşması* ve Şerif Hüseyin'e verdiği sözün yanı sıra 2 Kasım 1917'de ilan ettiği *Balfour Deklarasyonu* Osmanlı topraklarını paylaşma planlarını oluşturmuştur. Deklarasyonu 1918 yılı içinde sırasıyla Fransa, İtalya ve Amerika kabul etmiş ve destek vermiştir. Yahudilerin anavatan davasında bir dönüm noktası olan deklarasyon ile Filistin'e yapılan Yahudi göçleri İngiliz manda yönetimine karşı Arapların büyük tepkisine yol açmıştır (Armaoğlu, 1991, s. 133-134).

İngiliz kabinesinin ABD ve Rusya'daki Yahudi grupların hükümetlerini savaşa yönlendirmede ve savaşta tutmada etkili olacağını düşünmesinin yanı sıra, Londra'daki Siyonist sözcü Hayim Weizmann'ın ikna edici ve ısrarcı bir hatip olarak Siyonizmi İngiliz kabinesinin gündeminde tutması, kabinenin Siyonizmin İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmede kullanılabileceğine inanması, Yahudi yerleşimini desteklemenin bölgede İngiliz varlığını gerektireceğı dolayısıyla Süveyş Kanalı ve komşu topraklardan Fransa'yı uzak tutacağı düşüncelerine dayanan gerekçeler birleşince Filistin'de Siyonist hedefleri destekleyen *Balfour Deklarasyonu* onaylanmıştır. Buna göre Krallık Hükümeti'nin Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını uygun karşıladığı ve bu amaç için elinden geleni yapacağı, aynı zamanda Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına zarar verecek bir uygulamaya gidilmeyeceğı bildirilmiştir (Cleveland, 2008, s. 270-271). Deklarasyon, Siyonist hedeflerin gerçekleşmesinin kapısını aralamış; ancak Yahudilerin Filistin toprakları üzerinde yerleşerek millî yurt kurabilir olduğu kararı İngiliz yönetimi tarafından alındığı için Yahudilerin Filistin'de *düzen ve yerleştirme* bağıni kurması bir ideal olarak kalmaya devam etmiştir. Bunun nedeni *düzen ve yerleştirmenin* öncelikle hiçbir denetime tabi olmamayı ve kendi durumuyla ilgili karar verme tekeline sahip olmayı gerektirmesidir. Öte yandan, Filistin'de Yahudilere onay verilen milli yurt içinde Filistinli Arapların nasıl bir yerleştirmeye sahip olacağı söz konusu dahi edilmemiştir.

Lloyd George hükümeti deklarasyonun İtilaf devletlerinin tamamının çıkarına uyduğuna ve bir mutabakat sağlanarak ortaya konulmuş olduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Balfour Deklarasyonu Kramer'e (2016) göre henüz Milletler Cemiyeti ve BM oluşturulmadan önce İtilaf Devletleri'nin mutabakatıyla uluslararası düzenin modern versiyonun ve Filistin'in MC kurulduktan sonra neden İngiliz manda yönetimine bırakıldığının göstergesi olmuştur.

1881'de Rusya'da Yahudilere yapılan katliamlar sonucunda Filistin'e ilk Yahudi göçleri başlamış, Yahudilerin tek halk olduğu ve kendi devletlerine sahip olmaları gerektiğı anlamına gelen modern Siyonizm ortaya çıkmıştır. Odessalı bir Yahudi olan Leo Pinsker, *Kendi Kendini Kurtarma* başlıklı bir kitap yayınlarak Yahudi azınlık olarak yaşamının getirdiğı yüklerle karşı, Yahudilerin toprağın nerede olduğuna bağıli olmaksızın bir toprağına sahip olmaları gerektiğı fikrini öne sürmüştür. Ancak dini geleneklere bağıli çevrelerden olan

Siyonistler, Hibbat Zion (*Sion'u Sevenler*) Derneği'ni kurarak Filistin'deki yerleşimlerde yaşayacak idealist küçük grupları örgütlemişler, 1882-1903 yılları arasında ilk aliyahı gerçekleştirmişlerdir (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s.124). Siyasal olanın belirlenmesi yoluyla tanımlanan *düzenin* sağlanması ancak bir uzam olarak toprağın sınırlandırılması yani *yerleştirmeye* mümkündür. Bu bağlamda Yahudiler, Siyonizm ile siyasal bir varlık olarak hayatta kalabilmek amacıyla Filistin topraklarında yerleşmeyi hedef edinmişlerdir.

Kudüs ile eş anlamlı olarak kullanılan *Siyon* kelimesinden gelen Siyonizm, Yahudilerin tekrar Filistin'e dönerek Süleyman mabedini yeniden inşa etme idealini sembolleştirmektedir (Cohen, 2015, s.6). 1897'de Theodor Herzl'in I.Siyonist Kongresi'nde Doğu ve Batı Avrupa Siyonistlerini ilk kez biraraya getirmesi ile Siyonizm hedefi Yahudi milleti için Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak olan uluslararası bir hareket haline dönüşmüştür (Simon, 2015,s. 10). Dolayısıyla harekete geçiriciliğini dini niteliğinden alan bir *düzen ve yerleştirme* ideali olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Avrupalı yüksek orta sınıf paradigmasına sahip olan Herzl'in "*Yahudi Devleti*" kitabında ortaya koyduğu devlet kavramı özünde yapay bir kurgulama olması bakımından Fransız Devrimi'nin devlet kavramına benzemektedir. Herzl, Siyonist Kongre öncesi devletin Filistin'de değil de Arjantin veya Britanya'nın Doğu Afrika'sında kurulmasını kabul etmeye hazırdır; ancak kongre sonrası *Dünya Siyonist Örgütü*'nün kurulmasıyla Doğu Avrupalı Siyonistler Filistin'i tercih ederek devletin yerleşim meselesini karara bağlamışlardır. Buna göre Yahudi devleti, bir yandan toprak satın alımıyla bir yandan diploması ve büyük devletlerin cesaretlendirmesi yoluyla kurulacaktır (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 125). Siyonist Yahudiler, üzerinde örgütlenecekleri toprak parçası olarak Filistin'i dini saiklerin yanı sıra milliyetçi saiklerle belirlemişlerdir.

Osmanlı Devleti tarafından 1883'te Yahudilerin Filistin'de üç ay kalmasına izin veren *kırmızı tezkere* uygulaması başlatılmasına rağmen, daimî ikâmet amacıyla Filistin'e gelen Yahudi göçmenlerin yerleşmelerinin önüne geçilememiştir. 1867'deyabancı devlet vatandaşlarına gayrimenkul edinme hakkı tanıyan nizâmnamenin çıkarılmasıyla 1880-1914 yılları arasında Filistin'de 650 bin dönüm arazi, Yahudi şahıs ve kuruluşların eline geçmiştir (Yagi,1983,s. 73).

"*Topraksız bir halk için halksız bir toprak*" sloganıyla (Kamrava, 2005, s. 78) Filistin'i insansız, tamamen boş arazilerden oluşan bir coğrafya gibi gösteren Theodor Herzl gibi Siyonistler, Filistin'e göç edecek Yahudilere yer açmak için yerli Arap halkın bölgeden sürülüp yok edilebileceğine inanmışlardır (Pappe, 2011, s. 2). Doğu Avrupa'daki sosyalist Siyonistler ise Filistin'de Yahudi işçiler tarafından kurulan ve yönetilen bir devlet fikrini ortaya koymuşlardır. Özellikle 1905 sonrasında Rusya'da yaşanan katliamlar sonucunda 1904-1914 yılları arasında ikinci *aliyah* ile Filistin'e göç eden sosyalizm etkisindeki Yahudiler *kibbutz* adı verilen komün şeklindeki Yahudi yerleşim birimlerini oluşturmaya başlamışlardır (Medoff, 2009, s. 125). Henüz Yahudi devleti kurulmadan önce Yahudilerin "*göçler, toprak alımları ve kibbutz*" gibi yerleşim politikalarıyla Filistin'de düzen kurma çalışmalarına giriştiği görülmektedir.

Milletler Cemiyeti'nin Filistin'deki İngiliz mandasını tanımasının ardından manda yönetimi Balfour Deklarasyonu'nu ve resmî dil olarak İbrance'yi kabul etmiştir.Millî yurt terimini Yahudi devleti şeklinde yorumlayan Siyonistler, manda yönetiminin kendileriyle işbirliği yapacağı beklentisine girmişlerdir. Öte yandan deklarasyonda, nüfusun yüzde 85'ini oluşturan 666.258 kişilik Arap çoğunluğun haklarına zarar verilmeyeceği de söylendiğinden İngiliz mandasının sürdüğü yirmi sekiz yıl boyunca bu iki amacın birden nasıl gerçekleştirileceği yanıtsız bir soru olarak kalmıştır (Cleveland, 2008, s. 273).

İki savaş arası dönemde İngiltere, Araplarla Yahudileri uzlaştırarak Filistin topraklarını bu iki millet arasında taksim etmek istemiş; ancak Balfour Deklarasyonu'nun

Milletler Cemiyeti tarafından İngiliz manda esaslarına dahil edilerek resmîleştirilmesi Arapların İngiltere'ye karşı olan güvensizliğini arttırmış ve İngiliz manda yönetimiyle işbirliği yapmayı reddetmelerine neden olmuştur (Türel, 2016, s. 44). İngilizler Yahudi milli yurdunun Filistin halkının tümüne Yahudi milliyeti verilmesi anlamına gelmediğini; ancak Yahudi halkının Filistin'de olma hakkının bulunduğunu bildiren 1922 tarihli *Beyaz Kağıt* ile Siyonist istekler ve Arap toplumunun durumu arasında bir denge kurmayı amaçlamışlarsa da belirsizlikler devam etmiştir. Kendisi de bir Yahudi olan İngiliz Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel, üniter bir devlet altında bütünleşmiş siyasal bir topluluk yaratılması fikriyle Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi temsilcilerden oluşacak bir yasama meclisi ve 1922 Anayasası'nı önermiş; ancak Arap liderler Balfour Deklarasyonu'nu iptal etmeyecek herhangi bir meşru hükümette yer almayacaklarını bildirerek öneriyi reddetmişlerdir. Bu nedenle Filistin yalnızca manda yüksek komiseri ve kadrosu tarafından yönetilmeye başlamıştır (Cleveland, 2008, s. 274-75). Kendi siyasal örgütlerini ve ekonomik faaliyet alanlarını inşa eden Arap ve Yahudi toplumlar, kendi toplumları arasındaki dayanışmayı arttırırken iki toplum arasında giderek çatışmacı bir durum söz konusu olmaya başlamıştır.

Yahudilere toprak alımında ekonomik güç sağlayan Dünya Siyonist Birliği'nin kurulması ve bölgedeki Arap toprak sahiplerinin teklif edilen cazip fiyatlar karşısında topraklarını satmasının yanı sıra 1920 sonrası İngiliz manda yönetiminin Yahudilere bölgede toprak edinme izni vermesiyle Yahudilerin Filistin'de toprak sahibi olması hızlanmıştır. Yahudi Kolonizasyonu Derneği'nin, zengin Yahudilerin, Siyonist hareketin *Filistin Ofisi* tarafından kurulan *Yahudi Milli Fonu ve Filistin Toprak Geliştirme Şirketi* toprak satın almayı desteklemiş ve arttırmıştır. 1918 yılında Filistin'deki Yahudi toprakları 418.000 dönümü bulmuş; İngiliz manda yönetiminden 1939 yılına kadar ise bu rakam 1.543.000 dönüme çıkmıştır (Armaoğlu, 2016, s. 25-27). Yahudilerin toprak üzerinde hızla yerleşmeye başlaması Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmanın temel unsurunu oluşturmuştur. Filistin'in hali hazırda yerleşik halkı olan Araplar, manda yönetimi altında siyasal olarak belirleyecek bir karar verme tekeline sahip olmadıklarından yerleşik buldukları topraklar üzerindeki düzenleme gücüne de haiz olamamışlardır. Yahudi göçleri ve toprak alımları *düzen ve yerleştirme* ilişkisinin özelliği olan *ele geçirme* (Landnahme) yoluyla Yahudilerin kendilerini homojen siyasi birlik olarak tanımlamalarının ilk aşamasını oluşturmuş; Araplar, kurulacak siyasal birimin *ötekisi* olarak dışarıda bırakılmıştır.

Filistinli Arapların yerleşime karşı ilk örgütlü tepkisi 1918 ve 1919'da büyük şehirlere kurulan Müslüman-Hıristiyan derneklerinin yerel şubelerinden gelmiştir. Kudüs'te bu derneklerden gelen delegelerle *I.Filistin Arap Kongresi* toplanmış, 1920 yılındaki üçüncü kongrede Musa Kasım el-Hüseyni liderliğinde bütün Filistinlileri temsil ettiği iddiasıyla bir *Arap İcra Kurulu* kurulmuştur. Ancak kurulun yaygın idari mekanizması olmayan bir eşraf koalisyonu şeklinde yürütülmesi ve İngilizlerce ancak zaman zaman meşruluğunun kabul edilmesi sonucunda etkili bir iletişim kanalı haline gelmesi söz konusu olmamıştır (Cleveland, 2008, s. 275).

Kendilerini millet terimi yerine aile, kabile, köy ve din temelinde tanımlayan Filistinli Arapların çok parçalı yerel siyasi kültüre sahip olmalarının yanı sıra, Filistin'in büyük Suriye'nin bir parçası olarak kabul edilmesi ve toprak temelli milliyetçiliğin gelişmemiş olması, bununla birlikte Filistin milliyetçiliğine dair bir işaretin Arap milliyetçiliğine rakip olarak görülmesi neticesinde Filistin milliyetçiliğinin gelişimi ancak I.Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşmeye başlamıştır (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 126-127).

Güç ve prestijlerini toprak sahipliğinden alan ve hükümet ile halk arasında aracılık yapan şehirliler yerel eşrafın yürüttüğü Filistin Arap liderliği, Balfour Deklarasyonu ve Yahudi göçünün teşvik edilmesiyle bir yandan İngiliz emperyalizmi ve Siyonist isteklerle, diğer yandan hiçbirinin Weizmann'a gösterilen saygıya sahip olmadığı Londra'da Filistin davasını

sunmak ve savunmakla karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan Arap İcra Kurulu ve Kudüs'ün önde gelen eşraf ailesi olan Naşâşibiler ile el-Hüseyniler arasındaki rekabet ve bu rekabetin İngilizlerce kullanılması Filistin'deki siyasi faaliyetlerin zayıflatmasına yol açmıştır. (Cleveland, 2008, s. 276). Kriz anındaki gruplaşmalar sırasında Filistinler arasında yönlendirici, karar verici bir liderin yokluğu yerleşik oldukları topraklar üzerinde siyasi birlik sağlayamamalarına neden olmuştur.

1921'de *Nebi Musa* ayaklanmaları ile ilk büyük çaplı Arap-Yahudi çatışması başlamış, ardından 1928-29 yılları arasında Kudüs'te biri diğerinin kutsal toprakların tek sahibi olacağından şüphelendiği Yahudiler ve Müslümanlar arasında *Ağlama Duvarı Ayaklanmaları* sonucunda büyük çatışmalar yaşanmıştır. Yaşanan olayların ardından İngiliz manda yönetiminin oluşturduğu Shaw Komisyonu, Arapların topraksız kaldıkları ve toprak alımlarıyla ekonomik olarak geleceklerinin yok edildiği endişesiyle Yahudilere karşı mücadeleye giriştikleri sonucuna varmıştır. Bunun üzerine İngilizler, 1930 *Passfield Raporu*'yla Yahudi göç dalgası ve toprak alımını sınırlandırmıştır (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 130-131). Filistinli Arapların yerleşik olduğu topraklar üzerinde, Yahudilerin Arapları dışlayarak homojen bir siyasi birlik içinde yerleşmek istemesi sonucunda başlayan çatışmalar, iki taraf için de gerçek bir olasılık olarak kamusal düşmanın belirlendiği siyasi süreci de beraberinde getirmiştir.

İngiliz ve Amerikan Yahudilerinin ileri gelenlerinin desteğiyle Weizmann'ın başlattığı kampanya sonrası İngiliz hükümeti 1931 yılında Passfield Beyaz Kağıdı'nı geri almıştır. Arapların *Kara Mektup* olarak nitelendirdiği belge sonrasında Filistin'deki çatışma ve ayaklanmalar artmaya başlamıştır. İngiliz manda valisi Samuel tarafından İslamî kurumların yönetimini ele alması amacıyla kurulan *Yüksek Müslüman Konseyi*'nin başkanı olan ve iki savaş arası dönemde Kudüs müftüsü olarak Filistin Arap topluluğunun liderliğini üstlenen Hacı Emin el Hüseyini'nin ılımlı liderliğine duyulan tepki, dünyadaki ekonomik bunalım ve işsizlik beşinci aliyahın büyük çaplı Yahudi göç dalgasıyla birleşince 1936 yılında Arap halkı arasında Siyonizme, İngiliz emperyalizmine ve yerleşik soylulara karşı kendiliğinden gelişen ayaklanmalar başlamıştır. İngiltere'nin Yahudilere göç ve arazi satımını kısıtlaması ve demokratik bir hükümet kurması talepleriyle grev yapılmış, *Arap Yüksek Komitesi* kurulmuştur (Cleveland, 2008, s. 286). Neticede Yahudi yerleşim ve kurumsallaşma çalışmaları ve İngiliz manda yönetimi karşısında Araplar da yaşadıkları mekânda düzenleme gücüne sahip olabilmek amacıyla mücadeleye girişmişler ve kurumsallaşmaya başlamışlardır.

Öte yandan İngiltere ayaklanmayı bastırması, görevlendirdiği Peel Komisyonu (1937) Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri olarak bölünmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Araplar bu tavsiyeyi hak ihlali olarak değerlendirdiklerinden Yahudiler ise Yahudi devletine ayrılan alanı yetersiz bulduklarından komisyon raporunu reddetmişlerdir. Aynı nedenlerle 1939 yılında yeni bir Arap isyanı başlamış, Araplar bu kez istedikleri sonuca ulaşmışlardır. Bu isyanın sonucunda İngiliz manda yönetimi Yahudi göçü ve toprak alımını kısıtlamıştır (Cleveland, 2008, s. 287-291). Bu durumun etkilerinden biri de Siyonist liderlere Yahudi millî yurdunun İngilizlerin uyguladığı Yahudi göçmen kotalarıyla kurulamayacağını göstermesi olmuş, Yahudi devletin güce başvuru olarak kurulması gerektiği kararlaştırılmıştır.

Arap ayaklanması, İngiliz mandasını sona erdirmeyi başaramasa da İngiliz sömürge tarihinin en başarısız yönetimi olarak nitelendirilmeye başlanan Filistin politikası gözden geçirilmek zorunda kalmıştır. Öte yandan, Avrupa'da yaklaşan savaş, petrol havzalarına sahip olması ve Hindistan'a giden yol üzerinde bulunması sebebiyle Ortadoğu'nun stratejik önemi artmış, İngilizler, gelecekte Arap devletleriyle işbirliği sağlama düşüncesiyle, Filistin'deki politikalarında değişikliğe gitmişlerdir (Tekdal Fildiş, 2012, s. 338). Öte yandan ayaklanmalar, Araplar arasında kurumsal bir değişim yaratmış, Arap Yüksek Komitesi'nde

farklı görüşlere sahip Arap önderlerin yer alması kısmen Filistin birliğini sağlamıştır. Ayaklanmalar, Filistin ulus inşa sürecinde büyük fayda sağlamışsa da süreç, devlet inşası için aynı şekilde işlememiş, milis kuvvetlerinin birleştirildiği bir Filistin ordusu kurulamamıştır. İngiliz siyaseti milliyetçi hareketleri kısıtlamış, Araplar arasında *Filistin, Büyük Arap Devleti* ve *Büyük Suriye Devleti* idealleri arasında birlik sağlanmamıştır. Toprak kiralama sistemleri ve Yahudilerin toprak alımlarıyla fellahlar topraksız kalmış, yaşanan ekonomik bunalımın yanı sıra siyasi bölünmüşlük ve liderlikten yoksunluk devlet öncesi yapıların oluşumunu sekteye uğratmıştır (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s.140).

1940'lerde Araplar kurum inşa etme ve devlet öncesi yapılar oluşturmada Siyonistlerle yarışamayacak bir durumda ve siyasi bir liderlikten yoksun iken 1929'da kurulan *Yahudi Ajansı* ise Yişuv'un yarı hükümeti haline gelmiştir. Yahudi İşçi Federasyonu Histadrut, Yişuv ve gelecekteki İsrail devletinin ideoloji ve politikasında karar verici bir rol üstlenmiştir. Bütün mülkiyetin topluma ait olduğu ve sorumluluğun paylaşıldığı kolektif tarım yerleşim yerleri olan kibbutzlar ve Histadrut Yahudi canlanması idealinin sembelleri haline gelmiştir. Öte yandan *Haganah* adındaki askerî birlik, kurulması hedeflenen siyasi birliğin savunma gücünü oluşturmuştur. 1930'da *Mapai Partisi*'ni kuran Yahudiler Ben Gurion'u parti liderliğine getirmişlerdir (Cleveland, 2008, s. 279-280). Düşman / öteki olarak belirledikleri Araplar ile Filistin toprakları üzerinde çatışarak siyasi alanı göçler, toprak alımları, kibbutzlar ve çeşitli kurumlar ve siyasi partiler ile henüz bir devlet kurmadan önce belirlemeye başlayan Yahudi Siyonistler için sıra, tanımladıkları siyasi alan içinde birliği sağlayacak temel unsur olan devleti kurmaya gelmiştir.

1944'te Yahudilerin İngiliz manda yönetimine karşı şiddet eylemleri artmış, Yahudi radikal milis gücü *Irgun* 1946'da İngiliz askerî karargâhı olan King David Oteli'ni bombalamıştır. II.Dünya Savaşı'nın bitimiyle İngilizler, 14 Şubat 1947'de Filistin sorununu yeni kurulan Birleşmiş Milletler'e devretmiştir. BM Filistin Özel Komisyonu hem Yahudilerin hem Arapların toprak taleplerini aynı derece haklı bulurken iki toplumun milli emellerinin uzlaşmayı engellediğini ortaya koymuştur. Komisyondaki üyelerin çoğunluğu toprağı Yahudi ve Filistin devletleri olarak ikiye bölmeyi, azınlıktakiler ise federal bir yapı içinde iki devletin birleştirilmesini önermiş, Yahudiler ilk öneriyi kabul ederken, Araplar her iki öneriyi de reddetmişlerdir. Bu durum, Arapların BM Genel Meclisi'ndeki oylamaya katılmasını engellemiştir. Avrupa'da yaşanan *holocaustun* ardından oluşan Yahudi sempatisi ve Yahudi Ajansı'nın yaptığı lobi ile ABD Başkanı Truman'ın desteği sonucunda Kasım 1947'de bölünme planı kabul edilmiştir. Araplara Gazze Şeridi, Celile, Nablus, Hebron bölgeleri; Yahudilere Tel Aviv, Hayfa, Negev, Hulley vadileri verilmiştir (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 135-136). İki devletin sınırlarının da toprakları boyunca kesintisiz devam etmemesi ve her iki halka mensup küçük grupların diğerinin topraklarında sıkışık kalması yıllarca sürecek olan Arap-İsrail Savaşı'nın çıkmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. Siyaseten var olabilmek halkın kendi kaderini tayin etmesine bağlı olduğundan BM'nin Filistin kararı sonucunda ne Yahudiler ne Araplar istisna anında verilen karara dayanan bir egemenliğe sahip olabilmişlerdir.

Arap devletleri, BM kuruluş bildirgesine aykırı olduğu gerekçesiyle taksim kararına muhalefetlerini açıklamış, Filistinli Araplar, kendi ata topraklarında yaşayan yerli Arap çoğunluğun bir gecede yabancı hakimiyet altında yaşayan azınlığa dönüşmesine karşı çıkmışlardır. Toprağın sadece %6'sını elinde tutan Yahudilere, ülkenin %55'inin verilmesini *holocaustun* bedelini kendilerine ödetmek olarak nitelendirmişlerdir. İngiltere ise raporun onaylanmasını beklemeden 15 Mayıs 1948'de Filistin mandasının kaldırılacağını ilan etmiş ve İngiliz Yüksek Komiseri anahtarları paspasın altına bırakarak Hayfa'dan ayrılmıştır. İngiliz manda yönetiminin Filistin'den ayrılmasının hemen ardından Yahudi Mapai Partisi'nin başkanı Ben Gurion İsrail Devleti'ni ilan etmiştir (Tekdal Fildiş, 2012, s. 345-346). Belirleyici bir anda verilen devlet ilanı kararı İsrail için siyasi birliğin temel unsurları olan *devlet, halk ve hareket* arasındaki bağın kurulmasında önemli bir dönüm noktası

olmuştur.

İngilizlerin çekileceğini ilan etmesinden İsrail Devleti kurulana kadar geçen sürede Filistin tam bir kaosa sürüklenmiş, Arap milisleri ile disiplinli Haganah güçleri arasında yaşanan güç dengesi olmayan çatışmalar sonucunda Araplar, topraklarını ve evlerini terkederek kaçmak zorunda bırakılmışlardır. Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak, İsrail'e savaş ilan etmiş, savaş Arap güçlerinin yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Savaşı kazanan İsrail, 1947 BM Taksim Planı'nda kazandığı %52'lik Filistin toprağını %78'e çıkarmıştır. Savaşın bitiminde Arap devletleri, İsrail ile görüşme yapmak ve fiilen İsrail'i tanımak istemediklerinden ateşkes BM'nin araya girmesiyle yapılmıştır. Buna göre İsrail, Sina yarımadasının büyük bir kısmını ve Kudüs'ün batısını, Mısır Gazze Şeridi'ni, Ürdün Batı Şeria'yı almış; Filistin toprakları İsrail, Mısır ve Ürdün arasında paylaşılmıştır (Goldschmidt-Davitsen, 2008, s. 389). Kriz anının ve karşıtlıklara dayanan mücadelenin son noktası olan 1948 Arap-İsrail Savaşı ile İsrail, toprak ele geçirmek suretiyle mekân üzerinde siyasal düzen ve egemenliğini görünür hale getirmiştir. Arap devletleri ise İsrail'i düşman ilan ederek Filistin'i kurtarmak amacıyla başlattıklarını öne sürdükleri savaşın sonunda Filistin topraklarından kendileri de pay almıştır.

Görünüşte Arap Birliği'nin otoritesi altında hareket eden Arap devletleri kendi çıkarlarına öncelik vermiş ve savaş alanında koordinasyon eksikliği yaşamışlardır. Öte yandan sayıca üstün bir ordu toplayan İsrail kuvvetleri, Yahudi halkının varlığı için ölüm kalım mücadelesi vermiştir. Savaş sonunda İsrail, homojen bir Yahudi devleti kurma amacıyla *D Planı* olarak adlandırdığı Arap köylerinin sürekli işgaline ve yok edilmesine dayanan bir kampanya başlatmış, Filistinli Araplar arasında artan korku kitlesel göçlere neden olmuştur. Filistin'in Arap ve Yahudi sakinleri arasındaki çatışmalar Arap-İsrail çatışmasına dönüşmüş, 1948 yenilgisi Araplar için *felaket* sözcüğü ile eşanlamli hale gelmiştir (Cleveland,2008, s. 299).

Savaşın sonucunda bir milyondan fazla Filistinli Arap yerinden edilmiş, Araplar komşu ülkelere iltica etmek zorunda kalmış ve bir mülteci meselesi ortaya çıkmıştır. Arap ülkeleri içinde en güçlü orduya sahip olduğu düşünülen Mısır, savaşta en ağır yenilgiye uğramış ve Kral Faruk devrilmiş yerine sosyalist-cumhuriyetçi Yarbay Cemal AbdülNasır geçmiştir. Yeni kurulan İsrail devletinin ordusu karşısında beş Arap devletinin askeri gücünün yenik düşmesi sonucunda Araplar arasında milliyetçilik artmış ve Arap milliyetçiliği hareketi başlamıştır. Ateşkes anlaşmalarıyla sonuçlanan savaşın sonucunda barış yapılmadığından Arap devletlerinin yenilginin intikamını alarak İsrail'i ortadan kaldırma düşünceleri, Arap milliyetçiliği ile birleşince bundan sonraki Arap-İsrail savaşlarının tohumları atılmıştır (Armaoğlu, 2017, s. 299).

1948 Arap-İsrail Savaşı ile Yahudiler siyasali oluşturan çatışmanın en uç noktasında, üzerinde örgütlenecekleri toprakları savaşarak ele geçirmiş ve siyasal birlik içinde kendi kaderini tayin eden bir halk olarak mekânsızlıktan kurtulmuşlardır. Düzenin sağlanması için gerekli olan birbirine karşıt gruplar arasındaki ihtilafın yumuşatılması ve adil bölüşüm ise homojen bir Yahudi devleti kurma amacına kurban edilmiştir. Bir zamanlar canlarını kurtarmak için göç etmek zorunda kalan mekânsız Yahudi halkı bu kez çok sayıda Filistinli'yi göçte zorlayarak mekânsız bırakmıştır. İsrail için kurulan düzen ve yerleştirme ilişkisi, Filistinliler için kopmuştur).

3. Haziran 1967 Arap-İsrail Savaşı

1948 Arap-İsrail Savaşı ne bir sonuca ne de bir çözüme ulaştığından devlet olarak tanınma ve güvenlik arayışına giren İsrail misilleme, baskın, önleyici harekât şeklinde saldırgan bir savunma politikası izlemeye başlamış; malı mülkü elinden alınan Filistinliler ise İsrail, Arap ülkeleri ve uluslararası toplum tarafından ihanete uğradıkları düşüncesiyle devlet kurma arayışı içinde kurtuluş mücadelesine girişmişlerdir.

1948 Savaşı'nda elde edilen zafer İsrail'e ulus ve devlet inşa sürecinde zaman kazandırmış, daha fazla Yahudi göçmeni kabul etmek, ekonomik olarak kendine yeterli hale gelmek ve savunma sanayisini kurmak için silah ve teknoloji sağlayacak müttefikler bulmak en önemli gündem maddeleri haline gelmiştir. Mapai Partisi lideri, Savunma Bakanı ve Başbakan Ben Gurion ülke siyasetini yöneten bir lider konumuna yükselmiştir. 1948'den beri Filistinli mültecilerin sınır ihlallerinin yanı sıra 1954'de bir grup İsrail ajanının Mısır'daki İngiliz ve Amerikan mülklerine saldırarak² Mısır'ın Batı ile arasını açma çabası Mısır ve İsrail arasındaki gerginliği yükseltmiş, Nasr'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine önce İngiliz ve Fransız birlikleri ardından İngiltere'nin onayıyla İsrail birlikleri, misilleme yoluyla gücünü göstermek ve Orta Doğu'nun yapısını İsrail lehine değiştirebilmek amacıyla, yöntem olarak savaşı kullanmak isteyen Ben Gurion'un aldığı karar ile 1956'da Süveyş Kanalı'na saldırmışlardır. Harekâtı Amerikan baskısı durdurmuş, İngiltere, Fransa ve İsrail saldırganlıkları nedeniyle BM tarafından ekonomik ambargo ile cezalandırılmışlardır (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 465-468). Schmitt'e göre toprak üzerinde hak iddia eden ve doğaları gereği çatışmaya yatkın olan insanların oluşturduğu siyasal birlik olan devletlerin savaşması en önemli antagonizmayı içinde barındırdığından kaçınılmazdır. Bu bağlamda henüz savaştan yeni çıkmasına rağmen İsrail, siyasal varlığını güvenceye alabilmek ve güçlü bir devlet olarak tanınmak amacıyla düşman olarak belirlediği Mısır'a karşı yeni bir savaşa girişmiştir.

1948-58 yılları arasında henüz organize olamayan Filistinliler ise sorunlarının çözümünü Arap ülkelerinden beklemiş; ancak Mısır ve Suriye'nin Arap Birliği'ni kurma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla bu beklentinin gerçekleştiği anlaşılmıca Filistin milli bilinci oluşmaya başlamıştır (Bileydi Koç, 2006, s. 164). İsrail sınırında kalan topraklardan göç etmek zorunda bırakılan Arap nüfus ile ortaya çıkan büyük mülteci kampları, Filistin milli bilincinin oluşumunda etkili olmuştur (Cleveland, 2008, s. 395). Bağımsız bir Filistin devletine sahip olmak amacıyla 1964 yılında *Filistin Kurtuluş Örgütü* kurulmuş, 1947 Taksimi'nin reddedildiğini ve Filistin kurtuluşunun Arap milletinin sorumluluğunda olduğunu bildiren *Filistin Milli Misakı* kabul edilmiştir (Koskas, 1998). Başkalarının kendileri için savaşması sonucunda üzerinde yaşadıkları mekândan çıkarılmaya ve mekânsız bir halk olmaya zorlanan Filistinliler, mekân üzerinde yeniden egemenlik sahibi olabilmek ve siyaseten var olabilmek amacıyla Schmitt'e göre kaçınılmaz olan dost-düşman ayrımını yaparak İsrail'e karşı bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir.

Arap devletlerinin Yahudi yerleşimi için daha fazla toprak arayışına girerek saldırıya geçeceğini düşündükleri, Batı emperyalizminin yayılmacı bir kolu olarak gördükleri İsrail karşısında zafer elde etme ve Filistin'i kurtarma amacı; İsrail'in ise tanınmak ve uzun süreli güvenliğini sağlamak isteği *Haziran 1967 Savaşı*'na giden yolun taşlarını örmüştür. 1967 Mayıs'ında Sovyet istihbaratının yanlış bir bilgi olarak paylaştığı İsrail'in büyük çaplı askeri harekâta hazırlandığı bilgisini alan Nasır, Sina yarımadasına asker göndermiş ve BM güçlerinin bölgeden çekilmesini istemiştir. Bu sırada Suriye, Ürdün ve Irak, Mısır ile bir savunma anlaşması imzalamıştır. BM güçlerinin Mısır ve İsrail arasında kalkan görevi

² Levon Olayı

gören alandan çekilmesi ve Nasır'ın Tiran Boğazı'nı kapatmasının ardından 5 Haziran 1967'de İsrail hava kuvvetleri Mısır hava kuvvetlerine saldırmış, ikinci Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Tartışmasız bir hava üstünlüğüne sahip olan İsrail birlikleri Süveyş kanalına kadar ilerlemiş, 9 Haziran'da Mısır ve İsrail ateşkes yapmıştır. Altı gün süren savaşın sonunda Mısır 1975'e kadarki Süveyş kanalı gelirlerini, Sina petrol kuyularını; Ürdün Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Beytüllahim'i; Suriye Golan tepelerini kaybetmiştir (Cleveland, 2008, s. 374-376). Görece yeni kurulan İsrail Devleti savaş ve toprak alımları üzerinden çatışmayı sürdürerek siyasal egemenliğinin devletler arası alanda tanınması amacıyla barışı ve yerleştiği bölgede düzen sağlamayı güvenliğe tercih etmiştir.

İsrail topraklarını üç katına çıkararak güvenliği için önem verdiği stratejik derinliği kazanmış ve tam bir barış ve tanınma karşılığında değiş tokuş edebileceği topraklara sahip olmuştur. Öte yandan 1967 yenilgisi, Arap liderlerinin ve Arap Birliği fikrinin güvenilirliğini ortadan kaldırmış, Filistin'den yeni bir göç dalgasına yol açmıştır. Tarafların görüşmeye yanaşmaması sonucunda *BM Güvenlik Konseyi* savaş ile toprak elde edilmesine ve güç kullanımına izin verilmeyeceğini ve bölgedeki her devletin tanınmış sınırları dahilinde barış içinde yaşama hakkının olduğunu bildiren *242sayılı kararı* çıkarmıştır. Filistinli mülteciler sorununa adil bir çözüm getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İsrail, Mısır ve Ürdün kararı onaylarken Suriye ve Filistinöğütleri reddetmiş, karar, bir barış anlaşması için temel oluşturamamıştır. PanArabizmi başarısızlığa uğratan Haziran Savaşı yerel milliyetçilikleri öne çıkarmış, Filistin askeri ve siyasal örgütlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 469-470).

BM'nin aldığı kararın Schmitt'in siyasal yaklaşımına göre barış getirmeyeceği başından beri aşikâr bir durumdur. Schmitt'e göre insanoğlu var olduğu sürece mekân üzerinde yerleşmek ve toprağı ele geçirmek (*landnahme*) isteyeceğinden çoğulcu devletler arasında savaş ihtimali zorunlu bir sonuç olmasa da siyasal varlık olabilmenin ön koşulu olarak durmaktadır. Dolayısıyla savaş, liberal yaklaşımın aksine Schmitt'e göre toprak ele geçirmenin bir yolu olarak varlığını korumaktadır. Tüm dünya tarihi kara ve deniz üzerinde hakimiyet kurma tarihi ise *düzen ile yerleştirme* arasındaki ilişkinin kurulabilmesi nasıl mümkün olacaktır? Schmitt, ele geçirilen mekânda yapılacak adil bölüşüm ile ülke içindeki ihtilafların çözülmesi yolunu işaret etmektedir. Savaş ihtimalinin ortadan kalkması, siyasal olanın ve siyasal birliğin ortadan kalkması anlamına geleceğinden Schmitt'e göre insanın varoluşunu tehlikeye atacak asıl tehlikedir. O halde devletlerin güvenlik ikilemi içinde yaşamak durumunda oldukları bir dünya fotoğrafı karşımıza çıkmaktadır. *Devlet, halk ve hareket* arasında siyasal birliği sağlama amacı 1967 Savaşı'ndan sonra Filistinlileri de milli bir direniş ve örgütlenme yoluna götürmüştür.

Ürdün'ün vatandaşlık hakkı tanınması dışında Mısır ve Lübnan'a iltica eden Filistinli mültecilerin kamplarda tutulması ve ev sahibi toplumlarla bütünleşmemesi, Filistinli kimliklerini canlı tutmuş, mülteciler, vatansızlıklarının Filistin'e dönmekle sona ereceği fikrini benimsemeye başlamışlardır. 1967'deki Arap yenilgisi sonucunda Filistinli militan gruplar anavatanlarını kurtarma sorumluluğunun kendilerine düştüğüne karar vermişlerdir. FKÖ Kahire temelli bürokratik eşraf grubundan, İsrail'e karşı silahlı mücadeleye adanmış bağımsız bir direniş örgütüne dönüşmüştür (Cleveland, 2008, s. 397). Filistinli mülteciler çıkarıldıkları topraklar üzerinde yenidenörgütlenmek ve düzen kurabilmek için örgütlü bir mücadele başlatmışlardır.

FKÖ'nün bağımsızlaşmasında örgütün nüfus sahibi olduğu Gazze'nin İsrail kontrolüne girmesi, Ürdün hükümetinin FKÖ faaliyetlerini yasaklaması ve savaşın sonunda Arap devletlerinin Filistin'in kurtarılması amacını terkederek kendi iktidarlarını korumaya yönelmeleri etkili olmuştur. Arap rejimlerinin İsrail karşısındaki yenilgiler sonucunda zayıflamasıyla Filistin gerilla eylemlerini kontrol etmek zorlaşmıştır (Al Jaro, 2019, s.27-28).

Gazze Şeridi ve Ürdün'de faaliyete koyulan Filistin gerilla örgütlerinden biri olan El-Fetih, Yaser Arafat liderliğinde kurulmuş ve 1969 yılında çeşitli gruplardan oluşan FKÖ liderliğini üstlenmiştir. Filistin milliyetçiliğini bir ideoloji olarak benimseyen el-Fetih Filistin davasını Komünizm, Baasçılık ya da PanArabizm gibi doktrinlere bağlamamaya dikkat etmiştir. Filistinlilerden milli yurda hakkı olan bir halk olarak değil, mülteci sorunu şeklinde bahsettiği ve İsrail'e var olma hakkı tanıdığı gerekçeleriyle BM'nin 242 sayılı kararının reddedilmesi el-Fetih/FKÖ tutumunun değişmez bir ögesi haline gelmiştir. Filistin anavatanını geri almak için silahlı direnişin gerekliliği kabul edilmiştir (Cleveland, 2008, s. 398). Filistinli gerilla örgütleri, İsrail ile gerçek bir çatışma olasılığından yola çıkarak Filistin milliyetçiliğini sağlayacak toplumsal bizi oluşturmayı ve mekân üzerinde düzen ve yerleştirme ilişkisini kendileri için yeniden kurmayı hedeflemişlerdir.

1948 sonrası Arap-İsrail savaşları, çatışmayı Siyonist-Filistinli Araplar mücadelesi olmaktan çıkarmış ve İsrail ile Arap devletlerinin mücadelesine dönüştürmüştür. Filistinli Arapların farklı ülkelere dağılmaları ve mülklerini kaybetmeleri, Filistin'i güç kaybına uğratsa da çatışma sürecinin çözümü açısından önemlerini azaltmamıştır. Filistin'in kaybedilmesin ilk on yılına Arap devletlerinin Filistin'i kurtaracakları ve mültecilerin evlerine geri döneceği düşüncesi hâkim olmuş; ancak zaman geçtikçe Nasır gibi Arap liderlerin İsrail ile askeri çatışmaya girmekten kaçındıkları farkedilmiştir. Öte yandan Ürdün dışındaki Arap ülkelerinin Filistinli mültecilere çok ağır kısıtlamalar getirmesi *Filistin Kurtuluş Hareketi*'ni ortaya çıkaran zemini oluşturmuştur. Haziran 1967 Savaşı FKÖ'nün Arap devletlerinin güdümünden siyasi ve askeri düzeyde bağımsızlaşmasını sağlamıştır. Filistin milliyetçiliği, siyasi anlamda İsrail'in tamamen yok edilmesi amacını bırakarak Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların barış içinde birarada yaşayabileceği, seküler, demokratik bir devlet fikrine yaklaşmış; askeri olarak ise Ürdün üzerinden gerilla savaşına yönelmiştir (Best, Hanhimöki, Kirsten vd., 2020, s. 478-479).

Savaşın sonunda ABD Dışişleri Bakanı Rogers'in ortaya koyduğu Mısır, Ürdün ve İsrail'in desteklediği bir barış planı, 1970 Temmuz'unda doksan günlük bir ateşkes sağlamışsa da taraflar ne işgal topraklarını geri vermeye ne de ne barışa yanaşmışlardır (Cleveland, 2008, s. 380).

Sonuç

İnsan doğasının kötü ve ele geçirme arzusunda olduğu yaklaşımından yola çıkan Carl Schmitt, siyasalı dost-düşman antagonizmasına dayalı somut bir mücadele olasılığı şeklinde tanımlamaktadır. Bu nedenle siyasal, belirli bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş bir halkın istisna anındaki nihai belirleyici durumu olan devletten önce gelmektedir. Schmitt, insan var olduğundan beri toprak üzerinde yerleşme ve düzen sağlama mücadelesi verdiği için ne tarafsız olduğunu söyleyen bir devlet ne de genel normlara dayanan hukuk kurallarının bu mücadeleyi gizleyebileceğini ya da bertaraf edebileceğini düşünmektedir. Dünya siyasetindeki her büyük değişiklik toprak ele geçirmek ile ilgili olduğundan, her temel düzen, mekan üzerindeki ele geçirme, sınırlama, bölüştürme, üretim ve tüketime bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Düzen ve yerleştirme arasındaki ilişkinin ilk boyutunu ele geçirme (landnahme) oluştururken diğer boyutunu ise istisna anında egemenin vereceği somut kararlar oluşturmaktadır. Yerleştirme mülkiyet, iktidar ve tahakkümün sınırlarını belirlerken, düzen egemenin ele geçirdiği mekân üzerinde adil bölüşüm yapmasına ve ülke içinde ihtilafları yok ederek homojen bir birlik sağlmasına bağlı olmaktadır. Schmitt, ülke içinde egemenin belirlediği düşman ile mücadele olasılığı üzerinden yaratılacak bir ulus devletin "düzen ve yerleştirme" ilişkisinin varacağı en üst nokta olacağını öne sürmektedir.

Bu bağlamda Yahudiler büyük göçler ve toprak satın almaları ile yaşamlarını devam ettirebilmek, mekânsızlıktan kurtularak üzerinde siyasal birlik kuracakları bir devlete sahip

olabilmek amacıyla Filistin'e yerleşmeye başlamışlardır. Filistin'de mekân ve yerleştirme gücünü ele geçirmeye dayanan Siyonist idealler doğrultusunda kibbutz gibi sistemler ile göç ettikleri mekânı dönüştürmeye başlamışlar, Yahudi Ajansı, Haganah gibi yapılanmalar ile mekan üzerinde kurumsallaşmaya gitmişlerdir. Diplomasıyı etkin şekilde kullanarak kendi davalarını uluslararası alanda anlatmakta ve davalarına destekçi bulmakta başarılı olsalar da, İngiliz mandası altında yaşanan gelişmeler sonucunda, mekan üzerinde yerleştirme yapabilmenin gerçek bir çatışmaya dayanan siyasal egemenliğe sahip olmakla mümkün olacağı görüşüne varmışlardır. Aynı mekân üzerinde yerleşmek ve yerleştirme gücüne tek bir egemen olarak sahip olmak istedikleri için Filistin'deki Araplar ve İngiliz manda yönetimi ile çatışmaya girmişler, düşman belirleyerek siyasal varlıklarını ortaya koymuşlardır. Ben Gurion'un 1948 yılında kriz anında verdiği karar ile bağımsız İsrail devleti ilan edilmiştir.

Bunun üzerine Mısır, Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan'dan oluşan Arap devletleri, İsrail devletini düşman olarak belirleyerek savaş ilan etmiş ancak beklemedikleri büyük bir yenilgi ile karşılaşmışlardır. 1948 Savaşı ile İsrail üzerinde siyasi açıdan düzen sağlayacağı toprakları savaşıarak ele geçirmiş ve Arap devletlerinin savaş ilan ettiği egemen bir devlet olarak varlığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Arap devletlerinin İsrail'e savaş ilan ettikten ve yenildikten sonra İsrail'i fiili olarak tanımamak için ateşkese yanaşmamış olmaları düşündürücüdür.

1948 Savaşı korkutularak göçe zorlanan ve ekonomik açıdan göç etmek zorunda bırakılan Filistinli Araplar için yaşadıkları mekân üzerinde yerleştirme gücünü kaybettikleri dolayısıyla mekânsızlaşmaya başladıkları bir süreci beraberinde getirmiştir. Savaş sonucunda, Filistin topraklarının bir kısmı üzerinde yerleştirme gücünü ele geçiren İsrail'in siyasi açıdan homojen ve dışlayıcı bir düzen kurması, ateşkes halindeki savaşın süreceğinin göstergelerinden biri olmuştur. Ayrıca, Arap devletlerinin yeni kurulan İsrail karşısında yenilgiye uğramaları sonucunda Max Scheler'in "iktidarsızlık ve tıkanma hali" olarak ortaya koyduğu "hınç" içinde itibarlarını kurtarmak amacıyla yeniden savaşa girme arzuları savaşın devam etmesinin nedenlerinden biri olmuştur.

İsrail, 1967 Savaşı ile üzerinde hakimiyet kuracağı mekânı genişletirken, bir kez daha yerlerinden edilen Filistinli Araplar arasında I. Dünya Savaşı'ndan bu yana gelişmekte olan milli bilinç somut olarak açığa çıkmaya başlamıştır. Siyaseten var olabilmek ve mekân üzerinde yerleştirme gücünü elde edecek siyasal birliğe sahip olabilmek amacıyla Filistinliler İsrail'e karşı örgütlü bir şekilde mücadele vermeye başlamışlardır.

Sonuç olarak 1948-1967 Savaşları ile İsrail mekân ve yerleştirme arasında bağı kurarak mekânsız bir halk olmaktan kurtulmuş, Filistinliler ise mekânsızlaşmaya başlamıştır. Yaşanan savaş ve çatışmaların diğer bir etkisi ise Filistinlilerin üzerinde yaşadıkları topraklar üzerinde egemenlik sahibi olabilmek amacıyla bağımsızlık mücadelesi verdikleri ve siyasal bir varlık olarak ortaya çıktıkları bir süreci başlatması olmuştur.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar Katkıları	Bu çalışma tek kişi tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Article Information

Evaluation	Two External Reviewers / Double-Blind
Ethical Statement	It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and that all studies utilized were indicated in the bibliography
Similarity Scanning	Done – iThenticate
Ethical Statement	The study does not require ethics committee approval.
Author	This study was written by a single author.
Contributions	No conflict of interest declared.
Conflict of Interest	No external funding was used to support this research.
Funding	Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Copyright & Licence	

Kaynakça | References

- Al Jaro, H. (2019). "Arapça Kaynaklarda Filistin Kurtuluş Örgütü ve Lübnan İç Savaşı (1975-1989)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Armaoğlu, F. (1991). 20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi: (1914-1995). İstanbul: Alkım Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2017). Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948- 1988). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Best, A., Schulze E. Kirsten, Maioloi J. A. (2020). 20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi, çev. Taciser Ulaş Belge, (3.Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Bileydi Koç, M.(2006). İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- Cleveland, W.(2008). Modern Ortadoğu Tarihi, (1.Basım), İstanbul: Agora Yayıncılık.
- Cohen, I.(2015). "Zionist Work in Palestine". London: Sagwen Press.
- Esgün, T.G.(2010). "Carl Schmitt'in İnsan Anlayışı Çerçevesinde Siyasal Kuramların Antropolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Goldschmidt, A., Lawrence D. (2008). Kısa Ortadoğu Tarihi. İstanbul: Doruk Kitapevi.
- Güneş, H.H.(2013). "Filistin'de Filistinli Mülteciler: Em'ari Çadırılığı Örneği". Ankara: Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu.
- Kamrava, M.(2005). The Modern Middle East A Political History since the First World War. London: University of California Press.
- Karaköse, H.(2018). "Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış, (XIX. Yüzyılın Ortasından XX. Yüzyılın Ortalarına Kadar), Kırşehir:Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.4(2).
- Kardeş, E.(2012). Schmitt'le Birlikte Schmitt' Karşı&Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt Düşüncesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kemiksiz, N. (2016). "Filistin Sorunu", Akademik Orta Doğu Dergisi, C.11,(1), 2016. Kramer, Martin, "Balfour Deklarasyonu: Bir Ulusa Verilen Vaatten Daha Fazlası",Çev.Dücan Demirtaş. İstanbul: Umran Dergisi.
- Kumaraswamy, P.R. (2009). The A to Z of the Arab-Israeli Conflict. UK: The Scarecrow Press.
- Medoff, R., Chaim I. W. (2009). The A to Z of Zionism. Maryland: The Scarecrow Press.
- Pappe, I. (2011). The Forgotten Palestinians: A History of the Palestinians in Israel. New Haven and London: Yale University Press.
- Schmitt, C.(2006). Parlamenter Demokrasinin Krizi, çev. Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Schmitt, C.(2014). Siyasal İlahiyat, çev. Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Schmitt, C.(2018). Siyasal Kavramı, çev. Ece Göztepe. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmitt, C.(2020). Kara ve Deniz, çev. Gültekin Yıldız. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Simon, L.(2015). Zionism and The Jewish Problem, L o n d o n : The Zionist Organisation London Bureau.
- Tekdal Fildiş, A.(2012). "Birleşmiş Milletler'in Taksim Kararı ve İsrail Devleti'nin Yaratılışı". Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (14/1). (337-348).
- Tellioglu, Ö.(2015). Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1914). İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Tunçel, A., Gülenç, K.(2013). Siyaset Felfesi Tarihi, (1.Baskı), Ankara: 2013.
- Yaği, İ.A. (1983). "el-Cuzûr'u't-Tarihiyye li'l Kazıyyeti'l-Filistiniyye", Daru'l-Merid, Riyad.(73)
- Zeybekoğlu, A.E.(2009). "Carl Schmitt'in 20.Yüzyıl Devlet ve Siyaset Kuramına

Katkısı". İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

HUKUK KLİNİKLERİ: DÜŞÜK GELİRLİ VERGİ MÜKELLEFLERİ KLİNİĞİ MODELİ¹

Fatma Turna | 0000-0002-9400-4795 | fatmaturna86@gmail.com

Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Hakkari, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00nddb461>

Geliş Tarihi 24.10.2024
Kabul Tarihi 01.12.2024
Yayın Tarihi 30.12.2024

Atıf Bilgisi

Turna, F. (2024). "Hukuk Klinikleri: Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniği Modeli". Artuklu Kaime, 7/2, 117-136.
<https://doi.org/>

Öz

Temelde toplumsal hizmet anlayışını benimseyen hukuk klinikleri, hukuk fakültesi öğrencileri için de geliştirilen uygulamalı bir eğitim modelidir. Düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği ise mükelleflerin temsil hakkını koruma, adil ve hakkaniyetli bir vergi sistemine sahip olma açısından hayati öneme sahiptir. Hukuk klinikleri açısından önemli bir rol üstlenen bu klinik, vergi sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlamaya yardımcı olmaktadır. Klinik, düşük gelirli mükelleflere vergi danışmanlığı hizmeti sunarak mükelleflerin vergisel sorunlarını çözmektedir. ABD'de eğitim ve öğretimin bir parçası olarak yaygın bir şekilde kullanılan düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği, henüz Türkiye'de mevcut olan hukuk klinikleri arasında yer almamaktadır. Bu çalışmada, hukuk kliniklerine farklı bir bakış açısı sunan bu müessesenin kapsamı, işleyişi ve Türkiye'de uygulanabilirliği hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mali hukuk, Hukuk kliniği, Vergi adaleti, Mükellef, ABD, IRS.

Öne Çıkanlar

- ABD'de ve Avrupa ülkelerinde uygulanan düşük gelirli vergi mükellefleri kliniğinin konusunu kapsamını ve işleyişini incelemek.
- Türkiye'de mevcut olmayan bu klinik, vergi sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlamaya yardımcı olmaktadır.
- Düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği, eğitim öğretimin bir parçası olarak uygulanmaktadır.

¹ Bu çalışma, V. International Symposium on Economics, Politics and Administration ISEPA 2022'de sözlü olarak sunulan bildirinin geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

LEGAL CLINICS: LOW INCOME TAXPAYERS CLINIC MODEL²

Fatma Turna | 0000-0002-9400-4795 | fatmaturna86@gmail.com

Hakkari University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance,
Hakkari, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00nddb461>

Submission	24.10.2024
Acceptance	01.12.2024
Publication	30.12.2024

Abstract

Law clinics, which fundamentally adopt the concept of social service, are a practical education model developed for law school students. The low-income taxpayer clinic is of vital importance in terms of protecting the right of taxpayers to representation and having a fair and equitable tax system. This clinic, which plays an important role in terms of law clinics, helps to ensure the justice and integrity of the tax system. The clinic provides tax consultancy services to low-income taxpayers and solves tax problems of taxpayers. The low-income taxpayer clinic, which is widely used as part of education and training in the United States, is not yet among the legal clinics available in Turkey. This study aims to provide information about the scope, functioning and applicability of this institution, which offers a different perspective to law clinics, in Turkey.

Keywords: Financial law, Legal clinic, Tax justice, Taxpayer, USA, IRS.

Highlights

- Examine the scope and operation of the low-income taxpayer clinic implemented in the USA and European countries.
- This clinic, which is not available in Turkey, helps ensure the fairness and integrity of the tax system.
- The low-income taxpayer clinic is implemented as part of education and training.

Citation

Turna, F. (2024). "Hukuk Klinikleri: Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniği Modeli". Artuklu Kaime, 7/2, 117-136.

<https://doi.org/>

---

² This study is developed and partially modified version of the paper presented orally at the V. International Symposium on Economics, Politics and Administration ISEPA 2022.

Giriş

Tıp alanından esinlenerek ifade edilen ‘‘Hukuk Kliniği’’ kavramı, tıpta yer alan klinik uygulamalarının hukukî çalışmalara da uyarlanabileceği düşünceyle oluşturulmuştur. Hukuk kliniği uygulaması, bir hukukî eğitim-öğretim yöntemi olduğu kadar hukuk fakültelerinin doğrudan doğruya topluma yönelik hizmette bulunma politikasının da bir sonucudur. Bu eğitim ve toplumsal sorumluluk politikası, dünyada 1960’lı yıllarda ABD’deki hukuk eğitimlerinde uygulanmaya başlanmış ve daha sonra Avrupa ülkelerinin hukuk eğitimlerine dâhil edilmiştir.

Uygulamanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bu klinikler, öncelikle toplumun dezavantajlı kesimlerine hukukî yardım imkânı sağlamayı amaçlarken, diğer taraftan da öğrencilerin hukukun teorik bilgilerini hukuk pratiğine aktarabilmelerini sağlayan uygulamalı bir eğitim imkânı sunmaktadır. Bu model ile hukuk fakültesi öğrencilerine deneyim kazanma imkânı sağlanırken, hukukî yardıma ve bilgiye ihtiyaç duyan kesimler için adalete erişim yolları güçlendirilmektedir.

ABD ve İngiltere’de eğitim-öğretimin bir parçası olarak yaygın şekilde kullanılan bu hukuk klinikleri, Türkiye’de az sayıda hukuk fakültesi bünyesinde uygulanmaktadır. Özellikle hukuk klinikleri açısından önemli bir rol oynayan düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği, vergi sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu klinik, düşük gelirli vergi mükellefleri için temsile erişim imkânı sağlayarak vergi mükelleflerinin haklarını korumaktadır.

Çalışmamızın konusunu, düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği oluşturmaktadır. ABD ve İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan bu model, Türkiye’de hukuk klinikleri arasında yer almamaktadır. Bu çalışmada düşük gelirli mükellefler için önem arz eden bu klinik modelinin, konusu, kapsamı, tarihî gelişimi, zorlukları ve adalet üzerindeki etkisi değerlendirilerek, Türkiye’de uygulanabilirliği incelenmiştir.

1. Hukuk Klinikleri (Law Clinics)

Hukuk klinikleri, hukuk fakültesi öğrencilerinin edinmiş oldukları teorik hukuk bilgilerini, gerçek hayat ilişkilerinden doğacak somut uyumsuzlukları çözmek için kullanmalarını hedefleyen kliniklerdir (Bilkent, 2024). Hukuk klinikleri sayesinde öğrenciler, toplumun dezavantajlı kesimini tanımakta, onlarla iletişim kurmakta ve bu bireylerin adalete erişimlerini kolaylaştırmaya yönelik sorumluluk almayı öğrenmektedir (Özyeğin, 2024).

Hukuk klinikleri, hukuk fakültesi öğrencilerini hukuk uygulamasına hazırlayan, aktif öğrenmeye dayalı bir modeldir. Bu klinikler modern çağın uygulamaya yönelik öğretim teknikleri arasında hukuk eğitimi bakımından son derece elverişli olan, etkili ve faydalı bir yöntemdir. Bu yöntem aracılığıyla, hukuk fakültesi öğrencilerinin interaktif bir şekilde öğrenim faaliyetine katılması ve uygulayarak öğrenmesi hedeflenmektedir (MEF, 2024a).

Başta ABD olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde hukuk klinikleri, giderek önem kazanmakta ve hukuk fakültelerinin birimi haline gelmektedir. Bu durum öğrencilerin insan hakları ve sosyal adalet kavramlarını özümsemelerini sağlamaktadır (Atılım, 2024). Hukuk kliniği eğitimi, öğrencilerin hukuk bilgisini, gerçek hayat ilişkilerinde doğacak uyumsuzluklarda sunacakları bilgi hizmeti sayesinde, hukuktan yararlanmayı ve yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Bu bir vekâlet ilişkisi değildir; fakat ilgili öğretim üyelerinin gözetiminde, gerek duyulan hukuk bilgisini sunma ve bunu doğru kanallarda kullanmaya yönelik karşılıksız bir bilgilendirme desteğidir (İstanbul Bilgi, 2024).

Klinikler, başta hukuk fakültesi öğrencileri olmak üzere alanında uzman elaman yetiştirmeyi amaçlayan uygulamalı bir eğitim modelidir. Özellikle hukuk eğitimi açısından

bu klinikler, hukuk fakültesi müfredatının kritik bir bileşenidir. Klinikler sayesinde öğrencilere yenilikçi ve uygulamalı hukuk eğitimi verilmesi amaçlanmaktadır. Klinik programı, yeterince temsil edilemeyen bireyleri ve toplulukları desteklerken, öğrencilere de hukuk pratiği yapma fırsatı sunmaktadır. Kliniklerin her biri, genellikle temsile erişimi olmayan insanlara hukukî yardım ve temsil sağlarken, öğrencilere ve diğer bireylere de seçtikleri alanlarda uzmanlaşmalarına yardımcı olarak uygulamalı bir deneyim imkânı sunmaktadır (Sturm College of Law, 2024a). Böylece kliniklerin eğitiminden yararlananlar, müvekkillerle görüşme, danışmanlık yapma, vaka stratejisi geliştirme, gerçekleri araştırma ve keşfetme, belge taslağı hazırlama, müzakere etme, duruşmaları ve davaları yürütme dahil olmak üzere müvekkilleri temsil etmenin tüm yönlerinden sorumlu olmaktadır (Shih, 2024).

Az kişi bulunan bu klinik sınıflarda ağırlıklı olarak sunumlar ve grup çalışmaları yoluyla öğrencilerin mülakat yapma, yazma ve muhakeme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler içeren derslerde, öğretim elemanları kolaylaştırıcı işlevi yerine getirmektedir. Diğer derslerden farklı olarak, ders anlatma tekniği ile dinleyerek öğrenmeleri değil, öğrencilerin sınıf dışında ve içinde aktif bir biçimde belli etkinliklerde bulunmaları beklenmektedir. Her fakültenin kliniklere öğrenci alım şartları farklıdır. Kimi fakültelerde bu kliniklere, öğrenciler mülakatla belli kriterlere göre seçilmektedir (Atılım, 2024). Kimi fakültelerde bu kliniklere katılabilmek için ön şart olarak ders(ler) konulmaktadır. Kimi fakültelerde ise öğrenci dışında dışarıdan gönüllü bireyler de katılabilmektedir. Ayrıca klinikler, yüksek lisans derecesini kazanan öğrencilerin de dâhil edilmesi bakımından benzersizdir (Sturm College of Law, 2024b). Klinikteki öğrenciler sınıf içindeki veya dışındaki etkinlikleriyle değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan bu tür kliniklerin fakülteler dışında hukuk ofislerinde de faaliyetlerini yürüttüğü görülmektedir. Uygulamadaki amaç, alanında uzman bireyler yetiştirerek topluma faydalı olabilmektir. Bu kapsamda farklı isimler altında birden fazla klinikler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda yer almaktadır;

- ✓ *Düşük Gelirli Vergi Mükellefi Klinikleri (The Low Income Taxpayer Clinic - LITC)*: Hukuk fakültelerinde, muhasebe bölümlerinde veya hukuk hizmetleri ofislerinde, İç Gelir Servisi (*Internal Revenue Service – IRS*) ile ihtilaf halinde olan düşük gelirli vergi mükelleflerine yardım ve yasal temsil sağlayan programlardır (Taxoutreach, 2024).
- ✓ *Ruh Sağlığı Kliniği (The Mental Health Law Clinic)*: Travma sonrası stres bozukluğu olan, akıl hastası çocuklar, şizofren ve bipolar bozukluk gibi engelli yetişkinler, alzheimer tipi demansı olan yaşlı hastalar gibi kişiler temsil edilmektedir. Klinik çalışanları, müşteri görüşmesi ve danışma oturumlarına katılarak, tıbbi kayıtları gözden geçirerek bir psikiyatristle ve genellikle aile üyeleriyle görüşerek vaka hazırlama ve geliştirme ile uğraşmaktadır (Stone ve Penn, 2024).
- ✓ *Göçmen ve Mülteci Avukatlık Kliniği (The Immigrant and Refugee Advocacy Clinic - IRAC)*: Düşük gelirli göçmen ve mülteci olan bireyleri temsil etme fırsatı sunmaktadır (IRS, 2024a).
- ✓ *Aileler için Arabuluculuk Kliniği (The Mediation Clinic for Families)*: Bu klinikte ebeveynler temsil edilmektedir. Aile için birçok meseleyi (velayet, ziyaret gibi) içeren anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapılmaktadır (Rubinson ve Knight, 2024).
- ✓ *Aileler ve Hukuk Kliniği (The Families and the Law Clinic - FALC)*: Aile içi şiddet, aile hukuku ve göçmenlik hukuku davalarına yardımcı olmak için tasarlanmıştır (IRS, 2024a).
- ✓ *Masumiyet Projesi Kliniği (The Innocence Project Clinic)*: İşlemedikleri suçlardan hüküm giymiş kişileri belirlemeyi ve iddialarının soruşturulmasında onlara

yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Uygun durumlarda, beraat sağlamak için yargılama aşamalarında temsil edilmektedir. Bazı nitelikli klinikler, kariyeri boyunca sayısız kişinin aklanmasını sağlayan DNA ve diğer bilimsel kanıt türlerinde uzmanlığa sahip deneyimli bir ceza avukatı tarafından yönetilmektedir (Suter, 2024).

- ✓ *Gönüllü Gelir Vergisi Yardım Programı (The Volunteer Income Tax Assistance Program – VITA)*: Düşük gelirli kişilere, engelli kişilere ve sınırlı İngilizcesi olan kişilere ücretsiz vergi hizmeti sunmaktadır (IRS, 2024a).
- ✓ *Çevre Hukuku Kliniği (The Environmental Law Clinic – ELC)*: Ulusal, bölgesel ve yerel çevre savunuculuğu yapan kuruluşlar temsil edilmektedir. ELC'nin misyonu, öğrencilerin çevre hukuku uygulamalarını keşfederken yasal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve böylece kamu yararına hizmet etmektir. Kliniğin, bireyselleştirilmiş denetim ve talimat ile birlikte kurumların temsiline yönelik uygulamalı yaklaşımı, öğrencileri yeni nesil çevreci olmaları için eğitmektedir. Öğrenciler, bir avukat olarak başarılı olmak için gerekli olan güçlü savunuculuk becerilerini geliştirmenin yanı sıra, çevre korumanın geleceğini şekillendirecek politika konularını belirlemeyi ve takip etmeyi de öğrenmektedir. ELC, kamu arazilerini, nesli tükenmekte olan türleri, vahşi yaşamı, suyu, doğal kaynakları, kirliliği önlemeyi ve çevresel adaleti ele alan çok çeşitli çevre yasalarıyla (Nesli Tükenmekte Olan Türler Yasası, Ulusal Çevre Politikası Yasası, Ulusal Orman Yönetimi Yasası, Temiz Hava Yasası, Temiz Su Yasası gibi) ilgilenmektedir (Sturm College of Law, 2024c).
- ✓ *Gaziler Hukuk Kliniği (The Veterans Legal Clinic)*: Bu klinikte öğrenciler gazileri ve ailelerini temsil etmektedir. Öğrenciler, Gazi İşleri Departmanından (*The Department of Veteran Affairs - VA*) faydalanmak isteyen veya çeşitli askeri şubeler aracılığıyla bir askerin terhisini düzeltmek isteyen gazileri ve aileleri temsil etmektedir. Böylece öğrencilere veya gönüllülere, askeri kültür değerini anlaması, devlet kurumlarıyla etkileşime girerek vaka yönetimi becerilerini geliştirmesi, savunma becerilerini geliştirmesi ve ücretsiz olarak yapılan kamu hizmeti değeri aşılanmaktadır (Syracuse, 2024a).

Klinikleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim bu klinikler, fakültelerde ve hukuk ofislerinde farklı isimler altında faaliyetlerini yürütmektedir. Klinikler kimi zaman gönüllü olarak faaliyet yürütürken, kimi zaman da dönemlik belli bir krediye sahip olan dersler şeklinde hizmet vermektedir. Ayrıca kliniklerin bulunduğu bölgeye hizmet ederek faaliyet alanını sınırlandırdığı görülse de, ulusal çapta hizmet veren kliniklerin de mevcut olduğu görülmektedir.

Bu klinikler arasında vergi adaleti açısından önemli bir alanda yer alan LITC'ler ise ABD Vergi Mahkemesi huzuruna çıkma olasılığı da dahil olmak üzere, IRS ile olan anlaşmazlıklarda, düşük gelirli vergi mükelleflerine önemli bir oranda temsil ederek yardımcı olmaktadır. IRS ile bir vergi anlaşmazlığının çözümünde yardıma ihtiyacı olan düşük gelirli bir mükellef, hak ve sorumluluklarını anlayabilmek için ücretsiz veya düşük bir maliyetle LITC'lerden yardım talep edebilmektedir.

2. Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniği (Low Income Taxpayer Clinic – LITC)

LITC'ler, IRS ile vergi anlaşmazlığı olan düşük gelirli mükellefleri temsil eden bir program olarak tanımlanmaktadır. LITC'ler, hukuk fakültelerinde, muhasebe ve vergiye ilişkin bölümlerde veya hukuk hizmetleri ofislerinde, IRS ile ihtilaf halinde olan düşük gelirli

vergi mükelleflerine hukukî yardım ve yasal temsil sağlamaktadır (Taxoutreach, 2024). Bu klinikler, IRS nezdindeki idari işlemlerde ve ABD Vergi Mahkemesi (*The United States Tax Court*) veya Federal Bölge Mahkemeleri (*The Federal District Courts*) nezdindeki adli işlemlerde düşük gelirli mükellefleri temsil etmektedir (Syracuse, 2024b).

Vakalar, genelde IRS'deki idari ihtilafları ve federal mahkemelerdeki davaları içermektedir. Klinik, normalde vergi beyannamesi hazırlama veya muhasebe işlemleriyle ilgilenmemektedir (Shih, 2024). Ancak mükellefin talebini anlamada ve bu talep doğrultusunda gerekli bilgilerin bir araya getirilmesine yardımcı olarak önemli bir hizmet sağlamaktadır (Taxoutreach, 2024).

LITC'ler, IRS'nin doğru vergi miktarından fazlasını almaması ve mükelleflerin ödemesi gerekenden fazlasıyla karşılaşmaması için mücadele etmektedir. Ayrıca, ikinci dil olarak İngilizce konuşan insanlara bilgi vermek ve düşük gelirli kişilerin kendilerini ilgilendirecek vergi konularını anlamalarına yardımcı olmak için sosyal yardım programları oluşturmaktadır. Bu kapsamda LITC'ler, ikinci dil olarak İngilizce konuşan bireyler için farklı dillerde mükellef hakları ve sorumlulukları hakkında bilgi sunmakta ve bu hizmetleri ücretsiz veya düşük bir ücret karşılığında gerçekleştirmektedir (TAS, 2024). Bu anlamda LITC'ler, ana dili İngilizce olmayan sakinlere ulaşarak toplu vergi eğitimi programları sağlayan ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Taxoutreach, 2024). Amaç, vergi mükellefleri için vergi sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlamaktır (TAS, 2024).

Diğer taraftan LITC'ler, daha çok öğrencilere açık olarak uygulanan bir programdır (IRS, 2024a). LITC'lerin, hukuk fakültelerinde, muhasebe ve vergiye ilişkin bölümlerde veya hukuk hizmetleri ofislerinde (Taxoutreach, 2024) yer aldığı belirtilirken, daha çok hukuk fakülteleri bünyesinde yer aldığı görülmektedir. Söz konusu bu kliniklerin içerikleri aşağı yukarı aynı olsa da özellikle fakültelerde uygulama yöntemleri farklılıklar içermektedir. Örneğin bazı fakültelerde öğrenciler, haftada iki saatlik seminer dersleri ve haftalık süpervizyon oturumları dahil olmak üzere, haftada yaklaşık 20 saatini klinik faaliyetlere ayırmaktadır. Klinik, akşamda öğrencilere açık olmaktadır. Ancak öğrenciler, IRS ile görüşmek, mahkemeye ve idari duruşmalara katılmak gibi bazı klinik işlerin normal çalışma saatleri içerisinde yapılması gerektiğini de bilmektedir (Shih, 2024).

Bazı fakültelerde ise bu programa katılmak için herhangi bir dersin ön koşulu bulunmamakta, ikinci veya üçüncü sınıf öğrencisi olmak yeterlidir. Öğrenciler bu programın dört, beş veya altı kredi saatine kayıt olabilmektedir. Her seçenek, haftalık olarak yapılan sınıflarına zorunlu katılımı içermektedir. Dört kredi seçeneği öğrencilerin kliniğe haftada 13 saat ayırmasını, beş kredi seçeneği öğrencilerin kliniğe haftada 17 saat ayırmasını ve altı kredi seçeneği ise öğrencilerin kliniğe haftada 20 saat ayırmasını gerektirmektedir (IRS, 2024a).

Ayrıca bu kliniklere vergi alanında yüksek lisans yapan öğrenciler ve her hangi bir hukuk fakültesinde kayıtlı olan öğrenciler de gönüllü olarak katılabilmektedir. LITC'ler, öğrencilere vergiyle ilgili yasal konularda bir öğretim üyesinin gözetiminde “öğrenci avukatı” olarak çalışmalarını sağlayarak gerçek hayattaki avukatlık becerilerini geliştirme fırsatı sunmaktadır. Klinikteki öğrenciler böylece, problem çözme, hukukî analiz ve muhakeme, yasal araştırma, olgusal araştırma, mükellef görüşmesi ve danışmanlığı, sözlü ve yazılı iletişim, müzakere, dava, yasal işlerin organizasyonu ve yönetimi, etik ikilemleri tanıma ve çözüme gibi avukatlık becerilerini kullanarak geliştirmektedir (WashU, 2024).

2.1. Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniği ve Tarihi Gelişimi

Klinik çalışmaları, hukuk literatürüne ilk defa ABD'de kazandırılmış ve ilk çalışmalar burada başlamıştır. ABD'de 1799 yılında hukuk profesörü statüsüne atanan ilk kişi olan Prof. George Wythe, derslerine sanal duruşma ve sanal yasama oturumlarını dahil ederek başlamış; ancak hukuk öğretimi daha sonraları teorik yaklaşıma kaymıştır. Özellikle hukuk

fakültelerinin yaygınlaşması ve hukuk öğretiminin akademik nitelik kazanmasıyla, teorik yaklaşım hukuk öğretiminin temel taşı olmuş, teorinin gerçek sorunlara uygulanmasıyla uğraşılmamıştır. Zamanla teorik hukuk öğretiminin öğrencilerin uygulamaya dönük beceriler geliştirmesinde eksiklik oluşturduğu görülmüştür (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024).

1917 yılında New York barosu avukatlarından William V. Rowe, hukuk eğitiminin de, tıp eğitimi gibi, hatta daha fazla klinik eğitime ihtiyacı olduğunu, somut, gerçek vakaların ele alınması gerektiği hususuna işaret etmiştir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024). 1970'li yıllarda ABD'de yer alan hukuk fakültelerinde, mezunlarının mesleğe hazırlıksız girdiği yönünde eleştirilerin artması sonucu, öğrencilere pratik beceriler öğretebilecekleri yöntemler aranmıştır. Aynı zamanda toplumun en savunmasız ve yetersiz hizmet alan üyelerini, üzerinde çok az kontrol sahibi oldukları süreçlerden korumanın da faydalı olacağı düşünülmüştür. Zamanla yasal beceri eğitimi ve hukukî yardıma yönelik daha geniş hareketler ilerledikçe, toplumlara yardım sağlayan hukuk klinikleri de gelişmeye başlamıştır. (Fogg, 2012: 4).

O tarihlerde, özellikle ırk ayrımcılığının alt edilemediği bir toplum hayatı içinde, hukukun sağladığı güçten yoksun siyah Amerikalıların haklarının korunması hedefi ön plana alınmıştır. Genel olarak hukuk kliniği uygulaması, hukuk hizmetinden yeterince yararlanamayan toplum kesimlerinin kendi hayatlarıyla ilgili sorunların çözümünde veya işlerinin takibinde, hukuktan yararlanmalarına olanak sağlama, fırsat sunma ve destek verme düşüncesiyle kurulmuştur (İstanbul Bilgi, 2024). Bu düşünce şüphesiz çok sayıda hukuk kliniklerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak konumuz itibariyle LITC'lerin tarihine baktığımızda, 1970'lerde ABD'de hukuk, muhasebe ve işletme okullarındaki klinik eğitim programlarının bir parçası olarak faaliyete başladığı görülmüştür (Center for Taxpayer Rights, 2024).

Stuart Filler, 1974'te Hofstra Hukuk Fakültesi'nde, ilk düşük gelirli vergi mükellefi kliniğini oluşturmuştur. Kısa bir süre sonra benzer klinikler Southern Methodist Üniversitesi ve Michigan Hukuk Fakültesi'nde ortaya çıkmıştır. Her klinik, öğrencilerin vergi mahkemeleri önünde pratik yapmalarını sağlamıştır. 1970-1980'li yıllarda hukuk fakültesi klinik hareketindeki büyümeye rağmen, 1990'a gelindiğinde sadece on kadar hukuk fakültesinde vergi klinikleri oluşturulmuştur (Fogg, 2013: 3). 1998 yılında ise ABD'de 14 adet LITC oluşturulmuş ve bunlardan sadece biri bağımsız olarak 1992'de kurulmuştur. LITC'ler, federal olarak finanse edilen bir eşleştirme hibe programı oluşturan 1998 IRS Yeniden Yapılandırma ve Reform Yasası (*IRS Restructuring and Reform Act of 1998*)'nın yürürlüğe girmesiyle 1990'ların sonlarında önemli ölçüde genişlemiştir (Center for Taxpayer Rights, 2024).

Özellikle 1998 yılında Gelir Reformu Yasası (*The Revenue Reform Act*)'nın bir parçası olan ve vergi klinikleri için 100.000 dolara kadar hibe fonlarının oluşturulmasını (Fogg, 2013: 4) sağlayan İç Gelir Kanunu (*Internal Revenue Code - IRC*) 7526 sayılı Kanun maddesinin oluşturulmasıyla, LITC'ler önemli ölçüde büyümüştür. Son 15 yılda ise LITC'lerin sayıca önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. IRC 7526'nın kabulü LITC'ler için bir dönüm noktası olmuştur. (Fogg, 2012: 3).

LITC'lerin büyümesinin ve yalnızca düşük gelirli vergi mükelleflerini temsil etmede değil, aynı zamanda politika oluşturmada da önemli bir güç olarak tanınmalarının arkasında, bu özel klinik türünün neredeyse kırk yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. LITC'lerin geçmişi yalnızca insanları ve klinikleri değil, aynı zamanda kurumları da ilgilendirmektedir (Fogg, 2012: 3). 2022 yılı verilerine göre ABD genelinde 130'dan fazla LITC bulunmaktadır ve her yıl IRS'den toplamda yaklaşık 12 milyon dolar hibe almaktadır (IRS, 2023). LITC'ler artık hukuk fakültelerinin hayati bir parçası haline gelmekte ve halen hukuk fakültelerinde önemi artarak devam etmektedir.

2.2. Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniğinin Konusu ve Kapsamı

LITC'ler, IRS'den fon almasına rağmen, klinik çalışanları ve gönüllüleri IRS'den tamamen bağımsızdır (TAS, 2024). Klinik bunun yerine, düşük gelirli vergi mükelleflerine bir IRS anlaşmazlığında doğru bir sonuca ulaşmak için uygun temsili sağlamak üzere tasarlanmıştır (Michigan, 2024). Böylece yetersiz hizmet alan vergi mükellefleri temsil edilerek, vergi sisteminin adaletinden ve bütünlüğünden faydalanmaktadır (TAS, 2024).

Bir LITC'den yardım almaya hak kazanmak için, öncelikle mükellefin gelirin bakımındadır. Genellikle bir vergi mükellefinin geliri belirli bir eşik altında olmalıdır. LITC'ler de düşük gelirli vergi mükellefleri, Federal Yoksulluk Yönergeleri'ne (TAS, 2024) (*The Federal Poverty Guidelines - FPG*) göre belirlenmektedir. Buna göre bir mükellefin düşük gelirli kabul edilebilmesi için mükellefin toplam hane gelirinin FPG'ye göre %250'si veya altında olması gerekmektedir (IRS, 2022).

Diğer yandan düşük gelirli olduğu kabul edilen bir mükellefin LITC'den yardım talep edebilmesi için IRS ile ihtilafı olduğu miktarın, vergi yılı başına genellikle 50.000 ABD Doları veya daha az olması gerekmektedir (IRS, 2024b). İşte bu iki şartın gerçekleşmesi durumunda mükellefler, düşük gelirli vergi mükellefi olarak kabul edilmekte ve LITC'lerden yardım talep edebilmektedir. Ancak LITC'ler IRS ile ihtilafı olunan konularda mükelleflere destek sunmaktadır. Örneğin, düşük gelirli olduğu tespit olunan bir mükellef, vergi beyannamelerinin hazırlanmasında veya dosyalanmasında LITC'lerden destek alamamaktadır (BASF, 2024); ancak IRS nezdinde vergi ihtilafı olarak görülen konularda LITC'lerden destek alabilmektedir.

Dolayısıyla bir LITC'den yardım almaya hak kazanmak için mükellefin toplam hane geliri FPG'nin %250'sinin altındaysa ve IRS ile ihtilafı olduğu miktar (IRS, 2024b) vergi yılı başına 50.000 ABD dolarından az ise söz konusu mükellef IRS nezdinde ve mahkemede temsil edilmektedir. Bu kapsamda LITC'nin destek olduğu ve IRS ile ihtilafı olduğu bazı konular aşağıda sıralanmaktadır (Michigan, 2024; BASF, 2024):

- ✓ Ödenmemiş vergiler,
- ✓ Federal vergi hacizleri ve kesintileri,
- ✓ Uzlaşmadaki teklifler,
- ✓ Taksit sözleşmeleri,
- ✓ Kazanılan Gelir Vergisi Kredisi (*Earned Income Tax Credit*) uygunluğu veya reddi,
- ✓ Vergi denetimleri,
- ✓ IRS Temyiz Ofisi (*Appeals Office*) ile ilgili davalar,
- ✓ ABD Vergi Mahkemesi (*Tax Court*) veya Bölge Mahkemesi'nde (*District Court*) federal vergi davaları,
- ✓ Franchise Vergi Kurulu (*Franchise Tax Board*) IRS ihtilafı,
- ✓ Diğer (IRS bildirimlerine cevap verilmesi, davalara sunulan dilekçeler, hesap hataları ve bireysel vergi kimlik sorunları gibi).

Esasında IRS ile olan anlaşmazlığın tanımı çok genişler ve bunlarla sınırlı değildir; ancak cezaî vergi konuları hariç IRS kapsamında ortaya çıkan tüm anlaşmazlıklar LITC'nin kapsamına girmektedir (IRS, 2023: 15).

Diğer yandan IRS ile bir vergi anlaşmazlığının çözümünde yardıma ihtiyacı olan düşük

gelirli bir vergi mükellefinin, temsil hakkı yoksa veya ikinci dil olarak İngilizce (*English as a Second Language-ESL*) konuşabiliyorsa, mükellef hak ve sorumluluklarını anlayabilmek için ücretsiz veya düşük bir maliyetle LITC'den yardım talep edebilmektedir (TAS, 2024).

Ayrıca LITC'ler, ESL vergi mükellefleri için vergi mükelleflerinin hakları ve sorumlulukları kapsamında farklı dillerde sosyal yardım ve eğitim sağlamaktadır. LITC'ler ücretsiz veya küçük bir ücret karşılığında bu hizmetleri sunarken, IRS'den de hibe almaktadır, ancak vergi mükelleflerine yardımcı olmak ve onları savunmak için bağımsız çalışmaktadır (IRS, 2022). Bu kapsamda nitelikli LITC'ler 100.000 dolara kadar federal bir hibe elde edebilmektedir. 2023 hibe yılı için maksimum hibe tutarının 200.000 dolara çıkartıldığı belirtilmektedir (IRS, 2023)

2023 yılı verilerine göre LITC'ler, yaklaşık 20.000 vergi mükellefini temsil etmiştir. LITC'ler, sosyal yardım ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla, 140.000'den fazla vergi mükelleflerine eğitim vermiştir. 10 milyon dolardan fazla iadenin güvence altına alınmasına yardımcı olmuş ve 41 milyon dolardan fazla vergi yükümlülüğünü azaltmış veya düzeltmiştir. Vergi mükellefi gruplarını etkileyen temsil projeleri, eğitim faaliyetleri, erişim stratejileri, savunma konularında ağ kuran, iş birliği yapan ve bağımsız kliniklerden oluşan LITC topluluğu, çoğunluğu gönüllülerden olmak üzere avukatlar, yeminli mali müşavirler veya kayıtlı acentelerden oluşmaktadır (TAS, 2024). Diğer taraftan bir LITC'nin düşük gelirli bir vergi mükellefine nasıl yardım ettiğini anlayabilmek adına uygulama örnekleri sunmak yerinde olacaktır.

Ör. 1:

“Bir vergi mükellefi, eşi öldükten sonra yardım için bir LITC ile iletişime geçti ve eşinin kendisinden gizlediği çok sayıda vergi borcu olduğunu öğrendi. LITC, başlangıçta 2010-2016 vergi yılları için masum eş muafiyeti talebinde bulundu ve daha fazla borç olduğunu öğrendiklerinde 2007-2009 için ikinci bir talepte bulundu. İki talep de IRS tarafından reddedildi. Klinik, her iki karara da itiraz etmek için ABD Vergi Mahkemesi'ne başvurdu. Vergi mükellefinin ilk kez LITC'den yardım istemesinden beş yıl sonra, her iki dava da IRS Baş Hukuk Müşavirliği Ofisi (Office of Chief Counsel-OCC) tarafından tamamen kabul edildi ve yaklaşık 80.000 dolarlık vergi borcu çözülmüş oldu.” (IRS, 2023: 21).

Ör. 2:

“Düşük gelirli bir vergi mükellefi, yerel bir bakkalda asgari ücretle çalışmaktadır. Dört kişilik ailesinin geçimini sağlayan tek kişidir ve hiçbir zaman federal gelir vergisi beyannamesi vermemiştir. IRS, bildirilmeyen gelire dayalı olarak vergi borcu olduğunu iddia etmiş ve dört vergi yılı için Yasal Eksiklik Bildirim raporu göndermiştir. Sorunu çözmek için ne yapabileceğinden emin olamayan vergi mükellefi, bir LITC'den yardım istemiştir.

LITC olayı değerlendirmiş ve ABD Vergi Mahkemesi'nde tebligatlarla itiraz etmesi gerektiğini açıklamıştır. LITC, mükellefin vergi mahkemesinde dilekçe vermesine yardımcı olmuş ve vergi mükellefinin vergi borcu olmadığı, bunun yerine, Kazanılmış Gelir Vergi Kredisi (The Earned Income Tax Credit - EITC) ve Çocuk Vergi Kredisi (Child Tax Credit - CTC) almaya uygun olduğu belirtilerek, alması gereken geri ödemelerin olduğu savunulmuştur.

LITC'nin vergi mükellefi adına yaptığı savunma başarılı olmuş ve mükellef 16.000 doların üzerinde ödeme almıştır. LITC, vergi mükellefinin vergi sorununu çözmesine yardımcı olmanın yanı sıra, LITC onu vergi idaresi ve

vergi kanunu hakkında, gelecekteki vergi beyannamelerinin yerel bir Gönüllü Gelir Vergisi Yardımı (Volunteer Income Tax Assistance) sitesinde nasıl ücretsiz olarak hazırlanıp dosyalanacağını ve yoksullukla mücadele kapsamında sunulan vergisel avantajlardan nasıl yararlanacağını öğretmiştir” (IRS, 2022).

Ör. 3:

“Bir LITC, donanmaya katılmış genç bir vergi mükellefine destek sağlamıştır. 2021 yılında bir vergi mükellefi, 2010 vergi yılı için bildirilmemiş geliri olduğunu ve 8.000 dolardan fazla vergi borcu olduğunu iddia eden bir haciz bildirimini almıştır. Vergi mükellefi 2010 yılında küçük bir çocuğu ve bildirilen geliri kazanmamıştı. LITC hesabı araştırdı ve vergi mükellefi adına bir kimlik hırsızlığı olduğunu tespit etti, ancak mükellef hala IRS'den haciz bildirimleri almaya devam ediyordu. LITC, haciz girişimlerini durdurmak ve vergi mükellefinin durumunu açıklamak için duruşma talep etti. Duruşmanın ardından, IRS kimlik hırsızlığı beyannamesini işleme aldı ve onayladı ve kişinin vergi yükümlülüğü ortadan kaldırdı” (IRS, 2023: 18).

Özetle, LITC'den yardım almaya hak kazanmak için, genellikle bir vergi mükellefinin toplam hane geliri FPG'ye göre %250'nin altında olmalı (IRS, 2022) ve IRS ile ihtilaflı olan miktar ise 50.000 ABD dolarını geçmemelidir. LITC'ler IRS'den kısmi fon olsa da, LITC çalışanları ve gönüllüleri IRS'den tamamen bağımsız çalışmaktadır (IRS, 2024b).

LITC çalışanları, mümkün olan en iyi sonucu elde etme sürecinde mükelleflerle görüşür, ilgili bilgileri toplar, analiz eder, yasal araştırmalar yapar, tavsiyelerde bulunur ve elde ettiği bilgileri IRS çalışanlarıyla müzakere etmektedir. Vergi tahsilât anlaşmazlıkları, denetimler, IRS bildirimleri ve vergi denetimleri gibi IRS ile ihtilaflı olunan konularda müvekkilleri temsil edenler (öğrenci, avukat veya yeminli mali müşavirler), vergi mükellefi sorunlarını (Michigan, 2024) ele alma, bireysel ve küçük işletmelere yönelik vergi konularını araştırma bakımından, yasal ve doğrudan IRS ile çalışma konusunda değerli bir deneyim kazanmaktadır (Sturm College of Law, 2024b).

2.3. Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniğinin Adalet Üzerindeki Etkisi

LITC'ler, düşük gelirli vergi mükelleflerinin yanı sıra, sistemin tamamı için vergi adaletini olumlu yönde etkileyerek çeşitli şekillerde vergi sistemini etkilemektedir. Bu anlamda vergi adaleti sorununun birkaç bileşeni vardır. İlk olarak, LITC'ler düşük gelirli vergi mükelleflerinin hissettiği adalet algısını etkilemektedir. Kliniklerin düşük gelirli vergi mükelleflerini temsil etmek için öne çıktığı birçok durumda, klinikler mükellefleri süreç içerisinde tamamen kaybolmuş ve kafası karışık halde bulmaktadır. Bu kafa karışıklığı durumunda mükellefin, IRS'ye olan güveni zedelenmekte ve IRS'nin her eylemini bir avantaj elde etme çabası olarak yorumlamaktadır (Fogg, 2012: 97).

İşte bu noktada LITC'ler, sistemi ve yasayı mükelleflerine tarafsız bir şekilde açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu, çoğu mükellefin IRS ile yaşadıkları deneyimden sistemin onları sömürdüğü hissine kapılmak yerine, sistemin kendilerine adil davrandığı hissine kapılmalarını sağlamaktadır. Bu rolde, LITC'ler, davaların çözümünü kolaylaştırarak, çözümü daha dostane hale getirerek ve vergi sisteminde adalet algısını teşvik ederek IRS'ye büyük ölçüde yardımcı olmaktadır (Fogg, 2012: 97).

Bu anlamda LITC'ler toplumdaki ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri giderme bakımından önemli bir yardımcıdır. Maddi durumu yetersiz olanlara hukuki destek sağlayarak, hukuk öğrencileri yalnızca müvekkillerin hukuki sorunlarının çözümü ile ilk elden ve deneyimle dezavantajlı kesimlerin durumlarını öğrenme fırsatı bulmaktadırlar (T.C.

Adalet Bakanlığı, 2024). LITC'ler ekonomik olarak yetersiz ve dezavantajlı kesimlerin adalete erişimlerini desteklemesi bakımından önemli bir araçtır.

İkinci olarak, LITC'ler, IRS ile gelecekte sorun yaşamamaları için müşterilere tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu gelecekteki tavsiye işlevi, adalet algısının başka bir parçasını oluşturmaktadır. Zira artık düşük gelirli vergi mükellefleri, LITC'ler sayesinde vergi planlaması açısından yasal yardıma erişebilmektedir, oysa bu yasal yardıma daha önce ulaşamamaktadır. Dolayısıyla LITC'lerin mükelleflerle çalışırken sergiledikleri eğitim ve danışmanlık işlevi, düşük gelirli vergi mükelleflerinin genel olarak adil muamele görmesine ve bu algının mükellef nazarında oluşmasına dayanak oluşturmaktadır (Fogg, 2012: 97-98).

LITC'ler ayrıca, IRS ve daha geniş uygulayıcı topluluğu tarafından sunulan hizmeti iyileştirmeye yardımcı olmak için öğrendiklerini paylaşmaya teşvik edilmektedir. Klinikler bu bilgiyi kaynak materyalleri geliştirmek ve diğer uygulayıcılara eğitim sağlamak gibi birçok şekilde paylaşmaktadır. Paylaştıkları bilgi, önemli vergi uzmanlığıyla sınırlı değildir, aynı zamanda hizmetin sunulma şeklini değiştirerek engelleri kaldırmayı ve sonuçları iyileştirmeyi amaçlamaktadır (IRS, 2023: 27). Söz konusu bu amacın gerçekleştirilebilmesi için bilgilendirme ve farkındalık faaliyetlerinin üniversiteler ve barolarla işbirliği içerisinde yapılabilmesi de belirlenen stratejiler arasında yer almaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024).

Üçüncüsü, LITC'ler mükelleflere profesyonel bir hukukî temsil imkânı sunmaktadır ve bu temsil vergi yasalarının uygulanmasında adaleti teşvik etmektedir. LITC'lerin, düşük gelirli vergi mükelleflerine yardımcı olma konusundaki temsili çalışmaları vergi sistemi üzerinde faydalı bir etki oluşturmaktadır. IRS çalışanları, daha önce farkına varmamış olabilecekleri konularda eğitim almakta ve mükellefler ise yetenekli temsilcilerin faydasını görmektedir (Fogg, 2012: 98).

Temsil çabaları tek bir kuruluş tarafından gerçekleştirildiği gibi kuruluşlar arası iş birliği sonucu da gerçekleşebilmektedir. LITC'ler bazen temsil aşamasını birçok kanaldan desteklemektedir, bunlara ağ oluşturma, grupları organize etme/yönetme ve ortaya çıkan sorunları veya devam eden sorunları tartışmak için liste sunucularını veya diğer uygulayıcı etkinliklerini katılıma dahil etmektedir (IRS, 2023: 28). LITC'lerin geçmişi yalnızca bireyleri ve klinikleri değil, aynı zamanda kurumları da ilgilendirmektedir.

Dördüncüsü, LITC'ler bireysel mükellefleri temsil etmelerinin yanı sıra, vergi sisteminde değişikliği savunarak, mevzuat veya önerilen düzenlemeler hakkında yorum yapmakta veya sonuçları etkileyen makaleler yazmaktadır. Böylece LITC'ler daha önce hiç söz hakkı olmayan düşük gelirli vergi mükelleflerini etkileyen sorunları tespit ederek sistem içerisinde söz sahibi olmaktadır (Fogg, 2012: 98-99).

Bu kapsamda LITC'ler, adil ve hakkaniyetli bir vergi sistemi hakkını savunmaya yardımcı olmakta ve vergi mükelleflerine zarar verme veya haklarına müdahale etme potansiyeli olduğunda sistemik sorunları IRS veya TAS (*The Taxpayer Advocate Service-TAS*)'a ileterek çözüm önermektedir (IRS, 2023: 9). LITC'ler 2022'de, 115 sorunu tespit edip sunmuştur. LITC'ler ayrıca, IRS içinde idari olarak Vergi Mahkemesi ve diğer federal mahkemelerde açtıkları davalar aracılığıyla sistemsel sorunlara başarılı bir şekilde itiraz edebilmektedir. Bu durum tüm vergi mükellef gruplarını, gelecekteki mahkeme davalarında ve idari süreçlerde vergi yasaları uyarınca nasıl muamele gördüklerini etkileyebilmektedir (IRS, 2023: 28).

Özetle, LITC'ler adalet hizmetlerinden yeterince yararlanamayan dezavantajlı (korumasız) grupların hukuksal sorunlarının çözümüne katkı ve destek sağlama düşüncesine dayanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu uygulamalar ile eğitim ve toplumsal sorumluluk politikalarının hayata geçirilmesi de hedeflenmekte, hukuk fakültelerinde henüz eğitimi devam eden öğrencilerin, fakülte gözetiminde dezavantajlı gruplara hukukî danışmanlık/yardım imkânı sağlanmaktadır. Böylece hukukî yardıma en çok ihtiyacı olan

toplum kesimlerinin ihtiyacı giderilirken, bir taraftan da kalıcı ve kullanılabilir hukuk eğitimi ile öncelikle hukuk öğrencilerine ve toplumun tüm kesimlerine katkı sağlanması hedeflenmektedir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024).

Düşük gelirli vergi mükellefleri için vergi sistemini daha adil hale getirmek, vergi sisteminin tamamına fayda sağlamaktadır. Vergi sistemindeki bir taraf kendini dışlanmış hissederse, o tarafın bir şekilde vergi kaçırmak için adım atma olasılığı artacaktır ve bu da sistemin diğer kısımlarına daha fazla baskı yapacaktır. Vergi sistemi düşük gelirli vergi mükelleflerinin ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verdiği ölçüde, mükelleflerin uyum düzeylerini artıracak ve bu da tüm sistemin daha etkili çalışmasını sağlayacaktır (Fogg, 2012: 99).

2.4. Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniğinin Zorlukları

LITC'leri yöneten avukatların ve diğer çalışanların deneyim seviyeleri açısından önemli ölçüde farklılık bulunmaktadır. Bazı klinikler, sistemi iyi bilen ve müşterilerine nispeten karmaşık rehberlik sağlayabilen onlarca yıllık vergi deneyimine sahip avukatlar tarafından yönetilirken, bazı klinikler ise federal vergiler konusunda nispeten yeni olan ve rehberlik için başvurabilecekleri çok az veya hiç desteği olmayan avukatlar tarafından yönetilmektedir. Bu konuda yasal düzenlemeler sağlansa da uygulamada yeni avukatlar için gerekli kaynakları sağlamak ve deneyimli avukatlar için sürekli eğitim imkânı sunmak vergi klinikleri için bir zorluk olarak hala devam etmektedir (Fogg, 2012: 100-101).

Nitekim kliniklerde nitelikli temsilcilerin (avukatlar veya muhasebeciler) bulunması, klinik faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Nitelikli temsilcilerin gözetimi altındaki akademik klinik programlarında öğrenciler ve hukuk mezunları, bir vergi mükellefinin hizmetlere uygunluğunu belirleme, sorunları araştırma, vergi mükellefinden ve IRS'den bilgi toplama ve temsil için bir strateji geliştirmeye yardımcı olma dahil olmak üzere LITC davalarının tüm yönlerine yardımcı olmaktadır. Kliniklerde nitelikli temsilcilerin yer alması, öğrencilerin ve gönüllülerin mesleki kariyerine önemli katkılar sağladığı gibi, LITC hizmetlerinin de etkin bir şekilde sunulmasında önemli bir rol oynamaktadır (IRS, 2023: 27).

Diğer yandan LITC'ler, eşleştirme hibesinin oluşturulmasından bu yana hızlı bir şekilde büyümüştür; ancak toplum hala yetersiz hizmet almaktadır. Özellikle kırsal kesimde yer alan kliniklerde çok az gönüllü faaliyet göstermektedir (Center for Taxpayer Rights, 2024). Yine birçok klinik, faaliyetlerini sürdürmek için yeterli miktarda eşleştirme hibesi alamadığı için yeterli bir hizmet sunamamaktadır. Bazı klinikler, özellikle akademik klinikler, nispeten güçlü bir finansal desteğe sahipken, diğer klinikler çok kısıtlı bütçelerle faaliyetlerini yürütmektedir. Bu tür klinikler, seyahat masraflarından dolayı eğitim konferanslarına katılamamakta, diğer kliniklerle yeterli uyumu sağlayamadığından izole bir grup olarak kalmakta ve dolayısıyla gereken bilgi ve desteği diğer kliniklerden alamamaktadır (Fogg, 2012: 99-103).

Bu nedenle ABD doktrininde LITC'lerin bireysel klinik performansını iyileştirmek için kendi aralarında en iyi uygulamalara bakmaları gerektiği belirtilmektedir. Genel performansı iyileştirmek için bilgi ve kaynakları paylaşmanın daha iyi yollarını bulmaları ifade edilmektedir (Fogg, 2012: 106). LITC'lerin arasından klinik yöneticileri, akademisyenler, vergi uzmanları ve vergilendirmede adalete erişimi sağlamakla ilgilenen diğer kişilerin yer alması söz konusu kliniğin etkili ve verimli bir şekilde faaliyette bulunmasına katkı sağlayacaktır (Center for Taxpayer Rights, 2024).

3. Türkiye’de Uygulanan Hukuk Klinikleri ve Düşük Gelirli Vergi Mükellefleri Kliniği

Türkiye’de hukuk kliniklerine yönelik hazırlıklar 2014 yılında Adalet Bakanlığı sorumluluğunda yürütülmeye başlanmıştır. Adalet Bakanlığı tarafından, Avrupa Birliği ilerleme sürecinde hazırlanan Yargı Reformu Strateji’nin güncellenmesi kapsamında oluşturulan metinde “Adalete Erişimi Güçlendirmek” başlıklı sekizinci amaç altında “hukuk kliniği yöntemlerinin geliştirilmesi” ayrı bir hedef olarak belirlenmiştir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024).

Bu doğrultuda hukuk fakülteleri, barolar, Türkiye Barolar Birliği ve STK’lar projeye destek vermiştir. Hukuk klinikleri için öncelikle mevzuat değişikliği yapılmış ve gerekli altyapının hazırlanması planlanmıştır. Amaç, toplumun dezavantajlı kesimlerinin hukuksal sorunlarını çözmek ve hukuk fakültesi öğrencilerinin pratik yapmasını sağlayarak mesleki deneyim imkânı kazandırmaktır (Hukuki Haber, 2013). Diğer bir ifadeyle hukuk klinikleri, uygulamalı öğretim metodu olmaları bir yana, toplumun zayıf ve marjinal kesimlerine hukukî yardım imkanı sağlamak için kurulması hedeflenmiştir (Eskişehir Barosu, 2013).

Bu kapsamda hukuk klinikleri zaman içinde başta vakıf üniversiteleri olmak üzere birçok üniversitenin müfredatında yer almıştır. Klinik uygulamalarıyla öğrenciler, bireylerin hak arama yollarını kolaylaştırmakta ve meslekî yaşamlarında ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri ve değerleri kazanmaları amaçlanmaktadır. Klinik çalışmaları ile öğrencilerin fakültede öğrendikleri teorik bilgileri gerçek yaşama aktarabilmeleri ve hukukî sorun yaşayan kişilere ücretsiz hukukî bilgi vermeleri sağlanmaktadır (Özyeğin, 2024). Aşağıda Türkiye’deki üniversitelerde yer alan hukuk kliniklerinden bazılarının yer verilmektedir:

- ✓ Kadının Adalete Erişimi Kliniği: Adalete erişim ve bilgilendirme konusunda zorluk çeken, haklarını korumak amacıyla başvurabilecekleri yasal yolları ve prosedürleri bilmeyen kadınların bilgilendirilmeleri ve doğru şekilde yönlendirilmeleri sağlanmaktadır (BAU, 2024).
- ✓ Sokak Hukuku Kliniği: Öğrenciler, kadın hakları, insan hakları, engelli hakları, çocuk hakları, tüketici hakları, hayvan hakları gibi konularda, hukuk dilini sadeleştirerek toplumun tüm kesiminin anlayabilmesine yönelik hukuki bilgi aktarımı yapmaktadır (Özyeğin, 2024).
- ✓ Pro-Bono³ Hukuk Kliniği: Adalete erişimde güçlük sağlayan bireylerin, avukatlık hizmetine ücretsiz olarak erişimlerinin sağlanmasına ve bu dersi alan öğrencilerin, toplum yararına davaların takibi ve çözümünde yer alarak mesleki bilgi, beceri ve değerlerinin gelişmesine katkı sunmaktadır (MEF, 2024b).
- ✓ Gerçek Vaka Kliniği: Öğrenciler, hukuk klinikleri koordinatörü eşliğinde hukuki sorun yaşayan bireyler ile görüşme yapmakta, hukuki sorunun çözümü için öğretim görevlilerinden destek alarak hukuki görüş hazırlamakta ve sonucu başvuran birey ile paylaşmaktadır. Bu klinikte yapılan çalışmalarda, gizlilik ve gönüllülük esas olmaktadır (Özyeğin, 2024).
- ✓ Cinsiyet Hukuku Kliniği: Toplumsal cinsiyet ve cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın önlenmesi bağlamında öğrencilerin, Türk ve Uluslararası Hukuk hakkındaki bilgilerinin derinleştirilmesi, öğrencilerle birlikte eğitim

³ "Pro bono, kökenini Latince olan ve "pro bono publico" deyiminden alır. Bu deyim "toplumun iyiliği için / kamunun yararı için" anlamını gelir" (Altıparmak,2024).

konferansları, araştırmalar ve paneller gerçekleştirilmesi, toplumsal farkındalık oluşturmaya ynelik içerik üretilmesi hedeflenmektedir (BAU, 2024).

- ✓ *Uygulamalı Siber Haklar Kliniği*: Ağırlıklı olarak internet ile ilgili temel hak ve özgürlük ihlallerinden ifade özgürlüğü özelinde çalışmalar yapılmakta ve yine esas olarak toplumdaki dezavantajlı grupların adalete erişimine katkı sağlanması hedeflenmektedir (İstanbul Bilgi, 2024).
- ✓ *Arabuluculuk Hukuk Kliniği*: Öğrenciler, adliyede kurmuş oldukları stantlarda görev olarak arabuluculuk uygulamasını vatandaşlara tanıtılmaktadır (Özyeğin, 2024).
- ✓ *Kurgusal Dava Kliniği*: Bu klinikte, hukukun farklı dallarına giren kurgusal bir dava oluşturulmakta, öğrenciler tarafları temsil edebilme adına dilekçe, savunma ve iddianame yazma gibi davanın birçok aşamalarını derste gerçekleştirmektedir. Öğrenciler böylece, dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır (Atılım, 2024).

Bu kliniklerin yanında Deprem Kliniği, Yargıtay Hukuk Kliniği, Drama ve Hukuk Kliniği, Engelli Hakları Hukuk Kliniği, Aile Mahkemeleri Kliniği, İklim Hukuk Kliniği, Yapay Zeka, Hukuk ve Etik Kliniği, Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği, Yasama Kliniği, Temel Hak Savunuculuğu Kliniği, Karar Yazım Kliniği ve Kadına Ynelik şiddet Hukuk Kliniği gibi kliniklerde üniversitelerde farklı isimler altında faaliyetlerini yürütmektedir.

Hukuk klinikleri, farklı ihtiyaçlar, imkânlar ve değişen hukuk kuralları nedeniyle ülkeden ülkeye, şehirden şehire ve üniversiteden niversiteye faaliyet biçimleri ve faaliyet konuları yönüyle uygulama farklılıkları içermektedir. Bazı hukuk klinikleri, hukukun her alanında faaliyette buldukları halde, bazı klinikler ise belli bir konuya odaklanarak çalışmaktadır. Öğrenciler, mevcut mevzuat uyarınca ya klinikte istihdam edilen avukatlara dava açma ve davayı yürütme sürecinde yardım etmekte ya da başvuru sahiplerini bizzat temsil etmektedir (HMA, 2024). Diğer taraftan birkaç tane uygulama rneği sunmak kliniklerin nasıl faaliyette bulunduğunu anlamak adına yerinde olacaktır.

r.1:

“...Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı ile imzalanan protokol çerçevesinde gönüllü klinik öğrencilerimiz, arabuluculuk eğitimine katılmış ve İstanbul ağlayan Adliyesi’nde arabuluculuğa ilişkin tanıtım faaliyetinde bulunmuşlardır. Öğrencilerimiz bu tanıtım için arabuluculuğa ilişkin zgn afiş ve broşürler tasarlayarak nc kişileri arabuluculuk müessesesi hakkında bilgilendirmişlerdir” (İstanbul, 2024).

r.2:

“...Klinik ğrencilerimiz, Tüketicici Hakları, Bilişim Ceza Hukuku, Göçmen Hakları, Hasta ve Engelli Hakları konularında yaptıkları ayrıntılı sunumlarla lise öğrencilerini bilgilendirmişlerdir. Fatih ilçesine bağlı 38 ayrı lisede, yukarıda sayılan alanlarda, lise ğrencilerinin pratik hayatına ilişkin ve haklarını etkin kullanmaya ynelik sunumlar yapılmıştır. 2017-2018 akademik yılında, Fatih İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı liselerde, tüketicici hakları ile bilişim sularının nlenmesine ynelik 3 haftaya yayılan eğitimler verilmiştir” (İstanbul, 2024).

r. 3:

Klinik ğrencileri, “...Sakarya Adliyesi 1. Aile Mahkemesinde gerçekleştirilen duruşmaya katıldılar...gerçekleştirilen etkinlikte duruşma

sonrası...öğrencilerimiz ilk sorgunun alınma sürecini izlediler. Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğünde adli görüşme odaları ve çocuk teslimi işlemleri ve süreçleri hakkında bilgi edindiler” (Sakarya, 2024a).

Ör. 4:

“Hukuk klinikleri çalışmaları kapsamında fakülte öğrencilerimiz...Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi'ne (ŞÖNİM) ziyaret gerçekleştirdi....öğrencilerimize Merkez ve faaliyetleri hakkında bilgilendirmenin yapıldığı ziyarette mağdurların başvuru süreci, başvurularının değerlendirilmesi ve onlara sağlanan imkânlar üzerine bilgi alışverişleri gerçekleştirildi” (Sakarya, 2024b).

Kliniklerin faaliyetleri hukuk fakültesi öğrencileri tarafından yapılmaktadır. Bu itibarla aslında klinikler bir yandan hukuk fakültesi öğrencilerine derslerde öğrendikleri soyut bilgileri somut problemler karşısında hayata geçirmenin yollarını öğretmekte, diğer yandan içinde buldukları sosyal ve ekonomik şartlar nedeniyle avukat tutma ve hukukî bilgiye erişme olanağı sınırlı olan kişilere hukuksal bilgi aktarılmasına ve yol gösterilmesine yardımcı olmaktadır.

Bu klinikler sayesinde öğrencilerin; adli alanın işleyişini analiz edebilmeleri, hukuk etiğine ilişkin davranış ilkelerini benimsemeleri, adalete erişimde yaşanan zorlukları belirlemeleri, yazılı ve sözlü hukukî görüş hazırlayabilmeleri, etkili iletişim tekniklerini kullanma konusunda bilgi sahibi olmaları ve hukukî problem çözmeleri hedeflenmektedir (Özyeğin, 2024).

Ancak Türkiye’de uygulanan kliniklerin hukuk fakülteleri veya sivil toplum örgütleri tarafından yeterince benimsenmediği görülmektedir. Halihazırda var olan çoğu kliniklerde ise uygulama metotları dünya uygulamalarından farklı olarak gerçek vaka niteliğinde değil, klinik stajı, canlandırma (HMA, 2024) veya hukukî bilgilendirme şeklinde gerçekleşmektedir. Hâlbuki hukuk kliniklerinin temelinde gerçek vaka analizleri, yani topluma hizmet anlayışı vardır. Hukukî sorunları olan ve ekonomik yönden zayıf olan kişilere danışmanlık hizmetinin verildiği gerçek vaka kliniği tarzında hukuk kliniklerinin mevcut olması gerekmektedir. Türkiye’de henüz yeni başlayan bu klinik uygulamalarının zamanla amacına uygun faaliyetlerde hareket etmesi gerekmektedir.

Hukuk klinikleri arasında önemli bir rol üstlenen düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği ise Türkiye’de bulunan mevcut klinikler arasında yer almamaktadır. Özellikle bu kliniğin batı ülkelerinde olduğu gibi düşük gelirli mükelleflere vergi danışmanlığı hizmeti yapması, vergisel alanda eğitim veya seminerler düzenlemesi ve vergi sistemi içerisinde uygulamadan kaynaklı sorunları tespit edebilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu anlamda klinikler, vergi yasalarının uygulama boyutunu denetleyen bir mekanizma olarak faaliyet sürdürmektedir. Bu klinikler sayesinde vergi yasalarının uygulama boyutundan kaynaklanan sorunlar üst birimlere iletilerek hızlı bir şekilde çözüme ulaştırılmaktadır.

Kaldı ki, Türkiye’de düşük gelirli bireylerin vergi idaresi ile yaşadığı vergi anlaşmazlıklarını çözmek çoğu zaman imkânsız bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında dünyada yaygın bir şekilde uygulanan düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği, ücretsiz veya az bir ücret karşılığında düşük gelirli mükelleflere vergisel hizmetler sunarak önemli bir rol üstlenmektedir. Bu klinik modelinin vergi sisteminin adaleti ve bütünlüğü için en yakın zamanda Türkiye’de kurulup, faaliyetine başlaması gerekmektedir. Özellikle bu modelin, gerçek vaka kliniği tarzında, Türkiye’deki dezavantajlı kesime hizmet edecek şekilde oluşturulması, kliniğin toplum üzerindeki olumlu etkisini artıracak ve ülkenin adil ve hakkaniyetli bir vergi sistemine sahip olmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Hukuk kliniği türlerinden biri olan düşük gelirli vergi mükellefleri kliniği (LITC), çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Başta ABD olmak üzere birçok ülkede yaygın bir şekilde uygulanan bu kliniğin konusu, kapsamı, tarihi gelişimi, zorlukları, adalet üzerindeki etkisi ve Türkiye açısından durumu detaylıca incelenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- ✓ Hukuk klinikleri topluma hizmet anlayışını benimsemekte ve genellikle ücretsiz olarak hukukî hizmet sunmaktadır.
- ✓ Hukuk klinikleri, geleneksel hukuk eğitimini tamamlayıcı nitelikte yeni bir yöntemdir.
- ✓ Hukuk kliniklerinin iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci amacı ekonomik olarak zayıf olan kişilere danışmanlık hizmeti vererek hukukî sorunları çözmek, ikinci amacı ise başta öğrenciler olmak üzere mesleğinde uzmanlaşmak isteyen bireylere uygulamalı bir eğitim modeli vererek geliştirmektir. Diğer bir ifadeyle hukuk klinikleri, öğretim metodu olmaları bir yana, toplumun zayıf ve marjinal kesimlerine hukukî yardım imkanı sağlamaktadır.
- ✓ Hukuk klinikleri ABD’de yaklaşık 50 yıllık bir geçmişe sahip iken, Türkiye’de yaklaşık 10 yıllık bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla bu durum hukuk kliniklerinin temel amaçlarını gerçekleştirme bakımından ciddi farklılıklar göstermektedir.
- ✓ Hukuk klinikleri ABD ve Avrupa gibi ülkelerde fakülteler dışında hukuk ofislerinde de faaliyet göstermektedir. Ancak Türkiye’de hukuk klinikleri, hukuk fakülteleri içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Türkiye’de hukuk kliniklerini yeteri kadar benimsemeyen hukuk fakülteleri ve STK’larda mevcuttur.
- ✓ Hukuk klinikleri ABD ve Avrupa gibi ülkelerde, hukukî sorunları olan ve ekonomik yönden zayıf olan kişilere bir tür danışmanlık hizmetinin verildiği “gerçek vaka kliniği” tarzında faaliyet yürütmektedir. Bu anlamda klinik çalışanları doğrudan toplumun sorunlarıyla ilgilenmekte ve bu sorunlara gerektiğinde çözüm üretmektedir. Böylece klinik çalışanları, müvekkillerle görüşme, danışmanlık yapma, vaka stratejisi geliştirme, gerçekleri araştırma ve keşfetme, belge taslağı hazırlama, müzakere etme, duruşmaları ve davaları yürütme dahil olmak üzere müvekkilleri temsil etmenin tüm yönlerinden sorumlu olmaktadır. Ancak Türkiye’de hukuk klinikleri daha çok dezavantajlı kesimi bilgilendirme yoluyla faaliyet göstermektedir. Bu anlamda Türkiye’deki hukuk klinikleri, hukuk sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlama bakımından daha zayıf kalmaktadır.
- ✓ ABD’de hukuk kliniklerinin bazı zorluklarla (hibe veya nitelikli temsilci gibi) karşılaşması yapısal temellerinin yeniden incelenmesini gerekli kılmaktadır.
- ✓ LITC’ler, ABD’de ve diğer ülkelerde bir hukuk kliniği türü olarak bilinmektedir. Bu klinik türünün ismi ülkeden ülkeye, şehirden şehire veya fakülteden fakülteye farklılık gösterse de amaç aynıdır. Uygulamanın amacı, düşük gelirli vergi mükellefleri için temsili erişimi sağlayarak vergi mükelleflerinin haklarını korumaktır. Ancak Türkiye’de böyle bir amaca hizmet eden bir hukuk kliniği bulunmamaktadır.
- ✓ LITC’ler bir hukuk fakültesinin klinik programında hayati bir rol oynamaktadır. LITC’ler, aktif federal vergi anlaşmazlıkları olan yetersiz hizmet alan düşük gelirli mükelleflere hukukî yardım sağlamak, düşük gelirli ve İngilizce’yi ikinci dil olarak konuşan vergi mükelleflerine eğitim amaçlı erişim sağlamak ve vergi sisteminin adaletini ve bütünlüğünü sağlamak için çalışmaktadır.

- ✓ LITC'den yardım almaya hak kazanmak için, genellikle bir vergi mükellefinin toplam hane geliri FPG'ye göre %250'nin altında olmalı ve IRS ile ihtilaflı olan miktar ise 50.000 ABD Doları geçmemelidir. Ayrıca LITC'den yararlanabilmek için ilgili konunun IRS ile ihtilaflı olması da gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle klinik, IRS ihtilaflı dışında olan vergi beyannamesi hazırlama veya muhasebe işlemleri gibi hususlarla ilgilenmemektedir
- ✓ LITC'ler IRS'den kısmî fon almaktadır. Ancak klinik çalışanları ve gönüllüleri IRS'den tamamen bağımsız çalışmaktadır.
- ✓ Klinik öğrencileri ve gönülleri LITC hizmetlerinin sunulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitelikli temsilcilerin (avukatlar veya muhasebeciler gibi) gözetimi altındaki akademik klinik programlarda, öğrenciler ve hukuk mezunları, bir vergi mükellefinin hizmetlere uygunluğunu belirleme, sorunları araştırma, vergi mükellefinden ve IRS'den bilgi toplama ve temsil için bir strateji geliştirmeye yardımcı olma dahil olmak üzere LITC davalarının tüm yönleriyle ilgilenmektedir. Ayrıca, kanıt toplama, inceleme, dilekçe hazırlama, duruşmalara ve sözlü tartışmalara katılma gibi dava ile ilgili görevlerde de yer almaktadır. Bu anlamda LITC'ler, gerçek vaka kliniği tarzında hareket ederek, mükelleflerin sorunlarını tespit etmekte ve bu sorunları çözmek için uğraşmaktadır. Üstelik bu hizmetleri yerine getirirken ücretsiz veya minimum bir ücret karşılığında gerçekleştirmektedir.
- ✓ LITC'lerin geçmişi sadece insanları ve klinikleri değil, aynı zamanda kurumları da ilgilendirmektedir. LITC'ler, adil ve hakkaniyetli bir vergi sistemi hakkını savunmaya yardımcı olmaktadır, vergi mükelleflerine zarar veren veya haklarına müdahale etme potansiyeli olan sistemik sorunları IRS veya Vergi Mükellefi Savunma Servisi'ne iletmekte ve çözümler önermektedir.

Dolayısıyla LITC'ler hem vergi yasalarının uygulama boyutunu denetlemekte hem yeterli hukukî hizmet görmeyen topluma ulaşmakta hem IRS çalışanlarının farkına varamadıkları konularda eğitim almalarını sağlamakta hem de yeterli hukuki hizmet göremeyen mükelleflerin yetenekli temsilci olma görevini yerine getirmektedir. Böylece LITC'ler, vergi sisteminin teoride ve pratikte eksik yönlerini belirlemekte ve vergi sistemine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Vergi kliniklerinin, hem bireysel vergi mükelleflerine karşı adalet, hem de bir bütün olarak vergi sistemi üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Kaldı ki, Türkiye'de düşük gelirli bireylerin vergi idaresi ile yaşadığı vergi anlaşmazlıklarını çözmek çoğu zaman mümkün değildir. İşte bu noktada vergi mükelleflerine yardım etme ve herkes için adil ve hakkaniyetli bir vergi sistemi sağlama konusunda vergi kliniklerinin oluşturulması gerekmektedir. Böylece vergi sisteminin adaleti ve bütünlüğü sağlanmış olacak ve vergi uygulamalarına engel teşkil eden sistemik sorunlar bertaraf edilecektir.

Makale Bilgileri

Değerlendirme Etik Beyan	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme * Bu makale, V. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ECONOMICS, POLITICS AND ADMINISTRATION ISEPA 2022’de sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “BİR TEMSİL HAKKI ÖRNEĞİ: DÜŞÜK GELİRLİ VERGİ MÜKELLEFLERİ KLİNİĞİ” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması Etik Bildirim	Yapıldı – iThenticate Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar Katkıları	Bu çalışma tek yazar tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Article Information

Evaluation	Two External Reviewers / Double-Blind
Ethical Consideration	* This article is a partially modified and developed version of the paper titled “AN EXAMPLE OF REPRESENTATION RIGHT: LOW INCOME TAXPAYERS CLINIC”, which was presented orally at the V. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ECONOMICS, POLITICS AND ADMINISTRATION ISEPA 2022 but the full text was not published. It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies utilized were indicated in the bibliography.
Similarity Screening	Done-iThenticate
Ethical Statement	The study does not require ethics committee approval.
Author Contributions	This study was written by a single author.
Conflict of Interest	No conflict of interest declared.
Funding	No external funding was used to support this research.
Copyright & License	Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license. License logo may also be used.

Kaynakça | References

- Altıparmak. (2024). Pro Bono. Erişim Adresi: <https://altiparmakhukuk.org/pro-bono> (Erişim tarihi: 16.09.2024).
- Atılım, Ü. (2024). Hukuk Klinikleri. Erişim Adresi: <https://www.atilim.edu.tr/law/page/4874/hukuk-klinikleri> (Erişim tarihi: 02.10.2024).
- BASF. (2024). Low Income Taxpayer Clinic. *Justice ve Diversity Center*. Erişim Adresi: <https://www.sfbar.org/jdc/jdc-legal-services-programs/low-income-taxpayer-clinic/taxpayers/> (Erişim tarihi: 10.10.2024).
- BAU. (2024). Klinikler. Erişim Adresi: <https://bau.edu.tr/icerik/17083-klinikler> (Erişim tarihi: 17.10.2024).
- Bilkent, Ü. (2024). Hukuk Klinikleri. Erişim Adresi: <http://www.hukuk.bilkent.edu.tr/index.php?page=arayuz&type=2&id=69> (Erişim tarihi: 01.10.2024).
- Center for Taxpayer Rights. (2024). Low Income Taxpayer Clinic Support Center. Erişim Adresi: <https://taxpayer-rights.org/litcs/> (Erişim tarihi: 9.10.2024).
- Eskişehir Barosu. (2013). Hukuk Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar: Hukuk Klinikleri Uluslararası Sempozyum. Erişim Adresi: <https://eskisehirbarosu.org.tr/haber/hukuk-ogretiminde-yeni-yaklasimlar-hukuk-klinikleri-uluslararasi-sempozyum> (Erişim tarihi: 17.09.2024).
- Fogg, K. (2012). History of Low-income Taxpayer Clinics. Villanova University School of Law. *Public Law and Legal Theory Working Paper No. 2013-3005*. 106.
- Fogg, K. (2013). Taxation with Representation: The Creation and Development of Low-Income Taxpayer Clinics. *Tax Lawyer*, 67(1), 3-66.
- HMA. (2024). Hukuk Klinikleri. Erişim Adresi: <https://hukukmeslekleriakademisi.com/hukuk-klinikleri/> (Erişim tarihi: 14.10.2024).
- Hukuki Haber. (2013). ‘Hukuk Klinikleri’ Geliyor!. Erişim Adresi: <https://www.hukukihaber.net/hukuk-klinikleri-geliyor> (Erişim tarihi: 18.09.2024).
- IRS. (2022). Low Income Taxpayer Clinics represented nearly 20,000 taxpayers dealing with an IRS tax controversy. Erişim Adresi: <https://www.irs.gov/newsroom/low-income-taxpayer-clinics-represented-nearly-20000-taxpayers-dealing-with-an-irs-tax-controversy> (Erişim tarihi: 10.10.2024).
- IRS. (2023). *Low Income Taxpayer Clinics Program Report 2023*, United States.
- IRS. (2024a). Low Income Taxpayer Clinics. Erişim Adresi: <https://www.irs.gov/advocate/low-income-taxpayer-clinics> (Erişim tarihi: 11.10.2024).
- IRS. (2024b). Low Income Taxpayer Clinics. Erişim Adresi: <https://www.irs.gov/advocate/low-income-taxpayer-clinics> (Erişim tarihi: 10.09.2024).
- İstanbul Bilgi, Ü. (2024). Hukuk Kliniği. Erişim Adresi: <https://www.bilgi.edu.tr/tr/akademik/hukuk-fakultesi/hukuk/hukuk-klinigi/> (Erişim tarihi: 02.10.2024).
- İstanbul, Ü. (2024). Hukuk Klinikleri. Erişim Adresi: <https://hukuk.istanbul.edu.tr/tr/content/hukuk-klinikleri/hukuk-klinikleri> (Erişim tarihi: 14.10.2024).
- MEF, Ü. (2024a). Hukuk Fakültesi. Erişim Adresi: <https://www.mef.edu.tr/tr/fakulteler/hukuk-fakultesi#gsc.tab=0> (Erişim tarihi: 02.10.2024).
- MEF, Ü. (2024b). Pro Bono Hukuk Kliniği. Erişim Adresi: <https://altiparmakhukuk.org/pro-bono> (Erişim tarihi: 13.10.2024).
- Michigan, L. (2024). Low Income Taxpayer Clinic. Erişim Adresi: <https://michigan.law.umich.edu/academics/experiential-learning/clinics/low-income->

- [taxpayer-clinic-0](#) (Erişim tarihi: 10.10.2024).
- Özyeğin, Ü. (2024). Hukuk Klinikleri. Erişim Adresi: <https://www.ozyegin.edu.tr/tr/hukuk-fakultesi/hukuk-klinikleri> (Erişim tarihi: 01.09.2024).
- Rubinson, R. ve Knight, J. (2024). Mediation Clinic for Families. *University of Baltimore*. Erişim Adresi: <https://law.ubalt.edu/clinics/familymediation.cfm> (Erişim tarihi: 03.10.2024).
- Sakarya, Ü. (2024a). Hukuk Klinikleri Uygulamaları Kapsamında Sakarya Adliyesi 1. Aile Mahkemesi Ziyareti. Erişim Adresi: <https://sahukmer.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/134058/hukuk-klinikleri-uygulamaları-kapsamında-sakarya-adliyesi-1-aile-mahkemesi-ziyareti> (Erişim tarihi: 07.09.2024).
- Sakarya, Ü. (2024b). Fakülte Öğrencilerimiz Tarafından Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi'ne (şönim) Ziyaret Gerçekleştirildi. Erişim Adresi: <https://sahukmer.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/122060/fakulte-ogrencilerimiz-tarafından-siddet-onleme-ve-izleme-merkezi-ne-sonim-ziyaret-gerçekleştirildi> (Erişim tarihi: 15.09.2024).
- Shih, J. (2024). Low Income Taxpayer Clinic. *University of Baltimore*. Erişim Adresi: <https://law.ubalt.edu/clinics/taxclinic.cfm> (Erişim tarihi: 10.10.2024).
- Stone, D. ve Penn, L. (2024). Mental Health Law Clinic. *University of Baltimore*. Erişim Adresi: <https://law.ubalt.edu/clinics/mentalhealth.cfm> (Erişim tarihi: 08.10.2024).
- Sturm College of Law. (2024a). Clinical Programs. Erişim Adresi: <https://www.law.du.edu/academics/practical-experience/clinical-programs> (Erişim tarihi: 13.10.2024).
- Sturm College of Law. (2024b). Low Income Taxpayer Clinic. Erişim Adresi: <https://www.law.du.edu/academics/practical-experience/clinical-programs> (Erişim tarihi: 11.10.2024).
- Sturm College of Law. (2024c). Environmental Law Clinic. Erişim Adresi: <https://www.law.du.edu/academics/practical-experience/clinical-programs/environmental-law> (Erişim tarihi: 11.10.2024).
- Suter, E. (2024). Innocence Project Clinic. *University of Baltimore*. Erişim Adresi: <https://law.ubalt.edu/clinics/innocenceproject.cfm> (Erişim tarihi: 03.10.2024).
- Syracuse, U. (2024a). Veterans Legal Clinic. Erişim Adresi: <https://law.syracuse.edu/academics/experiential-courses-clinics-externships/clinics/betty-and-michael-d-wohl-veterans-legal-clinic?redirect> (Erişim tarihi: 10.09.2024).
- Syracuse, U. (2024b). Income Taxpayer Clinic. Erişim Adresi: <https://law.syracuse.edu/academics/experiential-courses-clinics-externships/clinics/low-income-taxpayer-clinic?redirect> (Erişim tarihi: 10.10.2024).
- TAS. (2024). Low Income Taxpayer Clinics (LITC). Erişim Adresi: <https://www.taxpayeradvocate.irs.gov/about-us/low-income-taxpayer-clinics-lite/> (Erişim tarihi: 09.10.2024).
- Taxoutreach. (2024). How to Get Free Legal Tax Help (Low Income Taxpayer Clinics). Erişim Adresi: <https://www.taxoutreach.org/tax-filing/low-income-taxpayer-clinics/> (Erişim tarihi: 10.09.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2024). Hukuk Klinikleri. https://evicisiddet.adalet.gov.tr/HUKUK_KLINIKLERI.html (Erişim tarihi: 28.11.2024).
- WashU. (2024). Low Income Taxpayer Clinic. Erişim Adresi: <https://law.wustl.edu/academics/clinical-education-program/low-income-taxpayer-clinic/> (Erişim tarihi: 9.10.2024).

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

ANALYSIS OF THE EFFECTS OF DIGITALIZATION ON THE MEMBERS OF THE ACCOUNTING PROFESSION: EXAMINING THE ACADEMIC STUDIES CONDUCTED BETWEEN 2020-2024

Erkan Uzun | 0000-0002-9476-8592 | erkanuzun01@gmail.com

Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mersin, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0397szj42>

Geliş Tarihi 23.08.2024
Kabul Tarihi 14.12.2024
Yayın Tarihi 30.12.2024

Atıf Bilgisi

Uzun, E. (2024). "Analysis of the Effects of Digitalization on the Members of the Accounting Profession: Examining the Academic Studies Conducted Between 2020-2024". Artuklu Kaime 7/2, 137-155.
<https://doi.org/>

Abstract

Members of the accounting profession play an important role for both the state and the taxpayer. The government defines the accounting profession as an intermediary for the correct accrual and collection of tax, and the taxpayer as an intermediary for paying less tax. The realization of the accounting process through technological applications by moving away from the traditional understanding creates many advantages and disadvantages for the state, members of the accounting profession and taxpayers. This change is defined as digitalization. Digitalization creates significant transformations in the accounting profession. While the integration of technology enables accounting transactions to be performed more efficiently and accurately, it also brings some challenges. Adapting to technological developments and constantly updating oneself is critical for members of the accounting profession to maintain their professional success. The digitalization of the accounting profession brings many positive aspects such as efficiency, data analysis, time saving, accuracy and accessibility, as well as some negative aspects such as security, cost, systemic errors and human resource requirements. In order for digital transformation to be successful, it is important for members of the accounting profession to cope with these challenges and use technology effectively. The aim of this study is to reveal the effects of digitalization on accounting professionals and the change in accounting practices. In particular, the study reveals the importance of accounting professionals for both the government and the taxpayer. In order to achieve this goal, academic studies, reports of institutions and organizations in this field between 2020 and 2024 were examined in the literature and their possible impacts were identified. Studies reveal significant improvements in productivity, job quality, satisfaction and motivation with the implementation of digitalization in accounting. In particular, it is emphasized that it is necessary for accounting professionals to adapt to technology, otherwise they will lose their

profession.

As a result of the examinations, it is revealed that it is mandatory for accounting professionals to adapt to technological innovations. It has been revealed in the studies that those who cannot adapt may be unemployed or earn less than other professionals and that the accounting profession will turn into a structure that provides consultancy services over time.

Keywords: Accounting, Digitalization, Digital Transformation, Members of the Accounting Profession, Impact.

DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ: 2020-2024 YILLARI ARASINDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Erkan Uzun | [0000-0002-9476-8592](https://orcid.org/0000-0002-9476-8592) | erkanuzun01@gmail.com

Tarsus University, Vocational school, Mersin, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0397szj42>

Submission 23.09.2024
Acceptance 14.12.2024
Publication 30.12.2024

Öz

Muhasebe meslek mensupları, hem devlet hem de mükellef açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Devlet, muhasebe meslek mensubunu, verginin doğru tahakkuku ve tahsilatı konusunda, mükellef ise daha az vergi ödeyebilmenin bir aracı olarak tanımlamaktadır. Muhasebe sürecinin geleneksel anlayıştan uzaklaşarak teknolojik uygulamalar üzerinden gerçekleştirilmesi devlet, muhasebe meslek mensubu ve mükellef açısından birçok avantaj ve dezavantaj yaratmaktadır. Bu değişim dijitalleşme olarak tanımlanmaktadır. Dijitalleşme, muhasebe mesleğinde önemli dönüşümler yaratmaktadır. Teknolojinin entegrasyonu, muhasebe işlemlerinin daha verimli ve doğru bir şekilde yapılmasını sağlarken, bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Teknolojik gelişmelere uyum sağlamak ve sürekli olarak kendini güncellemek, muhasebecilerin meslekî başarılarını sürdürebilmeleri için kritik öneme sahiptir. Muhasebe mesleğinin dijitalleşmesi, verimlilik, veri analizi, zaman tasarrufu, doğruluk ve erişilebilirlik gibi birçok olumlu yanın yanı sıra güvenlik, maliyet, sistemsel hatalar ve insan kaynağı gereksinimleri gibi bazı olumsuz yanları da beraberinde getirmektedir. Dijital dönüşümün başarılı olabilmesi için muhasebe meslek mensuplarının bu zorluklarla başa çıkabilmesi ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarına etkilerini ve muhasebe uygulamalarındaki değişimi ortaya koymaktır. Özellikle çalışmada hem devlet açısından hem de mükellef açısından muhasebe meslek mensuplarının önemi ortaya konulmaktadır. Bu amaca ulaşmak için literatürde 2020-2024 yılları arasında bu alanda yapılmış akademik çalışmalar, kurum ve kuruluşların raporları incelenmiş ve muhtemel etkileri tanımlanmıştır. Çalışmalar, muhasebede dijitalleşmenin uygulanmasıyla verimlilik, iş kalitesi, memnuniyet ve motivasyonda önemli gelişmeler olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle muhasebe meslek mensuplarının teknolojiye uyum sağlamanın gerekli olduğu aksi durumda mesleğini kaybedeceği vurgulanmaktadır.

Yapılan incelemeler, muhasebe meslek mensuplarının teknolojik yeniliklere uyum sağlamanın zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Uyum sağlayamayanların işsiz kalabileceği veya diğer meslek mensuplarına oranla daha az kazanacağı ve muhasebe mesleğinin zamanla danışmanlık hizmeti sunan bir yapı haline dönüşeceği çalışmalarda ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Muhasebe Meslek Mensubu, Etki.

Citation

Uzun, E. (2024). "Analysis of the Effects of Digitalization on the Members of the Accounting Profession: Examining the Academic Studies Conducted Between 2020-2024". *Artuklu Kaime* 7/2, 137-155.
<https://doi.org/>

Introduction

Digitalization has led to radical changes in many sectors today and the field of accounting has also taken its share from this transformation. Technological advances allow accounting transactions to be carried out faster, more efficiently and more reliably. However, there are factors that affect the effectiveness and efficiency of the process. One of these factors is the members of the accounting profession who follow and, record the accounting transactions and contribute to the collection of the tax that the state deserves.

Members of the accounting professions are the accounting authorities who record all financial transactions carried out by enterprises. In addition, it is the authority that calculates the tax amounts that the taxpayer must pay to the authorized institutions of the state for the period and at the end of the period. It acts as a bridge between the state and taxpayers. Accounting professionals are defined in the Law No. 3568 on Certified Public Accountants and Sworn-in Certified Public Accountants. In this law, the definition, subject matter, requirements and responsibilities of the professional member are clearly stated.

The members of the accounting profession and accounting professionals are very important in terms of both the collection of the tax accrued by the state and the transparent continuation of the commercial life of the taxpayer. This study emphasizes this importance and necessity.

1. The Importance of Members of the Accounting Profession from the State Perspective

Members of the accounting profession, not only protect the financial health of businesses, but also one of the cornerstones of the economic structure of the state. The importance of members of the accounting profession for the state emerges in many critical areas such as accurate tax calculation, continuity of tax revenue collection, economic stability and growth, transparency and accountability, compliance with the legal framework and quality financial reporting. The state benefits greatly from the work of members of the accounting profession and provides the necessary infrastructure to achieve its economic and financial goals. Therefore, training of members of the accounting profession and maintaining high professional standards directly affect the general welfare and economic sustainability of the state. The importance of members of the accounting profession for the government is explained in Figure 1.

Figure 1: The Importance of Members of the Accounting Profession from the State Perspective

Source: The figure 1 was created by myself after reviewing the literature.

The headings related to Figure 1, which shows the Importance of Accounting Professionals for the Government, are explained respectively.

1.1. Correct Calculation of Tax

What is the impact of members of the accounting profession on tax compliance of taxpayers? This question is very important in terms of both for the state and for the benefit of society (Tran-Nam et al., 2016: 461). Members of the accounting profession record and report all financial transactions of the taxpayer. As a result of this process, it calculates the tax that it is obliged to pay to the state at the end of the period. This situation plays an important role in the correct calculation of the tax.

1.2. Continuity of Tax Revenue Collection

Governments are heavily dependent on tax revenues to finance public services. Members of the accounting profession ensure accurate and timely preparation of tax returns, prevent tax evasion and increase tax compliance. Accurate and transparent financial records help the government to collect tax revenues effectively (Revenue Administration, 2023: Erişim Tarihi: 21.07.2024). Approximately 88% of state budget revenues consist of tax revenues (Republic of Türkiye Ministry of Treasury and Finance, April Central Government Budget Realization Report, 2024: Erişim Tarihi: 21.07.2024). This situation makes it imperative that the collection of tax revenues is sustainable. At this point, members of the accounting profession should fulfill their duties in order to ensure both the interests of the taxpayer and the continuity of the tax collection of the state.

1.3. Economic Stability and Growth

Members of the accounting profession contribute to the maintenance of economic stability by monitoring the financial position of enterprises. Clear, understandable, verifiable, comparable, relevant and fair financial reports and audit processes increase the financial reliability of enterprises and ensure investor confidence. This approach, promotes economic growth and helps the economic policies of the government to achieve success (International Accounting Standards Board, 2022: Erişim Tarihi: 21.07.2024).

1.4. Transparency and Accountability

The state attaches great importance to the principles of transparency and accountability in order to ensure the effective and efficient use of public resources (Türkiye Court of Accounts, 2021: 41). Members of the accounting profession ensure the implementation of these principles by auditing and reporting the financial transactions of public institutions. This approach, contribute to increasing public trust and preventing corruption.

1.5. Adaptation to Legal Framework

The conceptual framework expresses an approach that all members of the accounting professions should apply in accordance with the basic principles (TÜRMOB, Conceptual Framework). Members of the accounting profession ensure compliance with the legal regulations determined by the state and help the enterprises whose financial status is examined to operate within the legal framework. This adaptation, contributes to the protection of market order and the prevention of unfair competition.

In addition, it strengthens the country's economic integration in the global arena by complying with international financial reporting standards (Capital Markets Board, 2023:

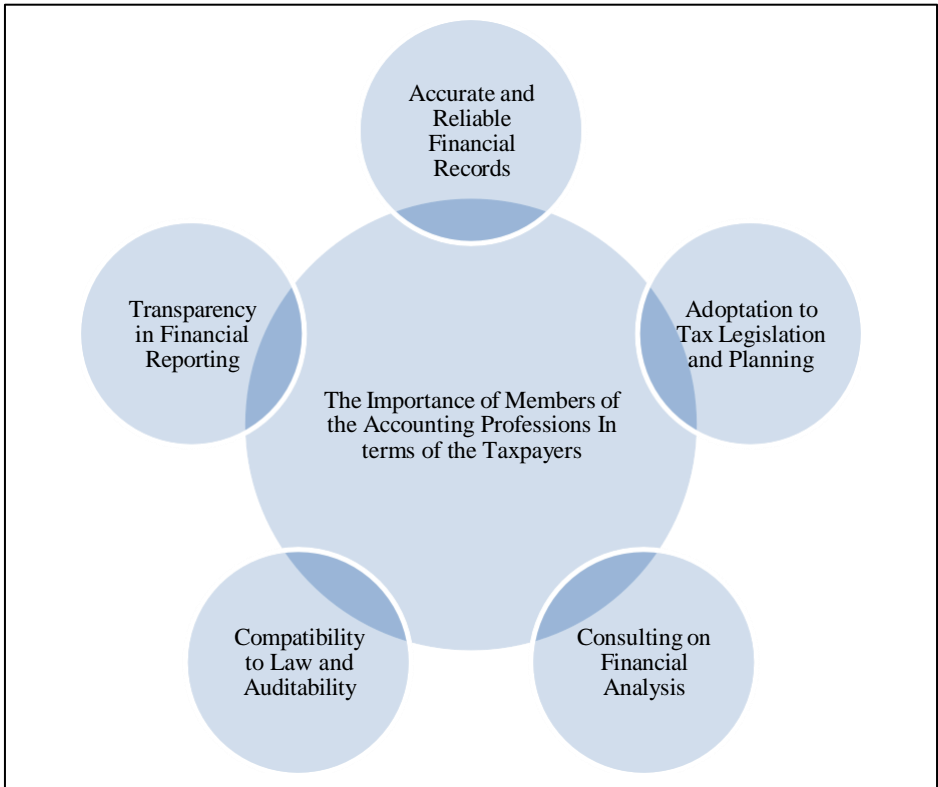
Erişim Tarihi: 21.07.2024).

1.6. Qualified Financial Reporting

Governments need reliable financial data when determining economic policies. By preparing high quality financial reports, members of the accounting professions help the government to make accurate and truthful economic decisions. This approach, increases the effectiveness of financial policies and contributes to the prevention of economic crises (Central Bank of the Republic of Türkiye, 2022: Access Date: July 21, 2024).

2. The Importance of Members of the Accounting Professions In terms of the Taxpayers

Members of the accounting professions, helps businesses and individuals to manage their financial affairs in an orderly, accurate and lawful manner. From the taxpayer's perspective, importance of members of the accounting professions can be assessed in a wide range of areas, from financial management to legal compliance, from tax planning to strategic decision-making. The Importance of Members of the Accounting Professions In terms of the Taxpayers is explained in Figure 2.

Figure 2: The Importance of Members of the Accounting Professions In terms of the Taxpayers

Source: The figure 2 was created by myself after reviewing the literature.

The headings related to Figure 2, which shows the Importance of Accounting Professionals for Taxpayers, are explained respectively.

2.1. Accurate and Reliable Financial Records

Members of the accounting professions record the financial transactions of businesses and individuals accurately and reliably. This approach enables taxpayers to see their financial situation clearly and make financial decisions more accurately. Accurate financial records help enterprises monitor their performance and take necessary measures in a timely manner (Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority (POA), 2022: Access Date: 25.07.2024).

2.2. Adoption to Tax Legislation and Planning

Members of the accounting professions provide great support to taxpayers in planning and adoption of tax processes. Given the complexity of tax legislation, knowledge and experience of accountants enables taxpayers to benefit from tax advantages while fulfilling their legal obligations (Revenue Administration, 2023). This approach helps taxpayers avoid unnecessary tax payments and optimize their costs.

2.3. Consulting on Financial Analysis

Members of the accounting profession, provide support taxpayers in making strategic decisions by providing financial analysis and consultancy services. Financial analysis and its commentary contributes to enterprises in many ways. These analysis help businesses identify their strengths and weaknesses, increase their profitability and develop sustainable growth strategies. Members of the accounting professions protect the financial health of the enterprise by optimizing the payment and collection processes of taxpayers (Central Bank of Türkiye, 2022: Erişim Tarihi: 26.07.2024). These advisory services contribute to taxpayers gaining competitive advantage (Chamber of Certified Public Accountants and Sworn-in Certified Public Accountants of Türkiye, 2021: Erişim Tarihi: 26.07.2024).

2.4. Compatibility to Law and Auditability

Accounting professionals ensure that taxpayers comply with legal regulations and minimize the risks they may face in this process. Regular audits and reporting, helps enterprises operate within the legal framework and avoid potential criminal sanctions (Capital Markets Board, 2023: Erişim Tarihi: 27.07.2024). This situation, increases the reliability and sustainability of taxpayers' business processes.

2.5. Transparency in Financial Reporting

Members of the accounting profession, ensure that taxpayers report their financial position and performance accurately and transparently. This attitude, helps stakeholders (investors, credit providers, customers, etc.) of enterprises to give confidence and strengthen their financial relationships. Transparent financial reporting, contributes to a stronger position in the market by enhancing the reputation of businesses (International Financial Reporting Standards Foundation, 2021: Erişim Tarihi: 27.07.2024)..

3. The Effects of Digitalization on The Members of The Accounting Profession

Enterprises adopt objectives such as profit, service to society and ensuring the continuity of the enterprise. Enterprises that meet unlimited human needs by selling goods or providing services are affected by the political, legal, economic, demographic, socio-cultural, technological and global environment. Within the scope of this purpose and environmental impact, enterprises are defined as a unit that provides financial and non-financial information to interest groups such as consumers, buyers, potential investors, competitors, employees, partners, suppliers, trade unions, credit institutions and some organs of the state and

contributes economically by paying taxes to the state on the profit it makes as a result of each operating period (Uzun, 2019: 102). When considered from this perspective is obvious that members of the accounting profession play an important role in the correct realization of financial transactions.

There are developments in many sectors with the impact of digitalization. Accounting is one of these sectors. Digitalization, which contributes to increasing efficiency and reducing costs incurred by enterprises, It is also the beginning of an important change for the accounting profession. With digitalization, the old order accounting process has undergone a change. In the new order, financial transactions realized on paper have been replaced by digital financial transactions and time and space benefits have been provided for members of the accounting profession. The effects of digitalization on the members of the accounting profession is explained in Figure 3.

Figure 3: The Effects of Digitalization on The Members of The Accounting Profession

Source: The figure 3 was created by myself after reviewing the literature.

The headings related to Figure 3, which shows the effects of digitalization on members of the accounting profession, are explained respectively

3.1. Automation Based Process

The accounting profession and systems are changing with digitalization. When the history of the accounting profession is examined, it is stated that it started with clerkship. In particular, it is accepted that various applications such as electronic declaration system and new generation cash registers have entered human life and contributed to the digital development of the profession. With Industry 4.0, financial information users in the accounting profession have become easier to access this information with the reflection of

effective, simultaneous and reliable information in financial statements (Yürekli et al., 2016: 300). Digitalization minimizes manual processes by enabling automation in accounting processes. Software solutions automate routine accounting processes, saving time and reducing human errors. In particular, transactions such as invoice processing, payment tracking and financial reporting can be performed faster and error-free through automation. This allows members of the accounting professions to focus on more strategic and value-added tasks.

3.2. Cloud-Based Accounting Software

There are some differences between cloud accounting and traditional accounting software. While the business has to have a license for traditional software, the relevant software is rented in cloud accounting software. Hardware, Server and other maintenance costs are covered by the purchasing company in traditional software, while the leasing company is covered in cloud accounting software. When the difference in terms of the number of users is examined, it is limited to the license purchased in traditional software, while there is no limit in cloud software (Aytekin et al. 2016: 55). In addition to these positive differences, cloud accounting ensures that the software required for cloud technology is regularly updated (Kelly et al., 2016: 294). Cloud-based accounting software has revolutionized accounting processes by offering data security and ease of access. Thanks to cloud technology, accountants and their clients can share accounting data from anywhere and on any device.

3.3. Data Analytics and Decision Support Systems

Digital tools such as data analytics and artificial intelligence help companies analyze large amounts of data more quickly and effectively and make strategic decisions (Menteşe & Menteşe, 2023: 157). Digitalization makes it possible to integrate big data analytics and artificial intelligence applications into accounting processes. These technologies help enterprises make strategic decisions by analyzing financial data. The members of the accounting professions make predictions for the future by analyzing past financial data. With this analysis, it supports businesses in developing financial strategies. Data analytics helps enterprises optimize their financial performance and gain a competitive advantage.

3.4. Adaptation to Digital Transformation

Digitalization makes business processes more flexible, making it possible to adapt to changing market conditions faster (Ağaç, 2020). With digitalization, cooperation and communication between businesses are developing. While the digital platforms used facilitate internal communication, they also improve communication with suppliers, business partners and customers (Borges, et al., 2021). Digitalization also helps members of the accounting professions manage their compliance processes more effectively. Digital solutions ensure that tax returns and other legal reporting are accurate and timely. In addition, digital archiving and document management systems play an important role in fulfilling legal requirements.

3.5. Vocational Qualification and Training

Digital transformation has become a mandatory option rather than a choice for countries, especially with the pandemic. The amount of time people spend on the internet and social media is an indicator of the transformation in digitalization globally (Fidan & Cura Yeleğen, 2022: 153). This situation also increases the need for a workforce with digital competencies (Lase, 2019: 49). With the increase in the use of technology, all employment areas in the world need a higher rate of information technology literacy. For this reason, the traditional structure of vocational and technical education should change in a way to train personnel suitable for digitalizing market conditions. Accordingly, all teaching materials to be used in vocational and technical education should be accessible online from anywhere in the country (Gürbüz, 2024: 201). The innovations brought about by digitalization mean that members of

the accounting professions are constantly updating themselves.

3.6. Changing Workforce Dynamics

With digitalization, most of the expenditures are recorded digitally and this data can be accessed at any time. Invoices can be issued and recognized automatically (Mert et al., 2022: 201). With this beneficial aspect of digitalization, the workforce dynamics of members of the accounting professions are also changing. With this beneficial aspect of digitalization, the workforce dynamics of members of the accounting professions are also changing. With the increase in automation, routine accounting jobs are decreasing and the importance of jobs that require more complex and analytical skills is increasing. This creates new opportunities and areas of specialization in the careers of members of the accounting professions. Moreover, digitalization makes accounting services more flexible and innovative.

4. Determination of the Results of Studies Measuring the Impact of Digitalization on The Member of Accounting Professionals

In the study, national and international academic studies measuring the effects of digitalization on accounting professionals between 2020-2024 were taken into consideration. There are many studies that measure the impact of digitalization on accounting professionals. These studies were discussed in terms of their objectives and results and the impact of digitalization on accounting professionals was clarified. Data on these studies are described in Table 1 below;

Table 1: Studies Measuring the Impact of Digitalization on The Member of Accounting Professionals

Researcher/s	Year	Research Topic	Method Used	Results
Resende, Miguel Silva	2024	Impacts of Accounting Digitization on the Profession of Accountants and Productivity: A Case Study	This study adopts a qualitative and exploratory methodology based on a case study. To measure productivity, the CRM platform of Digital Company was used, allowing for the evaluation of working times before and after the implementation of digitization. Regarding the second objective, a questionnaire was used to collect the perception of the company's professionals.	The obtained results confirm significant improvements in productivity, work quality, satisfaction, and motivation with the implementation of digitization in accounting. It enabled a productivity increase of 54.45%, evidencing operational optimization and better utilization of working time, leading to an extremely positive perception of digitization among accountants.
Sebastian Floştoiu	2024	The Impact of Digitalization on the Accounting Profession	The study aims to analyze and present the impact of digitalization on speed and accuracy in accounting processes, highlighting the differences between traditional accounting methods and digital methods.	The study emphasizes that accounting professionals should receive continuous training and adapt to technology in order to remain competitive. It reveals that accounting professionals who lack the ability to adapt to technologies may be dismissed.

<p>Özbek, Ali</p>	<p>2024</p>	<p>The Impact of Digitalization in the Accounting Profession on the Job Crafting of SelfEmployed Accountants</p>	<p>In the study, Cronbach's Alpha reliability test, difference test, multiple comparison test, correlation and regression analysis were used.</p>	<p>It is concluded that digitalization activities have a statistically significant and positive effect on business resourcefulness ($\beta=0.869$; $p<0.05$). As a result, it shows that each increase in digitalization activities will have a positive effect on business resourcefulness.</p>
<p>Anitha, K., M. & Kumar, Dinesh, G., R.</p>	<p>2023</p>	<p>The Digitalization of Accounting in Modern Business: An Analytical Pedagogy Through Benefits and Challenges of Digitalization</p>	<p>The samples were collected from 140 accounting experts among 14 districts in Kerala through the convenience sampling method.</p>	<p>The study reveals that digital accounting technologies will offer numerous benefits and opportunities for organizations, reshaping accounting practices, improving efficiency, accuracy and decision-making capabilities, and can improve the financial management of businesses.</p>
<p>Bojan Savić and Vladan Pavlović</p>	<p>2023</p>	<p>Impact of Digitalization on the Accounting Profession</p>	<p>Research is based on secondary sources of materials. A structured review of academic literature on the impact of digital technologies on accounting and corporate reporting has been performed by collecting peer-reviewed papers from the Web of Science and Scopus databases.</p>	<p>The accounting profession will continue to evolve, and accountants will acquire new knowledge and competencies to respond to numerous challenges adequately.</p>

Karaca, Halime and Gümüş, Arif	2023	Problems and Solution Suggestions for Professional Accountants In Digital Transformation: A Qualitative Research	In the study where qualitative research method was used; phenomenology design, one of the qualitative research models, was used, semi-structured in-depth interviews were conducted.	As a result, it is concluded that non-compliant taxpayers increase the workload of professional staff, insufficient technical infrastructure causes problems and the training system needs to be updated.
Uzun, Sezer and Kuytan Budak	2023	Effects Of Digitalization on Accounting Professionals: The Example of Şırnak	69 accounting professionals were asked to make 26 statements about digital accounting practices. Nonparametric tests were used because the data were not normally distributed. The data obtained were analyzed by frequency analysis, Mann-Whitney U Test and Kruskal-Wallis Test.	As a result of the study, all hypotheses were rejected. However, when each hypothesis is analyzed on a statement-by-statement basis, it is determined that there are significant differences between the answers given to some statements according to demographic characteristics.
Gonçalves, M.J.A., da Silva, A.C.F. and Ferreira, C.G.	2022	The Future of Accounting: How Will Digital Transformation Impact the Sector?	The study uses semi-structured interviews to explore the threats, challenges and opportunities of digitalization for the accounting profession using a qualitative and exploratory approach.	As a result of study gained some data. The resistance to change, the organisational culture, and the price seem to be the main barriers to DT in accounting. In terms of advantages, the automation of routine tasks and the reduction in errors were unanimously recognised.

Sabuncu, Birsel	2022	The Effects of Digital Transformation on the Accounting Profession	Qualitative research methods were used in the study. In order to answer the research questions, focus group interviews were conducted with members of the accounting profession with offices in Denizli.	The result of the study shows that accounting professionals, who need a radical change in their profession, should adapt to this digital transformation without delay in order to survive professionally and economically.
Pekka Rauramo	2021	Perceived Effects of Digitalization on Accounting Profession and Identity of Accounting Professionals: A field study in Finnish accounting firms and departments	In the empirical study, the Gioia approach of grounded theory method was applied in combination with qualitative content analysis to conduct an exploratory field study in 14 different accounting firms and accounting departments.	The study reveals that the role of accounting professionals has evolved towards higher expertise and consultancy as new technologies have enabled accounting professionals to focus on value-added tasks by eliminating mundane routine work.
Shawnie Kruskopf, Charlotta Lobbas, Hanna Meinander, Kira Söderling, Minna Martikainen and Othmar M. Lehner	2020	Digital Accounting and the Human Factor: Theory and Practice	The study examines cases, literature review, future job descriptions and how to acquire them in order to reveal the impact of current and future technologies on accounting.	The study concluded that the role of accounting professionals will change as expert advisors and that companies need to invest in technology for their sustainability.

Studies reveal significant improvements in productivity, job quality, satisfaction and motivation with the implementation of digitalization in accounting. In particular, it is emphasized that it is necessary for accounting professionals to adapt to technology, otherwise they will lose their profession

Conclusion

For taxpayers, the importance of members of the accounting professions arises in many critical areas such as keeping accurate financial records, tax planning and compliance, financial analysis and consulting, legal compliance and auditing, liquidity and cash flow management, and financial reporting and transparency. The members of the accounting

professions play an indispensable role for taxpayers to sustain their financial success and fulfill their legal obligations.

Digitalization is creating significant transformations in the accounting profession. While the integration of technology enables accounting transactions to be performed more efficiently and accurately, it also brings some challenges. Adapting to technological developments and constantly updating oneself is critical for members of the accounting professions to maintain their professional success. The digitalization of the accounting profession brings many positive aspects such as efficiency, data analysis, time saving, accuracy and accessibility as well as some negative aspects such as security, cost, system errors and human resource requirements. For digital transformation to be successful, it is important that members of the accounting professions are able to cope with these challenges and use technology effectively. Accounting professionals who can effectively manage the digitalization process can create significant added value for both themselves and the businesses they work for.

In this study, national and international academic studies on the effects of digitalization on accounting professionals between 2020 and 2024 were examined. According to the results of the study, it is possible to classify the effects of digitalization on members of the accounting professions as automation-based process, cloud-based accounting software, data analytics and decision support systems, adaptation to digital transformation, professional competence and training, and changing workforce dynamics. It will be possible to create a more efficient, reliable and strategic working environment in the field of accounting with the correct utilization of the opportunities offered by technology by members of the accounting professions.

As a result of the examinations, it is revealed that it is mandatory for accounting professionals to adapt to technological innovations. It has been revealed in the studies that those who cannot adapt may be unemployed or earn less than other professionals and that the accounting profession will turn into a structure that provides consultancy services over time.

Article Information

Evaluation	Two External Reviewers / Double- Blind
Ethical Consideration	It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and that all studies utilized were indicated in the bibliography.
Similarity Screening	Done – iThenticate
Ethical Statement	The study does not require ethics committee approval.
Author Contributions	This study was written by a single author.
Conflict of Interest	No conflict of interest declared.
Funding	No external funding was used to support this research.
Copyright & Lisance	Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.
Yazar Katkıları	Bu çalışma tek kişi tarafından kaleme alınmıştır.

**Çıkar Çatışması
Finansman**

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

References

- Ağaç, S. (2020). Dijital Okuryazarlığın Finansal Okuryazarlık Üzerine Etkisi: Batı Akdeniz Örneği. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Isparta.
- Anitha, K., M. & Kumar, Dinesh, G., R. (2023). The Digitalization of Accounting in Modern Business: An Analytical Pedagogy Through Benefits and Challenges of Digitalization. *Journal of Propulsion Technology*, 44 (4), 5428-5434. <https://www.propulsion techjournal.com/index.php/journal/article/view/1917>
- Aytekin, A., Erdoğan, Y. & Kavalcı, K. (2016). “Yeni Bir İş Modeli: Muhasebe Alanında Bulut Bilişim”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, ss. 46-62.
- Borges, F. S. A., Laurindo, F.J.B., Spinola, M.M., Gonçaves, & Mattos, C.A. (2021). The Strategic Use of Artificial Intelligence in The Digital Era: Systematic Literature Review and Future Research Directions. *International Journal of Information Management*, 57, 1-16.
- Fidan, M., & Cura Yeleğen, H. (2022). Öğretmenlerin Dijital Yeterliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Dijital Yeterlik Gereksinimleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 23(2), 150-170. <https://doi.org/10.12984/egedfd.1075367>
- Floştoiu, S. (2024). The Impact of Digitalization on the Accounting Profession. International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION, Sciendo, vol. 30 no. 2, pp. 1-7. <https://doi.org/10.2478/kbo-2024-0049>
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2023). Vergi Usul Kanunu. <https://www.gib.gov.tr>, Erişim Tarihi: 21.07.2024.
- Gonçaves, M.J.A.; da Silva, A.C.F.; Ferreira, C.G. (2022). The Future of Accounting: How Will Digital Transformation Impact the Sector?, *Informatics*, 9, 19. <https://doi.org/10.3390/informatics9010019>
- Gürbüz, C. (2024). Mesleki ve Teknik Eğitim Beceri Sistemlerinin Dijitalleşmesi. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 15(29), 199-222. <https://doi.org/10.58689/eibd.1445906>
- Karaca, H., & Gümüş, A.. (2023). “Dijital Dönüşümde Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Nitel Bir Araştırma” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı: 70, Sayfa: 289- 306) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1248101>
- KGK, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, <https://www.kgk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.07.2024).
- Kelly, Jane E., Barrow, P. & Epstein, L. (2016). *Bookkeeping For Dummies*, John Wiley & Sons, US.
- Lase, D. (2019). Education and industrial revolution 4.0, *Journal Handayani*, 10(1), 48–62.
- Menteşe, S., & Menteşe, C. D. (2023). Dijitalleşen Dünyada Yöneticilerin Değişen Karar Mekanizmaları. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 153-173. <https://doi.org/10.61337/tusbd.1362971>
- Mert, H, Güner, M. & Duyar, G. (2022). “Dijitalleşme Sürecinin Gelişimi ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri Yönünden İstanbul İlinde SMMM’ler Üzerinde Bir Araştırma” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Sayı:66, Sayfa: 195-218) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1055937>
- Özbek, A. (2024). Muhasebe Mesleğinde Dijitalleşmenin Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının İş Becerikliliği Üzerindeki Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16 (3), 1997-2008.

- Rauramo, P. (2021). Perceived Effects of Digitalization on Accounting Profession and Identity of Accounting Professionals: A field study in Finnish accounting firms and departments, Master's Thesis, Accounting, Aalto University School of Business.
- Resende, M., S. (2024). Impacts of Accounting Digitization on the Profession of Accountants and Productivity: A Case Study, *European Journal of Applied Business and Management*, <https://doi.org/10.58869/EJABM>
- Sabuncu, B. (2022). The Effects Of Digital Transformation On The Accounting Profession. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 103-115. <http://doi.org/10.25287/ohuibf.974840>.
- Savić, B. & Pavlović, V. (2023). Impact of Digitalization on the Accounting Profession. In: Benković, S., Labus, A., Milosavljević, M. (eds) Digital Transformation of the Financial Industry. Contributions to Finance and Accounting. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-23269-5_2.
- Sayıştay Başkanlığı. (2021). Kamu Yönetiminde Denetimin İşlevleri, Dinamikleri ve Geleceği, https://www.sayistay.gov.tr/files/2973_KYD%20TEMEL%20PARAD%20B0GM%20ALAR,%20DE%20C4%9E%20C5%9E%20B0M%20VE%20YEN%20B0%20Y%20C3%96NEL%20C4%9E%20C5%9ELER-kpk1%20C4%B1.pdf.
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). (2023). Sermaye Piyasası Kanunu. <https://www.spk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 21.07.2024.
- Kruskopf, S.; Lobbas, C.; Meinander, H.; Söderling, K.; Martikainen, M.; Lehner, O. (2020). Digital Accounting and the Human Factor: Theory and Practice. *ACRN J. Finance Risk Perspect*, 9, 78–89, <https://doi.org/10.35944/jofrp.2020.9.1.006>.
- TÜRMOB, Kavramsal Çerçeve, <https://www.turmob.org.tr/Commons/FileContent/0fb6be9f-0103-4101-9b4c-e9d801b6f8e8/Icerik>, Erişim Tarihi: 26.07.2024.
- Tran-Nam, B., Lignier, P., & Evans, C. (2016). The Impact Of Recent Tax Changes On Tax Complexity And Compliance Costs: The Tax Practitioners' Perspective. *Australian Tax Forum*, 31, 455-479.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). (2022). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Raporları. <https://www.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 21.07.2024).
- Uzun, E. (2019). "İşletme Büyüklüklerinin Muhasebe Kalitesi Üzerine Etkisi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 101-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/43544/521418>
- Uzun, E., Sezer, İ., & Kuytan, E. (2022). Dijitalleşmenin Muhasebe Meslek Mensuplarına Etkileri: Şırnak İli Örneği. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 4(2), 15-31. <https://doi.org/10.47138/jeaa.1185492>
- Yürekli, E, Gönen, S. & Şahiner, A. (2016). E-Fatura Uygulamasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(35), 290-302. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2024/05/2024-Nisan-Aylik-Butce-Gerceklesme-Raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 03.08.2024)

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

PSİKOLOJİK SERMAYENİN ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ

Gazi Kurnaz | ORCID: [0000-0002-9871-5359](https://orcid.org/0000-0002-9871-5359) | E-Posta: gazikurnaz89@gmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye

Osman Eroğlu | ORCID: [0000-0002-8149-0149](https://orcid.org/0000-0002-8149-0149) | E-Posta: osmaneroglu2181@hotmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye

İslam Altun | ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7419-4029> | E-Posta: islamaltun@gmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye

Esra Emen | ORCID: [0009-0002-5147-1227](https://orcid.org/0009-0002-5147-1227) | E-Posta: esra.ee683@gmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0396cd675>

Geliş Tarihi 28.11.2024
Kabul Tarihi 23.12.2024
Yayın Tarihi 30.12.2024

Atıf Bilgisi

Kurnaz, G., Eroğlu, O., Altun, İ., & Emen, E. (2024). "Psikolojik Sermayenin Örgütsel Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin Analizi". Artuklu Kaime, 7/2, 156-170. <https://doi.org/>

Öz

Psikolojik sermaye, pozitif psikoloji ekolünden doğmuş ve bu alandaki anlayışın örgütsel yapılar içinde kendine bir yer bulmasıyla şekillenmiştir. Psikolojik sermaye kavramı, çalışanların organizasyona katkıda bulunabilecek, ölçülebilir ve geliştirilebilir pozitif psikolojik yeteneklerine odaklanmaktadır. Psikolojik sermaye, "iyimserlik, kendine güven, umut ve dayanıklılık" gibi dört temel bileşenden oluşmaktadır. Çalışanların bu yeteneklere sahip olmaları, onların iş ortamındaki zorluklarla başa çıkabilmelerini kolaylaştırır ve işlerine yönelik olumlu bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Öte yandan, yabancılaşma, kişilerin işlerine karşı ilgisizleşmeleri ya da işlerinden anlam yoksunluğu hissetmeleriyle ortaya çıkan psikolojik bir sorun olarak ifade edilir. Bu çalışmada psikolojik sermayenin örgütsel yabancılaşma üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak, araştırmanın örneklemi Konya il merkezinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren (otomotiv, tekstil ve gıda) toplam üç işletmeden 175 çalışan oluşturmaktadır. Çalışma ampirik bir araştırma niteliğindedir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS programı ve yapısal eşitlik modellemesi teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın bulgular bölümünde, değişkenler arasındaki ilişkiler ve etkiler, korelasyon ve regresyon analizleri yoluyla incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, psikolojik sermaye ile örgütsel yabancılaşma arasında istatistiksel olarak

anlamalı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca, psikolojik sermayenin örgütsel yabancılaşma üzerinde istatistiksel olarak anlamalı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sermaye, Yabancılaşma, Örgütsel Yabancılaşma.

Öne Çıkanlar

- Kurumlar, alışanların psikolojik sermayesini (iyimserlik, özgüven, umut ve dayanıklılık) geliştirmek için hedefe yönelik eğitim programları düzenlemelidir.
- alışan bağlılığını düzenli olarak değerlendirerek, yabancılaşmaya neden olan özerklik eksikliği veya anlamalı iş gibi sorunları belirleyip çözmek önemlidir.
- Yöneticiler, katkıları takdir ederek ve yapıcı geri bildirim sağlayarak destekleyici bir kùltür oluşturarak yabancılaşmayı azaltmalıdır.
- İnsan Kaynakları stratejileri, çalışanların refahını artırmak ve aidiyet duygusunu güçlendirmek için pozitif psikoloji ilkelerini içermelidir.
- Çalışanların güçlenmesini artırmak ve yabancılaşma duygusunu azaltmak için karar alma süreçlerine katılımları teşvik edilmelidir.

EXAMINING THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL CAPITAL ON ORGANIZATIONAL ALIENATION

Gazi Kurnaz | ORCID: [0000-0002-9871-5359](https://orcid.org/0000-0002-9871-5359) | E-Posta: gazikurnaz89@gmail.com

Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Mardin, Türkiye

Osman Eroğlu | ORCID: [0000-0002-8149-0149](https://orcid.org/0000-0002-8149-0149) | E-Posta: osmaneroglu2181@hotmail.com

Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Mardin, Türkiye

İslam Altun | ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7419-4029> | E-Posta: islamaltun@gmail.com

Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Mardin, Türkiye

Esra Emen | ORCID: [0009-0002-5147-1227](https://orcid.org/0009-0002-5147-1227) | E-Posta: esra.ee683@gmail.com

Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Mardin, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0396cd675>

Date of Submission	28.12.2024
Date of Acceptance	23.12.2024
Date of Publication	30.12.2024

Abstract

Psychological capital has its roots in the field of positive psychology and has been shaped by the insights gained within this area, establishing itself as a key concept within organisational structures. The concept of psychological capital is concerned with the quantifiable and cultivatable positive psychological capabilities of employees that can be beneficial to the organisation. Psychological capital is comprised of four fundamental components: optimism, self-confidence, hope, and resilience. The possession of these abilities by employees facilitates their ability to cope with difficulties in the work environment and engenders a positive perspective towards their work. On the other hand, alienation represents a psychological issue whereby individuals exhibit apathy or a sense of lack of purpose in their professional roles. The objective of this study is to ascertain the impact of psychological capital on organisational alienation. For this purpose, the study sample comprises 175 employees from three in different sectors (automotive, textile and food) in the Konya city centre. This study employs an empirical research design. A questionnaire was employed as the primary data collection instrument in this study. The resulting data were analysed using the SPSS program and structural equation modelling techniques. In the findings section of the study, the relationships and effects between variables were analysed through correlation and regression analyses. The results of the analysis indicated a statistically significant relationship between psychological capital and organisational alienation. Furthermore, it was established that psychological capital exerts a statistically significant influence on organisational alienation.

Keywords: Psychological Capital, Alienation, Organizational Alienation.

Highlights

- Organizations should enhance employees' psychological capital (optimism, self-confidence, hope, and resilience) through targeted training programs.
- Regularly assess employee engagement to identify and address causes of alienation, such as lack of autonomy or meaningful work.
- Managers should create a supportive culture by recognizing contributions and providing constructive feedback to reduce alienation.
- HR strategies should incorporate positive psychology to improve employee well-being and foster a sense of belonging.
- Engaging employees in decision-making processes to boost empowerment and minimize feelings of alienation.

Citation

Kurnaz, G., Eroğlu, O., Altun, İ., & Emen, E. (2024). "Examining the Effect of Psychological Capital on Organizational Alienation". *Artuklu Kaime*, 7/2, 156-170. <https://doi.org/>

Giriş

Günümüz insanı, sanayi devrimi ile birlikte başlayan ve her alana yayılan hızlı bir değişim ve dönüşümün toplumsal ve ruhsal düzeyde yarattığı bunalımların, köklü bir rahatsızlığa dönüştüğü rekabetçi ve çalkantılı bir ortamda yaşamını sürdürmektedir. Nitekim bu değişim ve dönüşümlere paralel olarak insanın doğa ve toplumla ilişkilerinde gözlenen bunalım ve mutsuzluk hali giderek belirginleşmekte, maddi refahın tek başına yeterli olamayacağı düşüncesi giderek yaygınlaşmaktadır (Şimşek vd., 2006: 570). Keza bilim ve teknolojinin sunduğu yenilikler bireylere hem ilgi çekici gelirken hem de bazı değerleri yavaş yavaş unutarak özümüzden kopmamıza neden olmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan yabancılaşma olgusu; bireyi kendi özüne, değerlerine ve topluma karşı soyutlamaktadır (Salihoglu, 2014: 1-2).

Kişinin hem kendine hem de toplumsal değerlere karşı yabancılaşması, günümüzün hızlı değişim sürecine adapte olamaması sorunu her geçen gün daha da derinleşmektedir. Kişi bu hengâmede görev ve sorumluluklarını yerine getirme telaşıyla sosyal çevresinden uzaklaştığı gibi, kendi özünden de uzaklaşmakta, doğal işleyiş düzeniyle uyumlu olamayan bir sürecin sonunda kendine karşı duyarsızlaşmaktadır (Tutar, 2010: 176). Nitekim bu noktada örgütsel etkinliğinin sağlanmasında ve geliştirilmesinde (Avey vd., 2010) psikolojik sermaye sayesinde tüm sermaye türlerinin birlikte faaliyet göstermesi ile birlikte örgüt içerisindeki en önemli unsur olan insan potansiyelinin açığa çıkarılması mümkün olabilmektedir (Akdoğan ve Polatçı, 2013: 274).

Psikolojik sermaye psikolojik bir kaynak olarak bireysel düzeyde kişisel gelişimi ve performansı artıran, örgütsel düzeyde beşeri ve sosyal sermaye kavramının bir unsuru olarak performansı artırmanın yanı sıra verimlilik, karlılık ve rekabet avantajı yaratan önemli bir güç olarak kabul edilmektedir. Bu gücün hem kamu, hem özel sektör, hem de sivil toplum kuruluşları açısından elde edilmesi, geliştirilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir (Polatçı, 2017: 5; Luthans, vd., 2007). Bu literatürel bilgiler ışığında, çalışmada örgütsel yabancılaşmanın psikolojik sermaye üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Müteakip bölümlerde, örgütsel yabancılaşma ve psikolojik sermaye değişkenleri ile ilgili kavramsal çerçeve, çalışmanın ampirik deseninde analiz sonuçları ve değerlendirmeler sunulmuştur.

1. Psikolojik Sermaye Kavramı ve Boyutları

Psikolojik sermaye (Psychological Capital-PsyCap) Seligman (1998) tarafından ortaya atılan pozitif psikoloji ve örgütsel davranış yaklaşımları içerisinde değerlendirilmektedir. En basit anlamda psikolojik sermaye, “bireyin pozitif psikolojik gelişimsel durumu” olarak tanımlanabilir (Luthans vd., 2007: 3). Psikolojik sermaye, örgütsel alanda güçsüzlükleri ve negatif durumları ortaya çıkarmayı ve bireylerin pozitif duygularına odaklanmayı amaçlamaktadır (Avey vd., 2008). Nitekim bu noktada, çalışanların psikolojik sermayeleri, “özgüven, umut, iyimserlik ve dayanıklılık” olmak üzere dört boyutta ele alınmıştır (Luthans vd. 2010).

Öz güven boyutu, kişinin kendine ve yapacaklarına güven duyarak hareket etmesi, kendini sevmesi ve iyi hissetmesidir (Bandura, 1997; Güven vd., 2022). *Umut boyutu*, arzu edilen hedeflere ulaşma noktasında algılanan yol ve yöntemler türetme ve hedef yönelimli düşünerek bu yol ve yöntemleri kullanma noktasında kendi kendini motive etme yeteneğidir. *İyimserlik boyutu*, şimdi ve gelecekte başarılı olma konusunda pozitif tutum ve beklentiler içinde bulunabilmeyi ifade etmektedir (Oğuzhan vd., 2017: 332). *Psikolojik dayanıklılık boyutu*, bireyin olumsuzluklar karşısında gösterdiği uyum ve başa çıkabilme yeteneğidir (Luthans vd., 2006). Bu bağlamda psikolojik sermaye her durum ve koşula uygun çeşitli yöntem, uygulamalarla bireysel ve örgütsel performansın geliştirilebilmesine imkân verebilmektedir (Luthans vd., 2008). Psikolojik sermaye, yukarıda belirtilen (özgüven, iyimserlik, umut, dayanıklılık) durumsal faktörlerin hepsini bünyesinde barındıran birleşik ve sinerjik bir yapı olarak açıklanmaktadır (Çetin vd., 2013). Bu faktörlerin hepsi kişilik özellikleri gibi sabit ve değiştirilemez olmayıp değiştirilebilir ve geliştirilebilir faktörlerdir. Bu faktörler icra edilebilecek çeşitli uygulamalarla bireysel ve örgütsel performansın artırılmasını sağlamaktadır (Erdem vd., 2015: 42; Çetin vd., 2013; Çelik vd., 2014: 563-564).

2. Örgütsel Yabancılaşma Kavramı ve Boyutları

Yabancılaşma olgusu, birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sözcügelimi Hegel'e göre yabancılaşma, insanın fiziki ve ruhi varlığı arasındaki ayrım sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsan kendisine ve çevresine karşı yabancılaşmakta, kendisini düşünen ve hisseden bir varlık olarak görmemektedir (Babür, 2009: 3). Marx'a (2000) göre yabancılaşma: "insanı, kendi etkinliğinin ürünlerine, üretken etkinliğinin kendisine, içinde yaşadığı doğaya, kendine, kendi özsel doğasına, insanlığına ve öteki insanlara yabancılaştıran eylemdir" (Fettahlıoğlu, 2006: 10). Tolan (1981) ise Marksist kuramı temel alarak yabancılaşmayı "insanın kendi özünden, ürününden, doğal ve toplumsal çevresinden izole olarak; bu ürün ve çevrenin egemenliği altına girmesi" şeklinde tanımlamaktadır. Blauner (1964) yabancılaşmayı, "işin; özerklik, sorumluluk, toplumsal etkileşim ve kendini gerçekleştirme gibi bireyin insan olarak değerini ortaya koyan koşulların ve ortamların sağlanamaması durumu olarak tanımlamaktadır" (Elma, 2003: Fettahlıoğlu, 2006).

Bu tanımlamaların hepsi kapsam olarak ufak tefek farklılıklar gösterse de anlam itibarı ile bir paralellik ifade ettikleri görülmektedir. Genel olarak yabancılaşma: "bireyin toplumsal, kültürel ve doğal çevresine olan uyumunun azalması, özellikle çevresi üzerindeki denetiminin etkisizleşmesi ve bu denetim ile uyum azalmasının giderek bireyin yalnızlığına ve çaresizliğine yol açması" şeklinde tanımlanabilmektedir (Şimşek vd., 2014: 253). Sosyal psikolojik bir olgu olan yabancılaşma, "genel olarak iki temel perspektifle ele alınmaktadır. Bunlar "*subjektif bakış açısı*" ve *objektif bakış açısı*" olarak ifade edilir. Subjektif, diğer bir ifadeyle sosyal psikolojik bakış açısı yabancılaşmayı kişisel duygularla ilgili, onun inanç ve tutumuyla alakalı bir durum olarak ifade ederken; objektif veya Marksist bakış açısı, yabancılaşma olgusunu, kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkilerinin ortaya çıkardığı objektif bir durum olarak ele almaktadır (Tutar, 2010: 179). Hegel tarafından ilk kez ele alınan insanın doğal yaşama ve kendi özüne yabancılaşması olgusu, Marx tarafından daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Marx, yabancılaşmış emek kavramını, çalışanların emeğinin kendine ilişkin olmayan bir etkinlikmiş gibi görünmesi anlamında kullanmıştır (Şimşek vd., 2014: 252). Marxist objektivistler yabancılaşma olgusunu, "kapitalist örgütlenme ve üretim ilişkilerinin, bireyin işin yapış süreçlerine kendini dâhil edememesi, uzaklaşması, iş yaşamında kendini gerçekleştiremeyen ve var etme olanağı bulamayan bireyin verdiği reaksiyon şeklinde" tanımlamaktadırlar (Tutar, 2010: 179).

Bir kavramı açıklamanın veya anlamının en kolay yolu, kavramın unsurlarını ve boyutlarını ayrıntılı olarak ortaya koymaktır. Yabancılaşma olgusunu Seeman (1959), sistemli bir biçimde ele alarak, "*güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtım ve kendine yabancılaşma*" şeklinde beş boyutta ele almaktadır. *Güçsüzlük boyutu*: Sosyal süreçler karşısında güçsüzlük, bireyin davranışları hakkındaki kararı veya olaylar üzerinde kontrol olayların kendini sürüklediği, olaylara gerçek benliği kapılması halidir. *Anlamsızlık boyutu*: Bireyin, kendi davranışının istediği sonuçları elde etmesini sağlayamayacağına ya da aradığı desteği bulamayacağına ilişkin olumsuz algılamalarından, beklentisinden kaynaklanan temel duygudur (Erkılıç, 2012: 61; Seeman, 1959; Yalın ve Koyuncu, 2014: 87). *Kuralsızlık boyutu*: Davranışa yöneltecek prensip ve ölçümler bulamamak ve amaca ulaşabilmek için toplum tarafından onanmış yollara başvurmak şeklinde tanımlanabilir. Toplumun davranışlarını düzenleyen değer ve düzgülerin bireye gelmemesi, başka bir ifadeyle toplumsal normların belirlediği başarı hedeflerine ulaşabilmek için toplum tarafından kabul edilmeyen davranışlara yönelmesi olgusu kuralsızlığı doğurmaktadır (Şimşek vd., 2014: 254). *Yalıtılmışlık boyutu*: Bireyin genel anlamda bulunduğu fiziksel çevreden ya da diğer insanlarla ilişkide bulunmaktan kaçınmasını ya da bu ilişkiyi en aza indirmesi olarak tanımlanırken (Elma, 2003: 36), *Kendine yabancılaşma boyutu* ise kişinin kendi varlığının ve potansiyel güçlerinin farkında olmaması anlamını taşımaktadır (Elma, 2003: 38).

3. Örgütsel Yabancılaşma ile Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki

Modern örgütlerde çalışan bireyler, birçok benzer davranışa; rutinlik, bıkkınlık, sıkıcılık, stres, konforizm gibi sorunlarla karşı karşıya kalarak yabancılaşma olgusuna maruz kalmaktadırlar. Çalışanların yaşadığı bu yabancılaşma olgusu, bireysel, toplumsal ve örgütsel bazda birtakım sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bunlar: "psikolojik çöküntü, yaratıcılığın yok olması,

tatminsizlik, zihinsel bozukluklar, performans düşüklükleri, kendini işe verememe, iş devamsızlık” yabancılaştırmanın doğurduğu sonuçlar olarak kabul edilmektedir (Aytaç, 2005: 331; Turan ve Parsak, 2011: 5).

Örgütlerin faaliyetlerini sürdürüp etkili ve verimli bir şekilde gelişmelerinde örgüt içerisinde bulunan çalışanların katkıları son derece önemlidir. Bu bağlamda çalışanların örgüt içinde faaliyette bulunurken takındıkları tutum ve davranışlar son derece önemlidir. Bundan ötürü, örgütsel başarıya ulaşmak amacıyla çalışanların çalışma performansını etkileyebilecek her türlü faktörün saptanması, akabinde saptanan bu faktörlerin ortadan kaldırılması ya da minimize edilmesi bireysel, toplumsal ve örgütsel perspektifi ile belirlenen hedeflere ulaşma noktasında son derece önem arz etmektedir (Çalışkan ve Pekkan, 2017). Çalışma ortamında, çalışanların tutum ve davranışlarının nedenlerini kişisel özelliklerini temel alarak araştıran psikoloji bilimi, ürettiği birtakım rasyonel yöntemlerle insan unsurunun işletme yönetimine büyük ölçüde yardımcı olmasını sağlamaktadır. Nitekim psikolojideki pozitif yaklaşım, insan kaynağı yönetimini de etkilemiş, pozitif örgütsel davranış ve pozitif psikolojik sermaye kavramlarının ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Akçay, 2011; Yetiş, 2016; Çalışkan ve Pekkan, 2017: 18). Pozitif örgütsel davranış içerisinde öne çıkan bir kavram olan psikolojik sermaye, bireyin sahip olduğu olumlu özellikler bütünü olarak tanımlanırken, kişilik özelliklerinden farklı olarak gelişime açık olduğu vurgulanmaktadır (Erkuş ve Fındıklı, 2013: 304; Tokmak, 2014: 136; Luthans vd., 2010, Wu vd., 2023).

Örgütsel yabancılaştırma ile psikolojik sermaye arasındaki ilişki kuramsal olarak ortaya konulmasına rağmen bu iki kavramı ampirik araştırma deseninde ortaya koyan sınırlı çalışmaya rastlanılmıştır. Sözgelimi Çalışkan ve Pekkan (2017) psikolojik sermayenin ve örgütsel desteğin işe yabancılaştırma üzerine etkilerini araştırmıştır. Araştırma bulguları sonucunda psikolojik sermayenin ve örgütsel desteğin işe yabancılaştırma üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu saptamışlardır. Başka bir çalışmada Tokmak (2014) duygusal emek ile işe yabancılaştırma ilişkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisinin bulunup bulunmadığını lojistik sektörü çalışanları örnekleminde araştırmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, çalışanların duygusal emek yoğunluğundaki artış, işe yabancılaştırmalarını artırmaktadır. Ayrıca çalışanların sahip oldukları psikolojik sermayeleri duygusal emek ile işe yabancılaştırma arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol üstlenmektedir.

Luthans (2012) örgütlerde çalışanların etkin performans göstermeleri için güçlü yönlerinin ve psikolojik kapasitelerinin durağan olmadığını ve geliştirilebilir olduğunu ifade etmiştir. Başka bir çalışmada Erol ve Altun (2020), psikolojik sermayenin örgütsel yaşamda yalnızlık ve örgütsel yabancılaştırmaya etkilerini bankacılık sektöründe araştırmıştır. Araştırmada, psikolojik sermayenin, örgütsel yaşamda yalnızlık ve örgütsel yabancılaştırmanın alt boyutları üzerinde farklı düzeylerde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda psikolojik sermaye bileşenlerinin (umut, iyimserlik, öz-yeterlilik ve dayanıklılık) geliştirilmesinin ve çalışanın psikolojik sermaye düzeyinin yükseltilmesinin çalışanın işinde daha fazla gayret göstermesine, işe bağlılığına imkân sağlayacağı ve işe yabancılaştırmayı azaltacağı değerlendirilmiştir (Tokmak, 2014: 140). Bu bağlamda bu çalışmada örgütsel yabancılaştırma ile psikolojik sermaye arasındaki ilişki ampirik bir araştırma deseninde ele alınmıştır. Yukarıda ele alınan yazınsal bilgi ışığında geliştirilen ana hipotez şu şekildedir:

H1: “Çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri ile örgütsel yabancılaştırma düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Çerçevesi

Nicel araştırma deseninde yapılan bu çalışmada psikolojik sermayenin örgütsel yabancılaştırma üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda gerekli olan veriler sosyal bilimlerde araştırmalarında sıklıkla kullanılan anket tekniği ile toplanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016; Kurnaz ve İraz, 2024; Ergin vd., 2024; Şeyhanoğulları vd., 2024; Dabakoğlu, 2022). Çalışmada veriler,

örgütsel yabancılaşma, psikolojik sermaye ve katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır.

Örgütsel Yabancılaşma Ölçeği olarak, Mottaz (1981) tarafından geliştirilen 21 ifade ve üç boyuttan (güçsüzleşme, kendine yabancılaşma, anlamsızlaşma) oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki ifadeler 5’li Likert tipi ile derecelendirilmekte ve seçenekler (1) “Kesinlikle Katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Ne Katılıyorum ne Katılmıyorum”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Kesinlikle Katılıyorum” şeklindedir. Psikolojik Sermaye Ölçeği olarak, çalışanların psikolojik sermayelerini ölçmek amacıyla Luthans ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilen, Çetin ve Basım (2012) tarafından ulusal kültüre uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte toplam 24 ifade yer almakta ve her bir alt boyut (öz yeterlilik, iyimserlik, umut, psikolojik dayanıklılık) altı ifade ile ölçülmektedir. Ölçekteki ifadeler 5’li Likert tipi ile derecelendirilmekte ve seçenekler (1) “Kesinlikle Katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Ne Katılıyorum ne Katılmıyorum”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Kesinlikle Katılıyorum” şeklindedir.

Araştırmanın örneklemini Konya il merkezinde faaliyet gösteren otomotiv, gıda ve tekstil işletmelerinde çalışan ve tesadüfi seçilmiş işgörenler oluşturmaktadır. Örnek kütle için ana kütle temsil gücünün olup olmadığının belirlenmesi için Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından hazırlanan, sayısı bilinen bir evren için farklı örneklem hataları dikkate alınarak ulaşılabilecek örnek kütle referans tablosundan yararlanılmıştır. Bu bağlamda 500 kişiden oluşan örneklem büyüklüğü için oluşan ana kütle için “ $\pm 0,10$ örneklem hatası, $p=0,5$ ” gerçekleşme olasılığı ve $q=0,5$ gerçekleşmeme olasılığı değerleri için ulaşılabilecek en az örneklem sayısı 81’dir. Bu bağlamda çalışmanın yürütüldüğü işletmelerden 2019 yılında 175 çalışana ulaşılmış olduğundan, örneklemin yeterli olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016; Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2016).

5. Bulgular

5.1. Demografik Bulgular

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan çalışanların büyük çoğunluğunun erkek (%85,71) ve bekâr (%57,14) olduğu, yaş dağılımında en yüksek oranla (%51,14) 25 - 34 yaş aralığında olduğu, çalışanların eğitim durumuna bakıldığında önlisans (%20,15) ve lisans (%34,2) eğitimine sahip oldukları, mevcut kurumlarında %46,8 oranla 7-15 yıl aralığında çalıştıkları ve %54,2 yüksek oranla 10-15 yıl aralığında toplam çalışma hayatı tecrübesine sahip oldukları görülmüştür. Bahsi geçen işletmelerde çalışanların konumlarına göre dağılımlarına bakıldığında büyük çoğunluğunun işgörenlerden oluştuğu (%80) ve 100-249 arasında çalışanlı olan işletmeler olduğu görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri (n =175)

		Frekans	Oran (%)			Frekans	Oran (%)	
Cinsiyet	Erkek	150	85,71	Konum	Firma Sahibi/Ortağı	2	0,1	
	Kadın	25	14,28		Genel Müdür/Yrd.	3	0,1	
	Toplam	175	100		Şef / Ustabaşı	20	11,4	
Medeni	Evli	75	42,85		İşgören	140	0,80	
	Bekâr	100	57,14		Diğer	10	5,7	
	Toplam	175	100		Toplam	175	100	
Yaş	18-24	30	17,14		İşletme Faaliyet Süresi	1 - 3 yıl	17	9,7
	25-34	90	51,42			4-6 yıl	36	20,5
	35-49	50	28,57			7- 9 yıl	23	13,1
	50-65	5	0,2			10- 15 yıl	18	10,2
	Toplam	175	100	20 yıl üzeri		81	46,2	

Eğitim Durumu	İlkokul	15	0,8	Toplam Çalışan	Toplam	175	100	
	Ortaokul	10	0,5		10-49	16	9,1	
	Lise	30	17,1		100-249	159	90,8	
	Ön lisans	36	20,5		Toplam	175	100	
	Lisans	60	34,2		Çalışan Deneyimi	1 yıldan az	14	0,8
	Yüksek Lisans	4	0,2			1-3 yıl	36	20,5
Çalışma Süresi	Toplam	175	100	10-15 yıl		95	54,2	
	1 yıldan az	26	14,8	16-20 yıl		25	14,2	
	1-3 yıl	52	29,7	20 yıl üzeri		5	0,2	
	7-15 yıl	82	46,8	Toplam	175	100		
	15-20 yıl	15	8,5					
	Toplam	175	100					

5.2. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizinde her bir değişkenin alfa katsayılarına bakılmıştır. Tablo 2’de değişkenlere ait Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, psikolojik sermaye için hesaplanan alfa katsayısı 0,87, örgütsel yabancılaşma için hesaplanan alfa katsayısı 0,85 olarak tespit edilmiştir. Her iki katsayı 0.60’dan büyük değerler aldığı için araştırmada kullanılan her iki ölçek de güvenilir denilebilir (İslamoğlu ve Alıncaçık, 2013; Kurnaz, 2024; Oskaloğlu ve İnan, 2024; Kalfaoğlu vd., 2018).

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı (a)
Psikolojik Sermaye	24	87
Örgütsel Yabancılaşma	21	85

5.3. Araştırma Değişkenlerinin Ortalama Değerleri

Psikolojik sermaye ve örgütsel yabancılaşma alt boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri ile bu değişkenler arasındaki korelasyon değerlerinin belirlenmesine yönelik analizler yapılmıştır. Bu analiz sonucunda elde edilen ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 3’te görülmektedir. Değişkenlere ilişkin ortalamalara bakıldığında psikolojik sermaye değişkeninin ortalamasının diğer değişkenlerden yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmanın bağımsız ve bağımlı değişkenleri arasındaki korelasyonlara bakıldığında bütün değişkenler arasındaki ilişkilerin 0.01 düzeyinde anlamlı ve negatif yönlü olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Ortalama, Standart Sapma, Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	Standart Sapma	1	2	3	4
1.Psikolojik Sermaye	3,52	0,801	(.87)			
2.Güçsüzleşme	3,39	0,819	-,524**	(.88)		
3.Anlamsızlaşma	3,41	0,858	-,456**	-,431**	(.86)	
4.Kendine Yabancılaşma	3,24	0,832	-,250**	-,502**	-,330**	(.84)

*p<.05; **<.01 Not: Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir.

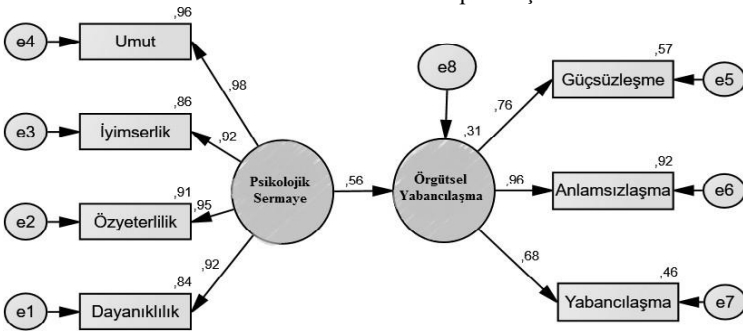
5.4. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) regresyon analizine daha çok benzemekle birlikte, etkileşimleri modelleyen, doğrusal olmayan durumlarla baş edebilen, bağımsız değişkenler arası korelasyona izin veren, ölçüm hatalarını modele dahil eden, aralarında korelasyon olan ölçüm hatalarını dikkate alan ve her biri birden fazla gözlenen değişkenle ölçülen çoklu bağımsız ve bağımlı gizli değişkenler arası ilişkileri ortaya koyan ve test eden çok güçlü bir istatistiksel tekniktir (Cengiz ve Kırkibir, 2007).

Yapısal eşitlik modellemesinin günümüzde popüler olarak kullanılmasının belki de en önemli nedeni gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkilerin tek bir model içerisinde test edilebilmesidir (Meydan ve Şeşen, 2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi birden fazla regresyon analizini bir arada yapmaya imkân tanıyan genel regresyon analizinin bir uzantısı olup geleneksel modellerin analizinde kullanılabilir; fakat farklı olarak daha karmaşık ilişkilerin ortaya çıktığı durumlarda da doğrulayıcı faktör analizi (DFA), zaman serileri ve başka analizler için yararlı bir metottür (Arbuckle ve Wothke, 2004; Çelik ve Yılmaz, 2016). Yapısal eşitlik modellemesinde daha doğru bir model oluşturmak ve uyum indekslerini yorumlamak için “iyileştirme indekslerine (modification indices)” de bakmak gerekir. İyileştirme indeksleri gözlenen ve örtük değişkenler arasındaki kovaryans matrislerine bakarak gerekli durumlarda modele ait bir takım modifikasyonlar önerir. Modifikasyon indeksleri ile yapılan değişiklikler teorik modeli değiştirebilecektir (Meydan ve Şeşen, 2015).

Bu çalışmada örgütsel yabancılaşmanın psikolojik sermaye üzerindeki etkisini test etmek amacıyla Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılmıştır. Yapısal Eşitlik Modelinde önceden belirlenen modelin (teorik) elde edilen veriyi ne kadar iyi açıkladığı uyum iyiliği indeksleri ile belirlenir. Uyum iyiliği indeksleri modelin kabul edilmesi veya reddedilmesi kararının verildiği aşamadır. Eğer modelin tamamı uyum iyiliği indeksleri sonucunda reddedilirse model içindeki katsayıların veya parametrelerin bir önemi kalmaz ve bunlar değerlendirilmez (Cengiz ve Kırkibir, 2007; Hair vd., 2016). Örgütsel yabancılaşma ile psikolojik sermaye yapısal modelinde yer alan parametreleri gösteren AMOS çıktıları Şekil-1’de görülmektedir.

Şekil 1. Psikolojik Sermayenin Örgütsel Yabancılaşma Üzerindeki Etkisini Gösteren Yapısal Eşitlik Modeli

Çalışmada model uyum indeksleri olan CMIN/df, GFI (uyum iyiliği indeksi), IFI (Artırılmış Uyum İyiliği İndeksi), CFI (Karşılaştırmalı Uyum iyiliği indeksi), AGFI (Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi), RMSEA (Yaklaşım Hatasının Kök Ortalama Karesi) indeksleri kullanılmıştır. Toplam etkilere ait standardize edilmiş değerler incelendiğinde modelin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmektedir (df=28; p<.002). Modelin uyum indeksleri; “ $\chi^2/df=1,019$; RMSEA=0,041; CFI= 0,996; GFI=:0,972; IFI=0,995 ve AGFI= 0,841” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın uyum iyiliği indeksleri bütün olarak değerlendirildiğinde yapısal modelin yüksek düzey bir seviyede uyum sağladığı belirlenmiştir. Yapısal modelin testi sonucunda psikolojik sermaye gizli değişkenlerinin faktör yüklerinin .92 ile .98 arasında ve örgütsel yabancılaşma gizli değişkeninin faktör yüklerinin .68 ile .76 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Yapısal Eşitlik Modeline ilişkin sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Psikolojik sermaye ile örgütsel yabancılaşma arasında yapılan yapısal eşitlik modellemesi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı görülmektedir. Başka bir ifadeyle araştırmada bağımsız değişken konumunda olan, psikolojik sermayenin örgütsel yabancılaşma üzerindeki standardize edilmiş regresyon katsayısının ($\beta= 0,56$; $p<0,001$) olduğu görülmektedir. Ayrıca modelde örgütsel yabancılaşma değişkenindeki %31'lük kısmı psikolojik sermaye tarafından açıklanmaktadır. Şekil 1'deki yapısal eşitlik modelinde görüldüğü üzere, “örgütsel yabancılaşma” ile bağımlı değişken “psikolojik sermaye” parametrenin istatistikî olarak anlamlı olduğu ($\beta= 0,56$) ve her bir gizli değişken gözlenen değişkenleri tarafından yüksek derecede temsil edildiği bulgusuna varılmıştır. Elde edilen bu bulgulara göre H1 hipotezi desteklenmiştir ($p<.001$).

Tablo 4. Psikolojik Sermayenin Örgütsel Yabancılaşma Üzerine Etkisine İlişkin Standardize Edilmiş Regresyon Ağırlıkları Sonuçları

Yol	Yol Katsayısı (β)	Standardize Tahmin (Estimate)	Standart Hata (S.E)	Kritik Oran (C.R)	Anlamlılık Değeri (p)
Psikolojik Sermaye → Örgütsel Yabancılaşma	0.56	-2.255	0.985	16,777	0.000

Sonuç

Bu çalışma ile örgütsel yabancılaşmanın psikolojik sermayeye etkisi farklı sektör çalışanları örneğinde araştırılmıştır. Bu araştırma ile analiz edilen değişkenlerin psikolojik sermaye üzerindeki etkileri Yapısal Eşitlik Modeli ile analiz edilmiştir. Akabinde alan araştırması ile örgütsel yabancılaşma ile psikolojik sermaye ilişkisine yönelik açıklayıcı bulgular elde edilmiştir ve değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre örgütsel yabancılaşmanın psikolojik sermaye üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir “ $\beta= 0,56$; $p < 0.001$ ”. Nitekim literatürü incelediğimizde hem kuramsal hem ampirik çalışmalar araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir (Elma, 2003; Aytaç, 2005; Şimşek vd, 2006; Tutar, 2010; Kiraz, 2010; Turan ve Parsak, 2011; Tokmak, 2014; Yalçın ve Koyuncu, 2014; Erol ve Altun, 2020). Örneğin, Erol ve Altun (2020), psikolojik sermayenin örgütsel yaşamda yalnızlık ve örgütsel yabancılaşmaya etkilerini bankacılık sektöründe araştırmıştır. Araştırma sonucunda, psikolojik sermayenin, örgütsel yaşamda yalnızlık ve örgütsel yabancılaşmanın alt boyutları üzerinde farklı düzeylerde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada, Tokmak (2014), duygusal emek ile işe yabancılaşma ilişkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların duygusal emek yoğunluğundaki artış, işe yabancılaşmalarını artırmaktadır. Bunun yanı sıra çalışanların sahip oldukları psikolojik sermayeleri duygusal emek ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Bu araştırma sonucu ile diğer değinilen araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri yüksek olduğunda işe yabancılaşma düzeylerinin yüksek olmadığı söylenebilir.

Konu üzerine yapılan çalışmalar (Şimşek vd., 2006; Tutar, 2010; Leither, 1985; Wu vd., 2023), yönetici ve diğer çalışanların olumsuz davranışları, yönetim tarzı, geçmiş olaylar ve deneyimler, örgüt büyüklüğü, yönetim tarzı, bilgi akışı ve yönetim kolaylığı, ast ve üst arasındaki iş birliği durumu, örgüt içindeki bireylerin inanç ve tutumları, örgütte insan ilişkilerinin yapmacık, geçici ve yüzeysel olması, monoton çalışma, yüksek çalışma temposu, toplumsal ve kültürel yapı, teknolojik yapı, sanayileşme, kentleşme ve sosyal çözülme, aydınlatma ve havalandırma yetersizliğinden kaynaklanan olumsuzlukların işgören yabancılaşmasına neden olduğunu göstermektedir. Çalışanların iş performanslarının, günümüz dünyasının rekabet koşullarının gerektirdiği zorlukların üstesinden gelebilecek düzeyde artması için çalışanın işe katılımına önem verilmesi, fikirlerin önemsenmesi ve onların pozitif psikolojik sermayelerinin yüksek olması konularına odaklanılması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışma ile elde edilen bulguların, pozitif psikolojinin örgüt yaşamındaki yansımaları olarak nitelendirilebilecek olan pozitif örgütsel davranış

çabalarının belirlenmesi ve bir örgütün en önemli unsuru olan insan kaynağına dair bilinmezlerin keşfedilmesi noktasında önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu araştırma Konya ilinde faaliyet gösteren otomotiv, gıda ve tekstil sektörü çalışanları ile sınırlıdır. Bu da araştırma sonuçlarının genelleştirme gücünü zayıf kılmaktadır ve araştırmanın sadece belirli bir zaman dilimine ait veriler üzerinden değerlendirildiğinin dikkate alınması gerekmektedir. Örgütsel yabancılaşmanın psikolojik sermaye üzerindeki etkisinin daha sağlam bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından bu araştırmanın farklı sektör veya kurumlarda yapılması daha geniş yelpazede değerlendirme olanağı sağlayabilir. Araştırmanın bulgularının, örgütsel yabancılaşma psikolojik sermaye ilişkisini ele alan ulusal yazındaki az sayıdaki çalışmadan birisi olması sebebiyle yazına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar Katkıları	Her yazar eşit oranda katkıda bulunmuştur..
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Article Information

Evaluation	Two External Reviewers / Double-Blind
Ethical Consideration	It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and that all studies utilized were indicated in the bibliography.
Similarity Screening	Done – iThenticate
Ethical Statement	The study does not require ethics committee approval.
Author Contributions	Each author contributed equally.
Conflict of Interest	No conflict of interest declared.
Funding	No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence	Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Kaynakça | References

- Akçay, V. H. (2011). Pozitif Psikolojik Sermayenin Kişisel Değerler Bakımından İş Tatminine Etkisi ve Bir Araştırma. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdoğan, A., & Polatçı, S. (2013). Psikolojik sermayenin performans üzerindeki etkisinde iş aile yayılımı ve psikolojik iyi oluşun etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 273-293.
- Avey, J. B., Luthans, F., Smith, M. ve Palmer, N. F. (2010). Impact Of Positive Psychological Capital On Employee Well-Being Over Time. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15 (1), 17-28.
- Aytaç, Ö. (2005). Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 321-326.
- Bandura, A. (1997) Self-efficacy: The Exercise of Control, New York: Freeman.
- Babür, S. (2009). Turizm Sektöründe Örgütsel Yabancılaşma: Antalya Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Beğenirbaş, M. (2015). Psikolojik sermayenin çalışanların duygu gösterimleri ve işe yabancılaşmalarına etkileri: Sağlık sektöründe bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (3), 249-263.
- Cengiz, E., & Kırkbir, F., (2007). Yerel Halk Tarafından Algılanan Toplam Turizm Etkisi İle Turizm Desteği Arasındaki İlişkiye Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 19-37.
- Çelik, E. & Yılmaz, V. (2015). Lisrel 9.1 İle Yapısal Eşitlik Modellemesi, Anı Yayıncılık.
- Çalışkan, A., & Pekkan, N.Ü. (2017). Psikolojik Sermayenin İşe Yabancılaşmaya Etkisinde Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü, *İş ve İnsan Dergisi*, 4(1), 17-33.
- Çelik, M., Turunç, Ö., & Bilgin, N. (2014). Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Psikolojik Sermaye Üzerine Etkisi: Çalışanların İyilik Halinin Düzenleyici Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 559-585.
- Çetin, F. Hazır, K., ve Basım, H. N. (2013). Destekleyici Örgüt Kültürü İle Örgütsel Psikolojik Sermaye Etkileşimi: Kontrol Odağının Aracılık Rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 31-52.
- Dabakoğlu, M. (2022). *Mardin'in tarımsal ihracat sorunları: sektör işletmeleri üzerine bir analiz*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Elma, C. (2003). İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşması (Ankara ili örneği). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol, Y., & Altun, U. (2020). Psikolojik sermayenin örgütsel yaşamda yalnızlık ve örgütsel yabancılaşmaya etkileri: bankacılık sektöründe bir araştırma. *Turkish Studies - Economy*, 15(4), 2035-2051.
- Erkılıç, E. (2012). Örgütsel Stresin Örgütsel Yabancılaşma Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Afyon.
- Erkuş, A., ve Afacan Fındıklı, M. (2013). “Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma, Araştırma”, *Journal of The School of Business Administration, İstanbul University*, 42(2), 302-318.
- Erdem, H., Gökmen, Y., & Türen, U. (2015). Psikolojik sermayenin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 38-62.
- Ergin, G. & K. Çatı & E. Oskaloğlu (2024), “Intermediate Role of Rational Spending in The Effect of Responsibility Consciousness on Utility Consumption Style”, *Sosyoekonomi*, 32(59), 173-206.
- Fettahloğlu, T. (2006). “Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi: Kahramanmaraş Özel İşletme Ve Kamu Kuruluşlarında Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi,

- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Seçkin yayıncılık.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnaçık, Ü. (2013), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güven, M. E., Çatı, K. ve Oskaloğlu, E. (2022). Akıllı telefon sektöründe ülke menşe ve öz saygının marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık rolü. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-17.
- Kalfaoğlu, S., İraz, R., & Kurnaz, G. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve İnovasyon Performansının Örgütsel Bağlılığa Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 393-406.
- Kiraz, S. (2011). Yabancılaşmanın Kökeni Üstüne. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, (12), 147-169.
- Kurnaz, G., & İraz, R. (2024). Examining the Effect of Five-Factor Personality Traits on Cultural Intelligence. *International Journal of Economics Business and Politics*, 8(1), 170-184.
- Kurnaz, G. (2024). Five-Factor Personality Traits: The Case of University Students. Editör: Şahin KARABULUT, Yönetim ve Organizasyon, *Yaz yayınları, Afyonkarahisar*, 21-50.
- Leither J. (1985). "Work Alienation in the Textile Industry: Reassessing Blauner," *Work and Occupations*, 12, 479-498.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Psychological Capital: Measurement And Relationship With Performance And Satisfaction, *Personnel Psychology*, 60, 541-572.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. ve Peterson, S. (2010). The Development and Resulting Performance Impact of Positive Psychological Capital, *Human Resource Development Quarterly*, 21(1), 41-67.
- Luthans, F., J.B. Avey, B.J. Avolio, S.M. Norman, G.J. Combs, (2006) "Psychological Capital Development: Toward a Micro-intervention", *Journal of Organizational Behavior*, 27, 387-393.
- Luthans, F. (2002). "Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths". *Academy of Management Executive*, 15(1), 57-72.
- Marx, K. (2000). Karl Marx: Selected Writings. Oxford University Press.
- Polatçı, S. (2017). Psikolojik sermaye. Editör: Sema Polatçı & Kubilay Özyer, Beta yayınları, İstanbul. 1-21.
- Salıhoğlu, G. H. (2014). Örgütsel yabancılaşma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2).
- Şeyhanoğulları, T., Çatı, K. & Güven M. E. (2024). The Intermediary Role of Innovation in the Effect of Market Orientation on Export Performance. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 17(101), 451-470.
- Seligman, M.E.P. (1998) *Learned Optimism*, New York: Pocket Books.
- Şimşek, M. Ş., Akgemci, T., & Çelik, A. (2014). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. Gazi Kitabevi.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T., & Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.
- Tolan, B. (1993). Tolan, B. (1981). Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve yabancılaşma. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 166. Sosyoloji. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Tokmak, İ. (2014). Duygusal emek ile işe yabancılaşma ilişkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 134-156.
- Tutar, H. (2010). İşgören Yabancılaşması ve Örgütsel Sağlık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir

- Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(01), 175-204.
- Turan, M., & Parsak, G. (2011). Yabancılaşma ve iş tatmini ilişkisi: Bir devlet üniversitesi idari personeli üzerinde araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 1-20.
- Yalçın, İ., & Koyuncu, S. C. (2014). Örgütsel Yabancılaşma Olgusunun İş Tatmini Üzerine Etkisi: Niğde İlinde Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26), 86-94.
- Yetiş, E. (2016). Psikolojik Sermaye ve Etkileri: Bankacılık Sektöründe Bir Alan Çalışması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Oğuzhan, T., Beğenirbaş, M., & Topcu, M. (2017). İş Tatmininin Belirleyicileri Olarak Psikolojik Sermaye ve Duygusal Emek: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(2), 330-344.
- Oskaloğlu, E. & İnan, C., (2024), "Teknik Kalitenin Öğrenci Memnuniyetine Etkisinde Kurum İmajının Rolü" Editör: Derya Kutlu, Pazarlama, *Yaz Yayınları*, Afyonkarahisar, 1-31.
- Youssef, C. M., & Luthans, F. (2012). Positive global leadership. *Journal of World Business*, 47(4), 539-547.
- Zengin, Y., & Kaygın, E. (2016). İşyerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Örgütsel Yabancılaşma İlişkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *International Journal of Academic Value Studies*, 2(4), 76-98.
- Wu, C., He, C. Y., Yan, J. R., Zhang, H. L., Li, L., Tian, C., & Lang, H. J. (2023). Psychological capital and alienation among patients with COVID-19 infection: the mediating role of social support. *Virology journal*, 20(1), 114.

MAÜ
PRESS

Artuklu Kaime

ENTELEKTÜEL SERMAYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN KOBİ FİRMALARI ÖZELİNDE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

İbrahim Karaaslan | [0000-0001-9259-4587](https://orcid.org/0000-0001-9259-4587) | ibrahimkaraaslan@gumushane.edu.tr

Gümüşhane Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi, Gümüşhane, Türkiye

Ayşegül Karadavut | [0000-0002-2598-8129](https://orcid.org/0000-0002-2598-8129) | aysegul.karadavut@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme, Gümüşhane, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00r9t7n55>

Geliş Tarihi	29.11.2024
Kabul Tarihi	23.12.2024
Yayın Tarihi	30.12.2024

Atıf Bilgisi

Karaaslan, İ., & Karadavut, A. (2024). “Entelektüel Sermaye Üzerine Yapılan Çalışmaların Kobi Firmaları Özelinde Bibliyometrik Analizi”. Artuklu Kaime, 7/2, 171-191.

Öz

Küresel ekonomik sistemde entelektüel sermaye, işletmelerin sürdürülebilir büyümesini ve rekabet gücünü artıran en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Özellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler), entelektüel sermayeyi etkin bir şekilde kullanarak ekonomik değer yaratma ve yenilikçilik kapasitesini geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, KOBİ'lerde entelektüel sermaye üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesini amaçlanmaktadır. Analizde, 2005-2024 yıllarında WoS'da yayımlanan araştırmalar kullanılmış olup, VOSviewer yazılımı kullanılarak analizler yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, entelektüel sermaye ile ilgili akademik yayınların sayısında 2010 yılından itibaren dikkat çekici bir artış olduğunu göstermektedir. En sık kullanılan anahtar kelimeler “intellectual capital” (entelektüel sermaye), “SMEs” (KOBİ'ler) ve “innovation” (inovasyon) olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, en çok atıf alan yazarlar arasında Lara Agostini ve Anna Nosella öne çıkmaktadır. Ülkelere göre dağılımda, KOBİ'lerde entelektüel sermaye araştırmalarında yayın ve atıf bakımından ilk üç sırayı alan ülkeler ise İtalya, İspanya ve ABD olmuştur. Çalışmanın sonuçları, KOBİ'lerde entelektüel sermayenin işletmeler için önemli olduğu ancak bu alandaki literatürün henüz sınırlı kaldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ'ler, Entelektüel Sermaye, Bibliyometrik Analiz.

Öne Çıkanlar

- KOBİ'lerin ülke ekonomisi üzerindeki öneminin incelenmesi.
- Entelektüel sermayeye yatırım yapan KOBİ'lerin ekonomik değer yaratmada öne çıkmaktadır.
- KOBİ'lerde entelektüel sermaye araştırmalarında yayın ve atıf bakımından ilk üç sırayı alan ülkeler, İtalya, İspanya ve ABD olmuştur.

A BIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON INTELLECTUAL CAPITAL WITH A FOCUS ON SME FIRMS

İbrahim Karaaslan | [0000-0001-9259-4587](https://orcid.org/0000-0001-9259-4587) | ibrahimkaraaslan@gumushane.edu.tr

Gumushane University, School of Applied Sciences, Aviation Management, Gümüşhane, Türkiye

Ayşegül Karadavut | [0000-0002-2598-8129](https://orcid.org/0000-0002-2598-8129) | aysegul.karadavutt@gmail.com

Gumushane University, Institute of Graduate Studies, Business Management, Gümüşhane, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00r9t7n55>

Date of Submission 29.11.2024
Date of Acceptance 23.12.2024
Date of Publication 30.12.2024

Abstract

In the global economic system, intellectual capital has become one of the most important elements that increase businesses' sustainable growth and competitiveness. Especially Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) have the potential to create economic value and improve innovation capacity by using intellectual capital effectively. This study examines academic studies on intellectual capital in SMEs through bibliometric analysis. In the analysis, studies published in WoS between 2005-2024 were used and analyzed using VOSviewer software. The findings of the study show that there has been a remarkable increase in the number of academic publications on intellectual capital since 2010. The most frequently used keywords are “intellectual capital”, “SMEs” and “innovation”. As a result of the analysis, Lara Agostini and Anna Nosella stand out among the most cited authors. In the breakdown by country, Italy, Spain, and the USA are the top three countries regarding publications and citations in intellectual capital research in SMEs. The study results show that intellectual capital in SMEs is essential for businesses, but the literature in this field is still limited.

Keywords: SMEs, Intellectual Capital, Bibliometric Analysis.

Highlights

- Examining the importance of SMEs on the national economy.
- SMEs that invest in intellectual capital stand out in creating economic value.
- In the breakdown by country, Italy, Spain, and the USA are the top three countries regarding publications and citations in intellectual capital research in SMEs.

Citation

Karaaslan, İ., & Karadavut, A. (2024). “A Biometric Analysis of Studies on Intellectual Capital With a Focus on Sme Firms”. *Artuklu Kaime*, 7/2, 171-191.

Giriş

Küresel ekonomide, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ'ler), ülkelerin ekonomik kalkınmalarında temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. KOBİ'ler, yenilikçi yaklaşımlar sergileyerek istihdam yaratma, ekonomik büyüme sağlama ve gelir dağılımını dengeleme gibi kritik roller üstlenir (Cohen ve Kaimenakis, 2007: 241). Bu işletmeler, esnek yapıları sayesinde değişen piyasa koşullarına hızlı adaptasyon sağlayarak ekonomik sistemlerin sürdürülebilirliğinde önemli bir aktör haline gelmiştir (Khaliq vd., 2015: 224).

Avrupa Birliği verilerine göre, KOBİ'ler toplam iş gücünün %66,2'sini ve işletmelerin toplam cirosunun %61,2'sini oluşturarak ekonomik büyüme ve istihdam açısından kritik bir role sahiptir (Cohen ve Kaimenakis, 2007, s. 241). Bu işletmeler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme, bölgesel kalkınma ve sosyal istikrarın sağlanmasında stratejik bir konuma sahiptir (Khaliq vd., 2015, s. 225).

Bilgi ekonomisinin giderek önem kazandığı günümüzde, KOBİ'lerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmeleri, sahip oldukları entelektüel sermayenin etkin yönetimine bağlıdır. Entelektüel sermaye, bir işletmenin maddi olmayan varlıklarının toplamı olarak tanımlanır ve insan sermayesi, yapısal sermaye ile ilişkisel sermaye gibi bileşenlerden oluşur (Edvinsson, 1997: 368; Stewart, 2010: 111). Bu bağlamda, entelektüel sermaye, KOBİ'ler için yalnızca yenilik üretimi açısından değil, aynı zamanda uzun vadeli karlılık ve sürdürülebilirlik için de kritik önemdedir (Agostini vd., 2017: 400).

KOBİ'lerin entelektüel sermaye yönetimi, bilgiye dayalı stratejiler geliştirme, yenilikçi ürün ve hizmetler sunma ve müşteri ilişkilerini güçlendirme gibi faaliyetlerle doğrudan ilişkilidir. Özellikle bilgi ve teknoloji gibi yoğun sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'ler, entelektüel sermaye bileşenlerini etkili bir şekilde yöneterek rekabet güçlerini artırmaktadır (Xu ve Li, 2019: 489; Oliveira vd., 2020: 893). Entelektüel sermaye unsurlarının birbiriyle olan ilişkisi, bu işletmelerin yenilik kapasitelerini güçlendiren bir sinerji yaratmaktadır.

Entelektüel sermaye, KOBİ'lerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmeleri ve yenilikçi kapasitelerini artırmaları için önemli bir araçtır. Bilgiye dayalı ekonomide, insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermayenin oluşturduğu entelektüel sermaye, işletmelerin değer yaratma süreçlerini doğrudan etkiler. (Edvinsson ve Sullivan, 1996: 368). Özellikle insan sermayesinin KOBİ'ler için kritik bir unsur olduğu vurgulanmaktadır; çünkü bu işletmelerin esnek yapısı, bireysel bilgi ve yeteneklere daha fazla bağlıdır (Agostini vd., 2017: 403).

KOBİ'lerin entelektüel sermaye yönetimine verdiği önem, işletmelerin yenilikçi çözümler geliştirme ve piyasadaki rekabet avantajlarını artırma kabiliyetlerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, entelektüel sermaye yalnızca bir yönetim unsuru değil, aynı zamanda KOBİ'lerin uzun vadeli stratejik hedeflerine ulaşmalarında kilit bir bileşen olarak değerlendirilmektedir (Xu ve Wang, 2018: 490; Oliveira vd., 2020: 895).

Bu çalışmada, KOBİ'lerde entelektüel sermaye üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, 2005-2024 döneminde WoS'da yayımlanan araştırmalar kullanılmış olup VOSviewer yazılımı kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın giriş kısmı sonrasında birinci bölümde işletmelerde entelektüel sermaye kavramı ve alt bileşenleri, ikinci kısmında çalışmaya ilişkin literatür taraması, üçüncü kısımda çalışmanın bibliyometrik analiz bulguları verilmiş olup çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

1. Entelektüel Sermaye Kavramı ve Entelektüel Sermayenin Alt Bileşenleri

Entelektüel sermaye, günümüzde işletmelerin ve organizasyonların sürdürülebilir rekabet

avantajı elde etmesinde kritik bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bu kavram, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. 'Entelektüel sermaye' terimi ise ilk olarak 1969'da John Kenneth Galbraith tarafından ortaya atılmıştır (Feiwal, 1975; Bontis, 1998: 67). Ona göre, entelektüel sermaye 'saf zekâ olarak zekâ' dan daha fazlasıydı ve bir dereceye kadar 'entelektüel eylem' içermekteydi (Bontis, 1998: 67). Bu anlamda, entelektüel sermaye yalnızca statik bir maddî olmayan varlık değil, aynı zamanda ideolojik bir süreç, bir sonuca varmak için bir yoldur.

Edvinsson ve Malone (1997), entelektüel sermayeyi, işletmelerin finansal olmayan; ancak gelecekteki kazanç potansiyelini artıran bilgi, yetenek ve diğer soyut varlıkların toplamı olarak ifade etmiştir. Bu yaklaşım, entelektüel sermayeyi maddî olmayan değerlerin yönetilmesi ve işletme stratejisine entegre edilmesi açısından ele alır.

Bontis (1998) ise entelektüel sermayeyi, bir organizasyonun bilgiyi yaratma, paylaşma ve kullanma yeteneğini artıran insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişki sermayesinin toplamı olarak açıklamaktadır. Bontis, bu kavramı bir organizasyonun bilgi varlıklarını etkili bir şekilde yönetebilme kapasitesine vurgu yaparak üç bileşen üzerinden açıklar:

- İnsan Sermayesi: Çalışanların bilgi, beceri ve yetenekleri.
- Yapısal Sermaye: Organizasyonun süreçleri, patentleri, veri tabanları gibi iç yapıları.
- İlişki Sermayesi: Organizasyonun müşteriler, tedarikçiler ve diğer paydaşlarla kurduğu ilişkiler.

Stewart (2010), entelektüel sermayeyi, işletmelerin değer yaratmak için kullanabileceği bilgi, bilgi birikimi ve deneyimlerin bir bileşimi olarak açıklamıştır. Stewart, bu kavramı işletmenin piyasa değerini artıran maddî olmayan varlıklar olarak tanımlar ve ölçümünün finansal performans için önemine dikkat çeker. Entelektüel sermaye kavramı, genel anlamda bir organizasyonun maddî olmayan varlıklarını ifade eden; çalışanların bilgi ve uzmanlık düzeyi, organizasyonel süreçler ve toplam bilgi birikimi gibi unsurlarla ilişkilendirilen bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, entelektüel sermaye yönetimi, standart yönetim ve muhasebe uygulamalarında genellikle ölçülemeyen sistemler, süreçler, prosedürler ve diğer kurumsal varlıkların analiz edilmesi yoluyla, bir işletmenin maddî olmayan varlıklarının değerini artırmayı ve ölçmeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak öne çıkar (Dzinkowski, 2000: 3). Bu tür varlıklar, organizasyonların kâr üretme kapasitelerine ve rekabet avantajlarına doğrudan katkı sunma potansiyeline sahiptir. "Maddî olmayan varlıklar" terimi muhasebe literatüründe yaygın bir kullanım alanı bulurken, "bilgi varlıkları" kavramı daha çok ekonomi disiplininde tercih edilmektedir. Öte yandan, "bilgi varlıkları" terimi, entelektüel sermaye, yönetim ve hukuk literatüründe sıkça yer alır. Temel olarak bu kavramlar, çalışanlar, yöneticiler, müşteriler ve diğer paydaşlarla kurulan ilişkiler gibi organizasyonel değer yaratan unsurları ifade eder. Entelektüel sermaye, yalnızca çalışanların sahip olduğu bireysel bilgi birikimini değil, aynı zamanda bu bireyleri çevreleyen ve organizasyonları etkin kılan karmaşık soyut yapıları da kapsar (Fazlagic, 2005: 2).

Pulic (1998), entelektüel sermayeyi "katma değer entelektüel katsayısı" (VAIC) modeliyle analiz eder ve işletmenin finansal performansına olan etkisini ölçer. Bu yaklaşımda, insan sermayesi ve yapısal sermayenin organizasyona sağladığı ekonomik katkı ön plana çıkar.

Entelektüel sermaye kavramının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için, beşerî sermaye, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi gibi alt bileşenlerin de ele alınması gereklidir. Zira bu üç unsur, entelektüel sermayenin temel yapı taşlarını oluşturur. Ayrıca, entelektüel sermaye yönetimi, "değer" olgusunun beşerî sermaye, yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin birbiriyle entegrasyonu yoluyla yaratıldığı varsayımına dayanmaktadır

(Dzinkowski, 2000: 3).

Beşerî sermaye, bireyler, işletmeler, organizasyonlar ve ulusların gelişimi açısından kritik bir kavramdır. Bu bağlamda, Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Theodore W. Schultz, beşerî sermayenin önemini şu şekilde ifade etmiştir: "Yoksul toplumların refah seviyesinin artırılmasında belirleyici olan faktörler, uzay, enerji ya da tarımsal alanlar değil; nüfusun niteliğindeki iyileşme ve bilgi birikimindeki ilerlemedir. Bu ilerlemeler, insan sermayesine yapılan bilinçli ve etkili yatırımlar yoluyla artırılabilir" (Bontis, 1998: 65). İnsan faktörünü ve beşerî sermayeyi göz ardı eden işletmelerin, çevresel dinamizmin gerektirdiği yenilik kapasitesini hayata geçirme olasılığı oldukça sınırlıdır (Tarus ve Sitienei, 2015: 53). Beşerî sermaye, organizasyonların rekabetçi avantaj elde etmesi ve sürdürülebilir büyümeyi sağlaması açısından kritik bir unsur olup, doğrudan organizasyonel performansa olumlu katkıda bulunur.

Yapısal sermaye, bir organizasyonun piyasa ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için geliştirilmiş olan patentler, süreçler, yönetim sistemleri ve organizasyon yapıları gibi unsurları kapsar (Dzinkowski, 2000: 3). Genellikle organizasyonun veri tabanlarında depolanan yapısal sermaye, organizasyonel süreçlerin bir parçası olarak aktif şekilde kullanılır. Bu kavram, bir kuruluşun günlük rutinlerinde nasıl işlediğine dair bilgileri ve bu bilgilerin belge, politika gibi dokümanlarda somutlaşmış halini içerir. Yapısal sermaye, bir organizasyonun rekabet avantajı elde etmesine katkıda bulunur ve temel olarak iki ana kategoriye ayrılır: Organizasyonel altyapı ve fikrî mülkiyet. Organizasyonel altyapı, süreçler, kurallar ve genel organizasyonel yapı gibi unsurları içerirken, fikrî mülkiyet ise ticarî markalar ve patentler gibi varlıkları kapsar (Abdulaali, 2018: 4). Bu nedenle, yapısal sermaye, organizasyonun işleyişini düzenleyen altyapısal süreçleri ve entelektüel varlıkları temsil eden kritik bir unsurdur.

Entelektüel sermayenin organizasyon düzeyinde ölçülmesi ve değerlendirilmesi için temel unsur yapısal sermayedir. Bir organizasyonda entelektüel sermayenin etkili bir şekilde ölçülmesi ve geliştirilmesi, yapısal sermaye aracılığıyla mümkün hale gelir. Aslında, yapısal sermaye olmaksızın entelektüel sermaye, yalnızca bireylerin bilgi ve yetkinliklerini ifade eden beşerî sermaye düzeyinde kalırdı. Bu bağlamda yapısal sermaye, verimlilik artırımı, işlem sürelerinin iyileştirilmesi, prosedürel yeniliklerin teşviki ve bilginin sistematik olarak kodlanması için bilgiye erişim gibi unsurları kapsar. Bunun yanı sıra, çalışan başına maliyetlerin minimize edilmesi ve kârın maksimize edilmesi hedeflerini de destekleyerek organizasyonel performansa doğrudan katkı sağlar (Bontis, 1998: 66). Bu yönüyle, yapısal sermaye, entelektüel sermayenin kurumsal düzeyde işlevsellik kazanmasını mümkün kılan bir çerçeve sunar.

Müşteri sermayesi (ilişkisel sermaye), müşteri bağlılığı, tedarikçi ilişkileri ve iyi niyet olarak sayılabilecek organizasyonun haricî bağlantılarını kapsayan kritik bir unsurdur (Dzinkowski, 2000: 3). İlişkisel sermaye, müşteri ilişkileri, tedarikçi ilişkileri, halkla ilişkiler ve yatırımcı ilişkileri gibi temel bileşenlerden oluşur.

- Müşteri ilişkileri, organizasyon ile müşterileri arasındaki etkileşimleri ifade eder. Müşteri hizmetlerinin kalitesinin artırılması gibi uygulamalar, müşteri ile daha güçlü ve etkili bağların kurulmasına yardımcı olur.
- Tedarikçi ilişkileri, mevcut ve potansiyel tedarikçilerle kurulan bağları içerir. Bu ilişkilerin yönetimi, satın alma süreçlerini iyileştirmek ve tedarik zinciri performansını artırmak için stratejik faaliyetleri içerir.
- Yatırımcı ilişkileri, organizasyonun yatırımcılara doğru ve zamanında bilgi sağlamasını ve bu süreçte güvenilir bir iş ilişkisi oluşturulmasını amaçlar.

İlişkisel sermaye, organizasyon ile müşteriler, tedarikçiler ve yatırımcılar arasındaki iletişim ve etkileşimlerden doğar ve müşteri sermayesinin bazı göstergeleri arasında pazar payı, müşteri başına elde edilen kâr ve müşteri sadakat oranı yer alır. Bu kavram, sadece haricî ilişkilerin yönetimini değil, aynı zamanda bu ilişkilerde var olan bilgilerin organizasyonel süreçlere entegrasyonunu da içerir (Abdulaali, 2018: 5). İlişkisel sermaye, organizasyonun dış çevreyle bağlantılarını optimize ederek rekabet avantajına katkıda bulunur.

2. Literatür

Araştırmanın KOBİ'lerde entelektüel sermayenin önemi ve bunun işletmelerin finansal performansı üzerindeki olası etkisine yönelik olarak ulusal ve uluslararası literatürde çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmekle birlikte bu çalışmaların bibliyometrik analizlerinin olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu açıdan literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın bu kısmında ulusal ve uluslararası düzeyde, KOBİ'lerde entelektüel sermayenin önemi ve bunun işletmelerin finansal performansı üzerindeki olası etkisine yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmiştir.

Entelektüel sermaye, işletmelerin finansal performansı, yenilik kapasitesi ve rekabet avantajı üzerindeki etkileri nedeniyle akademik çalışmaların odak noktası olmuştur. Araştırmalar, insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermaye gibi alt bileşenlerin çeşitli sektörlerde firma performansını nasıl etkilediğini incelemiştir. Entelektüel sermayenin finansal performansa pozitif etkisi pek çok çalışmada doğrulanmıştır. Özellikle KOBİ'ler gibi esnek ve yenilikçi kapasiteye sahip işletmelerde etkisi belirgindir (Bontis, 1998; Ayhan ve Alabay, 2011; Can ve Bardi, 2020). Bankacılık ve teknoloji gibi bilgi yoğun sektörlerde, Entelektüel sermayenin piyasa değeri ve kârlılık ile ilişkisi daha belirgin bulunmuştur (Karacan ve Ergin, 2011; Xu ve Li, 2019).

Entelektüel sermayenin Kobi'lerde yenilik ve rekabet üzerindeki rolüne ilişkin olarak ise yenilikçi kapasiteyi artırarak KOBİ'lerin rekabet avantajı sağlamasında kritik bir rol oynadığı tespit edilmiştir (Agostini vd., 2017; Taşar, 2019). İnovasyon süreçlerinde insan sermayesinin temel belirleyici olduğu vurgulanmıştır (Xu ve Li, 2019; Oliveira vd., 2020). Bankacılık sektörü çalışmaları, entelektüel sermayenin finansal verimliliğe ve piyasa değerine olan etkisini vurgularken, teknoloji ve üretim sektörlerinde entelektüel sermayenin yenilik kapasitesine katkısı ön plandadır (Çalışkan, 2015; Karaömer vd., 2023).

Entelektüel sermayenin alt bileşenlerinin önemine ilişkin araştırma sonuçlarına göre ise insan sermayesi en güçlü etkisi olan bileşen olarak belirlenmiştir (OECD, 2009; Sakur ve Güngör, 2023). Yapısal sermayenin eksiklikleri, finansal performans üzerindeki etkisini sınırlamaktadır (Sakur ve Güngör, 2023).

Ulusal ve uluslararası düzeyde, KOBİ'lerde Entelektüel Sermaye'nin (ES) önemi ve bunun işletmelerin finansal performansı üzerindeki olası etkisine yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmaların bazılarında Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Kobilerde Entelektüel Sermaye Üzerine Literatür

Yazar(lar)	Yıl	Kapsam	Metodoloji	Sonuçlar
Bontis	1998	Entelektüel sermaye ve firma performansı	Ampirik	ES ile performans arasında pozitif ilişki
Pulic	1998	ES ölçüm yöntemi geliştirme	VAIC Yöntemi	İnsan, yapısal ve fiziksel sermayenin ölçümü
Daum	2003	ES yatırımlarının ekonomik etkinliğe etkisi	Teorik analiz	Maddi olmayan yatırımların ölçüm eksikliklerine dikkat çekmiştir
Sullivan	2000	1978-1998 dönemi ES'nin firma değeri	Veri analizi	ES'nin firma değeri üzerindeki etkisi zamanla artmıştır
Youndt vd.	2004	ES'nin örgütsel etkinliği arttırmadaki rolü	Ampirik	ES, organizasyonların hayatta kalmasında kritik bir faktördür
Swart	2006	ES ve rekabet avantajı	Teorik analiz	ES, rekabetçi zorluklarla başa çıkmada yardımcıdır
Choong	2008	ES'nin yüksek değer üretimi	Teorik analiz	ES, fikir zenginliği ve inovasyon yeteneği ile ilişkilidir
Swewart	2008	ES'nin rekabet avantajı	Teorik analiz	Beceri, bilgi ve deneyim ile ilişkilidir
OECD	2009	ES yatırımlarının faydaları	Ampirik	ES yatırımları müşteri sadakati ve rekabet avantajı sağlar
Mahoney ve Kor	2015	ES'nin ekonomik değer yaratmadaki rolü	Literatür incelemesi	ES, ekonomik güç yaratmada önemlidir
Bozbura	2004	Borsa İstanbul firmaları	Anket	Beşeri ve ilişkisel sermaye ile piyasa değeri arasında pozitif ilişki
Yıldız	2011	Bankacılık sektörü	Ampirik	ES'nin bankaların performansı üzerindeki etkisi pozitifdir
Ergun ve Yılmaz	2013	ES ve inovasyon ilişkisi	Ampirik	ES, inovasyon yeteneği ve rekabetçiliği artırır
Karacan ve Ergin	2011	Borsa İstanbul bankaları	Finansal analiz	ES değerleri ile piyasa değerleri doğru orantılıdır
Çalışkan	2015	Türkiye'deki bankacılık sektörü	Ampirik	Beşeri sermaye, verimlilik ve kârlılığı artırır
Ayhan ve Alabay	2011	İMKB KOBİ'lerinin performansı	Veri analizi	ES bileşenlerinin firma performansında etkili olduğu
Agostini vd.	2017	İtalya KOBİ'lerinde yenilik performansı	Ampirik	ES, yenilikçi kapasiteyi artırır
Taşar	2019	İnovasyon süreçlerinde ES'nin rolü	Teorik analiz	İnsan sermayesi, inovatif çözümlerin temel taşıdır
Can ve Bardi	2020	BİST KOBİ Sanayi Endeksi	Veri analizi	ES bileşenlerinin kârlılık üzerindeki etkisi pozitifdir
Karaömer vd.	2023	Teknoloji firmalarında ES	Panel veri analizi	ES, firma performansını olumlu etkiler

Xu ve Li	2019	Çin'deki KOBİ'lerde ES ve performans ilişkisi	Karşılaştırmalı analiz	Yüksek teknoloji KOBİ'lerde insan sermayesinin etkisi daha büyüktür
Oliveira vd.	2020	Bilgi paylaşımı ve ES	Ampirik	Bilgi paylaşımı, müşteri ve yapısal sermayeyi geliştirir
Sakur ve Güngör	2023	Borsa İstanbul Sınai Endeksi	Finansal analiz	İnsan sermayesi pozitif, yapısal sermaye yetersiz

Yöntem ve Bulgular

Yöntem

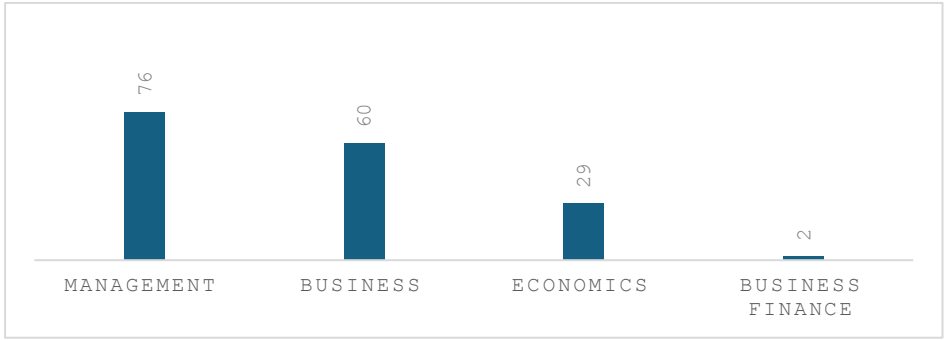
Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış ve literatürdeki ilişkilerin görselleştirilmesi amacıyla VOSviewer programı tercih edilmiştir. VOSviewer, büyük veri kümeleri içindeki ilişkileri ve örüntüleri keşfetmeye yönelik olarak bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir araçtır (Van Eck ve Waltman, 2014: 13). Programın sunduğu ağ ve yoğunluk haritaları, araştırmacıların kavramlar arasındaki bağlantıları daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Ayrıca, bu programın sunduğu görselleştirme imkânları, araştırmacıların çeşitli tematik kümeleri ve yıllara göre dağılımını görsel olarak incelemelerine olanak tanımaktadır (Van Eck ve Waltman, 2020; Gaberli ve Yağmur, 2021; Sinkovics, 2016; Perianes-Rodriguez vd., 2016).

Bu çalışmada Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. Akademik çalışmalarda veri kaynağının güvenilir olması, çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik standartlarını sağlaması açısından kritik öneme sahiptir (Falagas vd., 2008: 338). Ayrıca, Web of Science'in sunduğu detaylı atıf verileri ve geniş veri kapsamı, araştırmacıların hem bireysel hem de kurumsal düzeyde analiz yapmalarına olanak tanımaktadır (Li vd., 2018).

Bu çalışma için veriler, 10.09.2024 tarihinde Web of Science platformu üzerinden toplanmıştır. "intellectual capital (entelektüel sermaye)" ve "SMEs (small and medium-sized enterprises-KOBİLER)" kelime gruplarından her ikisinin de yer aldığı anahtar sözcükler kullanılarak arama sonuçlarına ulaşılmıştır. Tüm alanlar seçilerek yapılan araştırmanın sonucunda 172 sonuca varılmıştır. Sonrasında konuyla ilgili olduğu düşünülen ve Web of Science de yer alan kategorilerden birkaçı¹ seçilerek çalışmanın sınırlılıkları belirlenmiş ve 106 çalışma ele alınmıştır. İlgili anahtar sözcükler kullanılarak yapılan aramalarda, çalışmanın yer aldığı literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve sonuçlar "yazar", "atıf", "dergi", "ülke", "kurum" ve "anahtar sözcükler" kategorilerine göre değerlendirilmiştir. Yıllara göre en eski yayın 2005 yılında iken en yeni yayın 2024 yılına aittir.

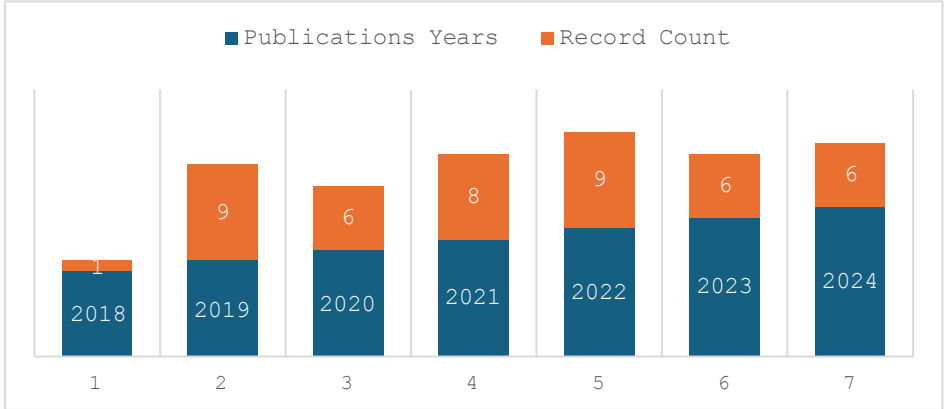
Grafik 1. KOBİ'lerde Entelektüel Sermaye Konusunda Yer Alan Yayınların Kategorileri

¹ Çalışma konusu kapsamında Web of Science kategorilerinden "Management (Yönetim), Business (İşletme), Economics (Ekonomi) ve Business Finance (İşletme Finansı)" seçilmiştir.

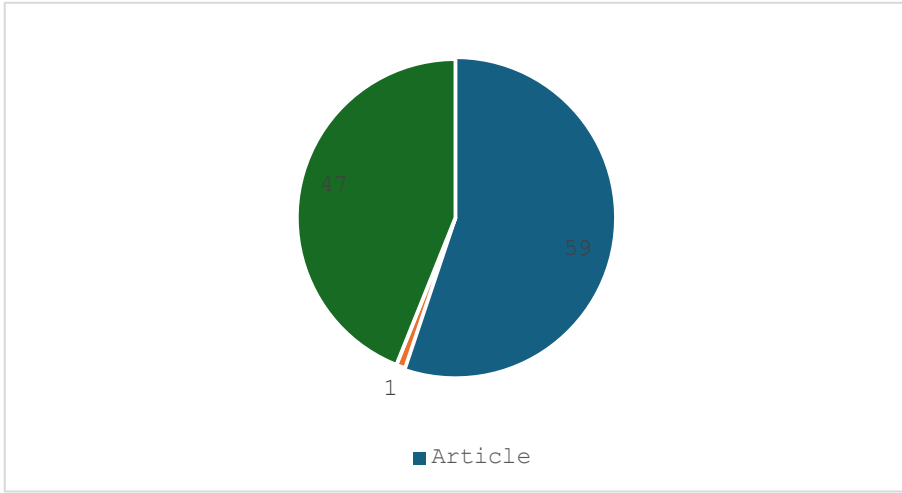

Grafik 1, KOBİ’lerde entelektüel sermaye konusunda yapılan yayınların Web of Science kategorilerine göre dağılımını göstermektedir. Yönetim (Management) kategorisi, 76 yayın ile en fazla katkı yapan alan olarak öne çıkmaktadır. İşletme (Business) kategorisi 60 yayın ile ikinci sırada yer alırken, Ekonomi (Economics) kategorisi 29 yayın ile daha düşük bir orana sahiptir. İşletme Finansı (Business Finance) kategorisi ise yalnızca 2 yayın ile bu alanda en az katkı yapan kategoridir. Bu dağılım, KOBİ’lerde entelektüel sermaye üzerine yapılan çalışmaların büyük oranda yönetim ve işletme alanlarında yoğunlaştığını, ekonomi ve işletme finansı kategorilerinde ise daha sınırlı kaldığını göstermektedir.

Grafik 2. KOBİ’lerde Entelektüel Sermaye Konusunda Yer Alan Yayınlarla İlişkin Sayısal Bilgiler

Grafik 3. KOBİ’lerde Entelektüel Sermaye Konusunda Yapılan Yayınların Türleri

Grafik 3, KOBİ’lerde entelektüel sermaye konusunda yapılan yayınların türlerine göre dağılımını göstermektedir. Bu çalışmalarda en büyük payı 59 yayın ile makaleler (Article) almaktadır. 47 yayın ise bildiri (Proceeding Paper) türünde yer almakta olup, araştırmaların önemli bir kısmının konferanslarda sunulduğunu göstermektedir. Ayrıca, 1 adet erken erişim (Early Access) yayını bulunmaktadır. Bu dağılım, KOBİ’lerde entelektüel sermaye konusundaki araştırmaların büyük çoğunluğunun akademik makaleler ve bildiriler şeklinde yapıldığını ortaya koymaktadır.

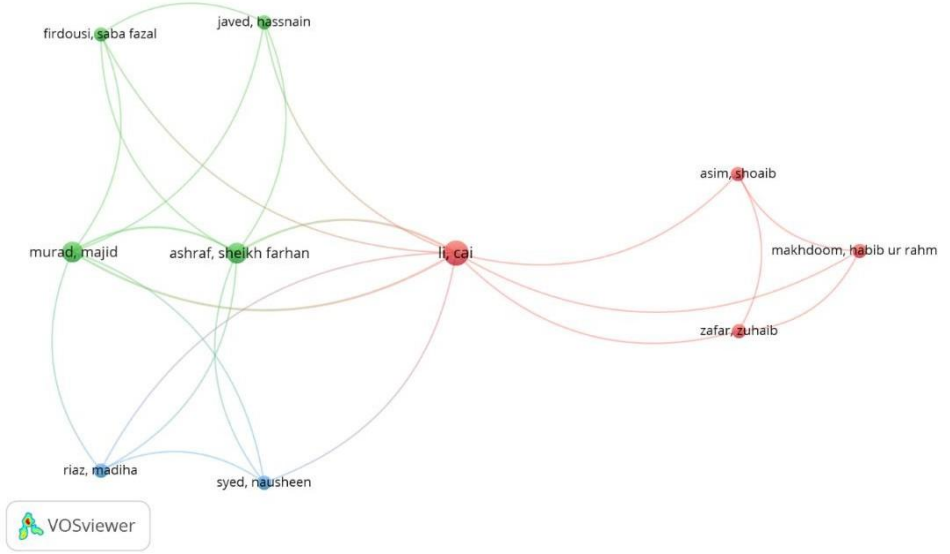
Bulgular

Bu kısımda bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen çıktılara² ilişkin kapsamlı raporlama yer almaktadır. Bibliyometrik analiz çıktısında alt başlıklar “Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of Authors)”, “Anahtar Sözcük Analizi (Co-occurrence of All Keywords)”, “Yazarların Atıf Analizi (Citation of Authors)”, “Ülkelerin Atıf Analizi (Citation of Countries)”, “Kurumların Atıf Analizi (Citation of Organizations)”, “Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Co-authors)” şeklinde belirlenmiştir.

Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of Authors)

Yazarların ortak yazarlık analizine dayanarak, en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriterlerine göre en fazla iş birliği yapan ve bağlantıya sahip yazarları belirlemek amacıyla bir ağ haritası oluşturulmuştur. Bu analiz sonucunda, 25 yazarın toplamda 3 kümede yer aldığı ve 23 bağlantı ile toplam bağlantı gücünün 26 olduğu görülmüştür. En fazla atıf alan ve iş birliği yapan yazarlar arasında dikkat çeken isimler Li Cai (3 yayın, 25 atıf, 11 toplam bağlantı gücü), Sheikh Farhan Ashraf (2 yayın, 18 atıf, 8 toplam bağlantı gücü), Majid Murad (2 yayın, 18 atıf, 8 toplam bağlantı gücü), Holger Kohl (4 yayın, 5 atıf, 7 toplam bağlantı gücü) ve Ronald Orth (3 yayın, 5 atıf, 6 toplam bağlantı gücü) olarak öne çıkmaktadır. Bu yazarlar hem yayın sayıları hem de aldıkları atıflar bakımından analizde en önemli rolleri üstlenmişlerdir. Diğer yazarlar arasında Lara Agostini (2 yayın, 198 atıf), Anna Nosella (2 yayın, 198 atıf) ve Sandra Cohen (2 yayın, 180 atıf) en yüksek atıf sayısına sahip isimlerdir. Bu analiz, en çok bağlantıya sahip yazarların aynı zamanda en fazla atıf alan ve en üretken yazarlar olduğunu göstermektedir.

² Bulgular kısmında yer alan tüm şekiller VOSviewer programı çıktısıdır.

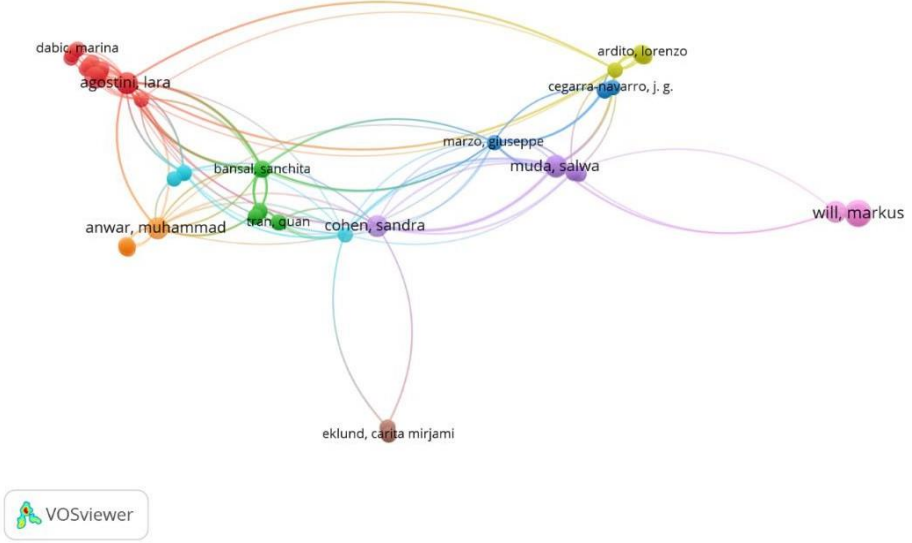

Şekil 1. Yazarlar Arası İş Birliğini Gösteren Ortak Yazar Bağları

Anahtar Sözcük Analizi (Co-occurrence of All Keywords)

Yapılan anahtar kelime analizine göre, en az 1 kullanım sıklığı ve 1 bağlantı gücü kriterlerine dayanarak en çok tekrarlanan ve en güçlü bağlantılara sahip anahtar kelimeler belirlenmiştir. Analiz sonucunda, 237 anahtar kelime birimleri üzerinde 28 küme tespit edilmiş ve 712 bağlantı ile toplam 755 bağlantı gücü hesaplanmıştır. En çok tekrarlanan anahtar kelimeler arasında “intellectual capital” (entelektüel sermaye) (61 kullanım, 260 toplam bağlantı gücü), “SMEs” (küçük ve orta ölçekli işletmeler-KOBİ’ler) (46 kullanım, 200 toplam bağlantı gücü) ve “human capital” (insan sermayesi) (14 kullanım, 65 toplam bağlantı gücü) öne çıkmaktadır. Diğer önemli anahtar kelimeler arasında “knowledge management” (bilgi yönetimi) (9 kullanım, 34 bağlantı gücü), “relational capital” (ilişkisel sermaye) (6 kullanım, 30 bağlantı gücü) ve “structural capital” (yapısal sermaye) (5 kullanım, 23 bağlantı gücü) yer almaktadır. Bu anahtar kelimeler, çalışma kapsamında en sık kullanılan ve en güçlü bağlantılara sahip olan kelimeler olup, araştırmalar arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

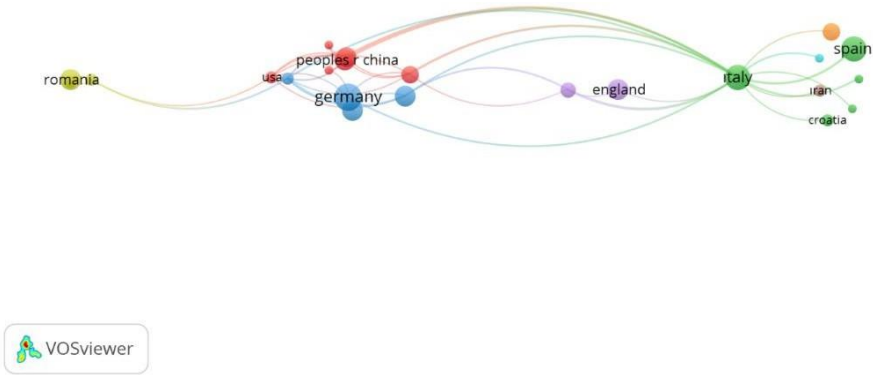

Şekil 3. Yazarların Atıf Örüntüleri

Ülkelerin Atıf Analizi (Citation of Countries)

Ülkeler arasındaki akademik iş birliğini analiz etmek amacıyla, en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriterleri kullanılarak bir ağ haritası oluşturulmuştur. Bu analiz sonucunda, 23 ülke üzerinde 8 küme tespit edilmiş, 42 bağlantı ile toplam bağlantı gücünün 66 olduğu belirlenmiştir. En yüksek yayın ve atıf sayılarına sahip ülkeler arasında İtalya (Italy) (8 yayın, 259 atıf, 31 toplam bağlantı gücü), İspanya (Spain) (8 yayın, 196 atıf, 3 toplam bağlantı gücü) ve Yunanistan (Greece) (2 yayın, 180 atıf, 13 toplam bağlantı gücü) öne çıkmaktadır. Diğer önemli ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri (USA) (2 yayın, 134 atıf, 6 toplam bağlantı gücü) ve İngiltere (England) (6 yayın, 92 atıf, 2 toplam bağlantı gücü) bulunmaktadır. Ayrıca, Çin Halk Cumhuriyeti (People's Republic of China) (6 yayın, 50 atıf, 9 toplam bağlantı gücü) ve Malezya (Malaysia) (6 yayın, 43 atıf, 9 toplam bağlantı gücü) da bu ağda dikkat çekici bir rol oynamaktadır. Genel olarak, ülkeler arasında güçlü iş birliği ve akademik etkileşimler olduğu tespit edilmiştir.

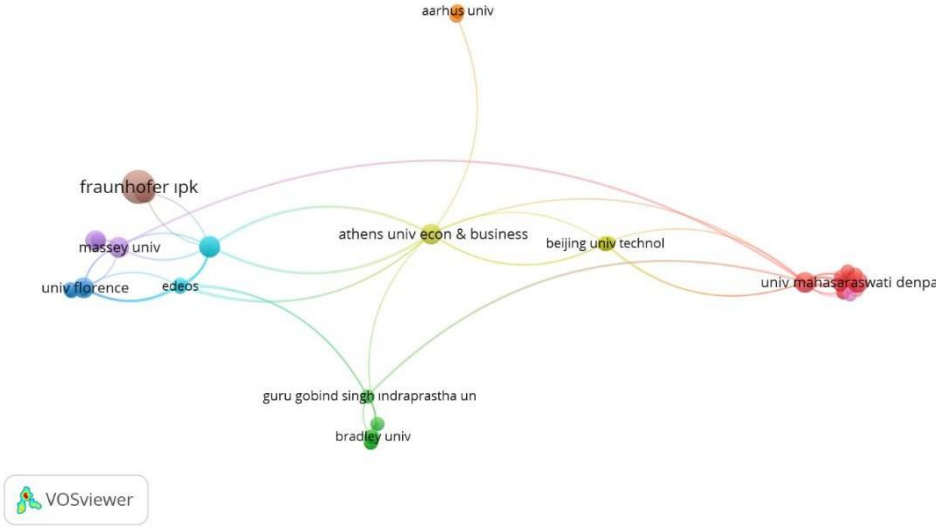

Şekil 4. Ülkelerin Atıf Örtüntüleri

Kurumların Atıf Analizi (Citation of Organizations)

Kuruluşlar arasındaki akademik iş birliğini incelemek amacıyla, en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriterleri kullanılarak bir ağ haritası oluşturulmuştur. Analiz sonucunda, 42 kuruluşun 10 farklı kümede toplandığı ve toplamda 74 bağlantı ile 92 toplam bağlantı gücünün hesaplandığı görülmüştür. En fazla atıfa ve bağlantı gücüne sahip kuruluşlar arasında Padua Üniversitesi (University of Padua) (2 yayın, 198 atıf, 22 toplam bağlantı gücü) ve Atina Ekonomi ve İşletme Üniversitesi (Athens University of Economics and Business) (2 yayın, 180 atıf, 14 toplam bağlantı gücü) öne çıkmaktadır. Diğer öne çıkan kuruluşlar arasında Massey Üniversitesi (Massey University) (2 yayın, 79 atıf, 12 toplam bağlantı gücü) ve Ferrara Üniversitesi (University of Ferrara) (1 yayın, 54 atıf, 9 toplam bağlantı gücü) yer almaktadır. Bu kuruluşlar, aldıkları atıflar ve iş birliği bağlamındaki yüksek bağlantı güçleri ile önemli roller üstlenmişlerdir. Genel olarak, ağ yapısında güçlü iş birliği ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

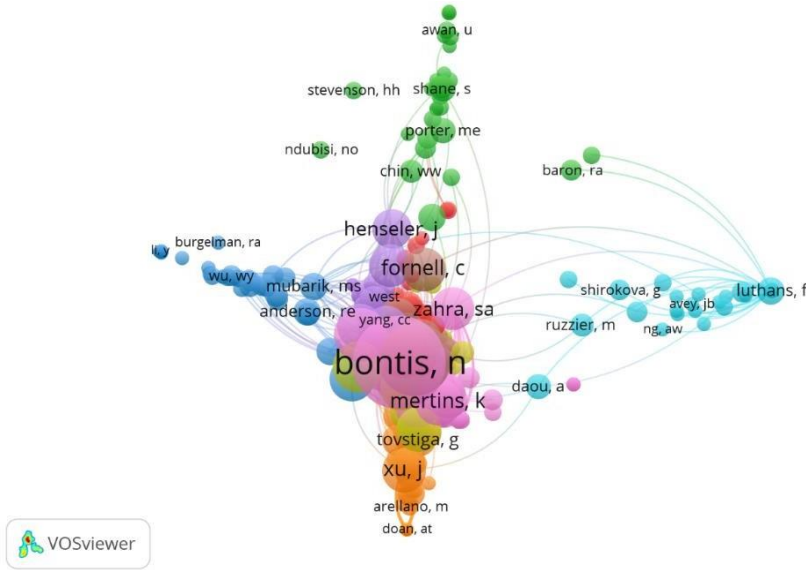

Şekil 5. Kurumların Atıf Örüntüleri

Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Co-authors)

Yazarlar arasındaki atıf ve bağlantı analizine göre, en az 1 atıf ve 1 bağlantı kriterleri kullanılarak bir ağ haritası oluşturulmuştur. Analiz sonucunda, 1000 yazarın yer aldığı 9 küme tespit edilmiş ve toplamda 59.457 bağlantı ile 82.081 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En çok atıf alan ve en yüksek bağlantı gücüne sahip yazarlar arasında Bontis, N. (77 atıf, 5076 toplam bağlantı gücü), Edvinsson, L. (47 atıf, 2799 toplam bağlantı gücü), Nonaka, I. (26 atıf, 1491 toplam bağlantı gücü), Stewart, T. A. (24 atıf, 1555 toplam bağlantı gücü) ve Roos, G. (22 atıf, 1416 toplam bağlantı gücü) öne çıkmaktadır. Bu yazarlar, hem aldıkları atıflar hem de akademik iş birlikleri ile ağın en merkezi noktalarında yer almaktadırlar. Diğer önemli isimler arasında Subramaniam, M. (18 atıf, 1625 toplam bağlantı gücü), Pulic, A. (18 atıf, 1138 toplam bağlantı gücü) ve Kaplan, R. S. (18 atıf, 968 toplam bağlantı gücü) yer almaktadır. Bu analiz, entelektüel sermaye ve ilgili konularda en etkili yazarların kimler olduğunu ve bu yazarların ağdaki merkezi rollerini ortaya koymaktadır.

Şekil 6. Ortak Atıf Yapılan Yazarlar Arasındaki Örüntü

Sonuç

Küresel ekonomide, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ'ler), ülkelerin ekonomik kalkınmalarında temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. KOBİ'ler, yenilikçi yaklaşımlar sergileyerek istihdam yaratma, ekonomik büyüme sağlama ve gelir dağılımını dengeleme gibi kritik roller üstlenir. KOBİ'lerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmeleri, sahip oldukları entelektüel sermayenin etkin yönetimine bağlıdır. Entelektüel sermaye, bir işletmenin maddi olmayan varlıklarının toplamı olarak tanımlanır ve insan sermayesi, yapısal sermaye ile ilişkisel sermaye gibi bileşenlerden oluşur.

Bu çalışmada, KOBİ'lerde entelektüel sermaye üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış ve literatürdeki ilişkilerin görselleştirilmesi amacıyla VOSviewer programı tercih edilmiştir. VOSviewer, büyük veri kümeleri içindeki ilişkileri ve örüntüleri keşfetmeye yönelik olarak bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir araçtır. Çalışmada Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. Akademik çalışmalarda veri kaynağının güvenilir olması, çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik standartlarını sağlaması açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca, Web of Science'ın sunduğu detaylı atıf verileri ve geniş veri kapsamı, araştırmacıların hem bireysel hem de kurumsal düzeyde analiz yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu çalışma için veriler, 10.09.2024 tarihinde Web of Science platformu üzerinden toplanmıştır. "intellectual capital (entelektüel sermaye)" ve "SMEs (small and medium-sized enterprises-KOBİLER)" kelime gruplarından her ikisinin de yer aldığı anahtar sözcükler kullanılarak arama sonuçlarına ulaşılmıştır.

KOBİ'ler bağlamında entelektüel sermaye üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle incelendiği çalışmada, 2005-2024 yılları arasında Web of Science veri tabanında yayımlanan 106 çalışma değerlendirilmiştir. Anahtar kelime analizine göre, en çok tekrarlanan kelimeler "intellectual capital", "SMEs" ve "innovation" olmuştur. "Intellectual capital" terimi 61 kez kullanılmış ve toplam bağlantı gücü 260 olarak

hesaplanmıştır. Bunun yanında, “human capital” (14 kullanım, 65 bağlantı gücü), “knowledge management” (9 kullanım, 34 bağlantı gücü), “relational capital” (6 kullanım, 30 bağlantı gücü) ve “structural capital” (5 kullanım, 23 bağlantı gücü) gibi anahtar kelimeler de öne çıkmaktadır. Bu bulgular, literatürde entelektüel sermayenin alt bileşenlerine ve KOBİ’lerde inovasyon süreçlerine yönelik bir odaklanma olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, yazarların atıf analizinde Lara Agostini ve Anna Nosella, sırasıyla 198 atıf ve 37 toplam bağlantı gücü ile en fazla atıf alan yazarlar olarak öne çıkmaktadır. Bu iki yazarın entelektüel sermaye ve KOBİ’ler bağlamındaki etkili çalışmaları, literatürün temel kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Sandra Cohen ve Nikolaos Kaimenakis gibi diğer yazarlar da yüksek atıf sayılarına sahip olup, bu alanda önemli katkılarda bulunmuşlardır. Yazarların ortak yazarlık analizinde, toplam 25 yazarın üç ana kümede toplandığı ve bu yazarların yüksek bir iş birliği ağına sahip olduğu belirlenmiştir.

Ülkeler arasındaki akademik iş birliği analizinde, İtalya, İspanya ve ABD en çok yayın yapan ve atıf alan ülkeler olarak öne çıkmıştır. İtalya 259 atıf ile en yüksek bağlantı gücüne sahipken, İspanya ve ABD bu ülkeleri takip etmektedir. Ayrıca, Çin ve Malezya gibi ülkelerin de son yıllarda bu alanda artan bir şekilde yer aldığı gözlemlenmiştir. Kurum bazında yapılan analizlerde, Padua Üniversitesi ve Atina Ekonomi ve İşletme Üniversitesi en fazla atıfa ve bağlantı gücüne sahip olan kuruluşlar olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, entelektüel sermaye araştırmalarının coğrafi olarak geniş bir alana yayıldığını ve akademik iş birliklerinin güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, KOBİ’lerde entelektüel sermaye konusundaki yayınların büyük bir kısmı makalelerden (59 yayın) ve konferans bildirilerinden (47 yayın) oluşmaktadır. Bu durum, entelektüel sermaye alanındaki akademik üretimin hem derinlemesine çalışmalar hem de geniş bir etkileşim alanı sunan konferanslar aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir. Yayın kategorilerinde ise yönetim (76 yayın) ve işletme (60 yayın) öne çıkarken, ekonomi (29 yayın) ve işletme finansı (2 yayın) kategorilerinde daha sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu bulgular, KOBİ’lerde entelektüel sermaye araştırmalarının daha çok uygulamalı ve stratejik yönetim perspektifiyle ele alındığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, KOBİ’lerde entelektüel sermaye üzerine yapılan araştırmalar için bir yol haritası sunmakta ve gelecekteki çalışmalara ışık tutmaktadır. Gelecek çalışmalarda entelektüel sermayenin alt bileşenleri üzerine içerik analizinin gerçekleştirilmesi alan yazına katkı sağlayacaktır.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	Çalışma etik kurul izni gerektirmektedir.
Yazar Katkıları	Her yazar eşit oranda katkıda bulunmuştur.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Article Information

Evaluation	Two External Reviewers / Double-Blind
Ethical Statement	It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and that all studies utilized were indicated in the bibliography
Similarity Scanning	Done – iThenticate
Ethical Statement	The study does not require ethics committee approval.
Author Contributions	Each author contributed equally.
Conflict of Interest	No conflict of interest declared.
Funding	No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence	Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Kaynakça | References

- Abdulaali, A. R. (2018). The Impact of Intellectual Capital on Business Organization. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6), 1-16.
- Agostini, L., Nosella, A. ve Filippini, R. (2017). Does Intellectual Capital Allow Improving Innovation Performance? A Quantitative Analysis in the SME Context. *Journal of Intellectual Capital*, 18(2), 400-418. <https://doi.org/10.1108/JIC-05-2016-0056>
- Bontis, N. (1998). Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops Measures and Models. *Management Decision*, 36(2), 63-76.
- Bozbura, F. T. (2004). Measurement and Application of Intellectual Capital in Turkey. *The Learning Organization*, 11(4/5), 357-367.
- Cohen, S. ve Kaimenakis, N. (2007). Intellectual Capital and Corporate Performance in Knowledge-Intensive SMEs. *The Learning Organization*, 14(3), 241-262. <https://doi.org/10.1108/09696470710739417>
- Çalışkan, T. (2015). Bilgi Ekonomisinde Entelektüel Sermaye: Borsa İstanbul'da Bankacılık Sektörü Uygulaması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 121-137.
- Daum, J. H. (2003). *Intangible Assets and Value Creation*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Dzinkowski, R. (2000). The Value of Intellectual Capital. *Journal of Business Strategy*, 21(4), 3-3.
- Edvinsson, L. (1997). Developing Intellectual Capital at Skandia. *Long Range Planning*, 30(3), 366-373. [https://doi.org/10.1016/S0024-6301\(97\)90248](https://doi.org/10.1016/S0024-6301(97)90248)
- Ergun, E. ve Yılmaz, O. (2013). Entelektüel Sermayenin, Rekabet ve Yenilikçilik ile İlişisine Literatür Açısından Genel Bir Bakış. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 129-134.
- Falagas, M. E., Pitsouni, E. I., Malietzis, G. A. ve Pappas, G. (2008). Comparison of PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar: Strengths and Weaknesses. *The FASEB Journal*, 22(2), 338-342.
- Feiwel, G. R. ve Klein, L. R. (1975). The Intellectual Capital of Michał Kalecki: A Study in Economic Theory and Policy.
- Gaberli, Ü. ve Yağmur, Y. (2021). A Review of Global Winter Tourism Research in the Web of Science (WoS) Database Between 1988-2020: A Bibliometric and Visualization Analysis. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 248-265.
- Karacan, S. ve Ergin, E. (2011). Bankaların Entelektüel Sermayesi ile Finansal Performansı Arasındaki İlişki. *Business and Economics Research Journal*, 2(4), 73-88.
- Khalique, M., Bontis, N., Shaari, J. A. N. ve Isa, A. H. M. (2015). Intellectual Capital in SMEs in Pakistan. *Journal of Intellectual Capital*, 16(1), 224-238. <https://doi.org/10.1108/JIC-01-2014-0014>
- Mahoney, J. T. ve Kor, Y. Y. (2015). Advancing the Human Capital Perspective on Value Creation by Joining Capabilities and Governance Approaches. *Academy of Management Perspectives*, 29(3), 296-308.
- Oliveira, M., Curado, C., Raymundo Balle, A. ve Kianto, A. (2020). Knowledge Sharing, Intellectual Capital and Organizational Results in SMEs: Are They Related? *Journal of Intellectual Capital*, 21(6), 893-911. <https://doi.org/10.1108/JIC-04-2019-0077>
- Li, K., Rollins, J. ve Yan, E. (2018). Web of Science Use in Published Research and Review Papers 1997–2017: A Selective, Dynamic, Cross-Domain, Content-Based Analysis. *Scientometrics*, 115(1), 1-20.
- Perianes-Rodriguez, A., Waltman, L. ve Van Eck, N. J. (2016). Constructing Bibliometric Networks: A Comparison Between Full and Fractional Counting. *Journal of Informetrics*, 10(4), 1178-1195.
- Pulić, A. (1998). Measuring the Performance of Intellectual Potential in the Knowledge Economy. In *The 2nd World Congress on the Management of Intellectual Capital*.
- Sakur, R. ve Güngör, B. (2023). Entelektüel Sermaye Firma Finansal Performans İlişkisi: BIST Sınai Endeksi Firmaları Üzerine Bir Ekonometrik Analiz. *Muhasebe Bilim*

- Dünyası Dergisi*, 25(1), 70-97. <https://doi.org/10.31460/mbdd.1081481>
- Sinkovics, N. (2016). Enhancing the Foundations for Theorising Through Bibliometric Mapping. *International Marketing Review*, 33(3), 327-350.
- Stewart, T. A. (2010). *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*. New York: Currency Doubleday.
- Sullivan, P. H. (2000). *Value-Driven Intellectual Capital: How to Convert Intangible Corporate Assets Into Market Value*. John Wiley & Sons, Inc., USA.
- Swart, S. (2006). Intellectual Capital: Disentangling an Enigmatic Concept. *Journal of Intellectual Capital*, 7(2), 136-159.
- Tarus, D. ve Sitienei, E. (2015). Intellectual Capital and Innovativeness in Software Development Firms: The Moderating Role of Firm Size. *Journal of African Business*, 16, 48-65.
- Xu, J. ve Li, J. (2019). The Impact of Intellectual Capital on SMEs' Performance in China: Empirical Evidence From Non-High-Tech vs. High-Tech SMEs. *Journal of Intellectual Capital*, 20, 488-509. <https://doi.org/10.1108/JIC-04-2018-0074>
- Xu, J. ve Wang, B. (2018). Intellectual Capital, Financial Performance and Companies' Sustainable Growth: Evidence From the Korean Manufacturing Industry. *Sustainability*, 10(12), 490. <https://doi.org/10.3390/su1012490>
- Van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2014). Visualizing Bibliometric Networks. In *Measuring Scholarly Impact* (pp. 13-28). Springer.
- Van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2020). *VOSviewer Manual*. Centre for Science and Technology Studies (CWTS), Leiden University.
- Yıldız, S. (2011). *Entelektüel Sermayenin İşletme Performansına Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi.
- Youndt, M. A., Subramaniam, M. ve Snell, S. A. (2004). Intellectual Capital Profiles: An Examination of Investments and Returns. *Journal of Management studies*, 41(2), 335-361.